

HÍD

IRODALOM · MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A TARTALOMBÓL

TOLNAI OTTÓ, GION NÁNDOR ÉS HOLTI MÁRIA
NOVELLÁJA

PINTÉR LAJOS: PURGATÓRIUM

GEROLD LÁSZLÓ FELJEGYZÉSEI A STERIJA
JÁTÉKOKRÓL

UNGVÁRI TAMÁS DIVATSZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYA

THOMKA BEÁTA: AZ UTÓPIA VÉGE?

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR
HIVATALOS NYELVRŐL

KÁNTOR OSZKÁR LÁTOGATÁSA TÖRÖKFALUBAN

KÖNYV-
SZÍNHÁZ-
KÉPZŐMŰVÉSZETI KRITIKA
FILM-
ZENE-

1976

Június

H Í D
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934

XL. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, Bányai János, Blahó József, Bordás Győző,
dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Gál László,
Lackó Antal, Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán,
Sinkovits Péter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szeli István és
Vicsek Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József

Fő- és felelős szerkesztő: Bányai János

Szerkesztő: Bordás Győző

Műszaki szerkesztő: Kapitány László

TARTALOM

Tolnai Ottó: Most majd én simogatlak tégedet 685

Gion Nándor: Izsakhár, folytatás 700

Holti Mária: Marinovics Ilijáról — utólag 711

Pintér Lajos: Purgatórium (XIV.) 718

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Gerold László: Se napló, se kritika 732

Ungvári Tamás: Lévi-Strauss 748

Thomka Beáta: Az utópia vége? 761

Molnár Csikós László: Nyelvhelyesség és interferencia 770

Kántor Oszkár: Látogatóban Törökfaluban 780

MOST MAJD ÉN SIMOGATLAK TÉGEDET

TOLNAI OTTÓ

Nem. Nem tört el. Egyszer sem tört el a kezem. Se a lábam. Se semmim. A fejem sem tört be egyszer sem. Nem. Ütés nyoma. Igen, ütés, nem törés. Ütés. Ikerpárja ez a csontdudor itt a térdemen, itt a fejemen, igen, meg itt, itt lejjebb a gerincemen. Hagyd ott a tenyeredet. Egyszerre kaptam ezeket az ütéseket, tán mindössze tíz perc alatt, de a bot s végén az ólombunkó, amit a gyógyfürdőből lopott ólomcsőből öntöttem, úgy látszik, nem volt elég kemény, elég nehéz. Érdekes, eddig még senki sem fedezte fel őket. Többször végig kell simítani, hogy megérezd, valami csomóféleség van ott a bőr alatt. Senki sem simogatott még engem így. Ritkán, mind ritkábban szeretkezem meztelen. Lábomköze is gombásodik már. Nem, sosem tapogatom őket, de immár huszonöt éve, igen, negyedszázada, érzem mind a harminc ütés helyét. Ez itt a gerincemen egy kicsit mintha még fájna. Persze! Jó, hogy odasóztak az ólommal, hiszen még csak tízéves voltam és így — telibe találva a fekete csírárt — bebiztosítottam farkok ellen. A fejem viszont kissé lapos maradt, oda nem kellett volna olyan nagyokat ütni, hiszen kopasz — nullás! — voltam éppen. Az orromnak már nem ártott. Nem ártott, de a reccsenés, az a borzasztó reccsenés, mintha csak egy nagy libatollat lökött volna fel hirtelen a homloküregembe. Még mindig ott van. Igen, a toll. A libatoll. Időváltozáskor még az illatát is érzem. A toll illatát. Szerettem Weisék nagy, hátsó udvarában játszani — vagonszámra gyűlt ott a toll. Aztán, egyszer beestem az egyik feneketlen tollraktárba, és csak másnap találtak rám. Véres volt a fél raktár. Felszűrődött az orromba egy nagy libatoll. Nem tudom, hogyan kerülhetett oda, hiszen szigorúan csak pihetollat vásároltak, vettek át. Időváltozáskor néha még mindig ott ülök tollal az orromban a feneketlen pihekútban. Emlékszem, amikor Weis meghalt

... Öngyilkos lett a börtönben. Azt suttogták, hogy lisztezte-sózta a tollat és hogy a rendőrség Napóleon-aranyakat talált a csillárai-ban. Igen, még az áramon is spórolt — az arany világított neki. Egyik barátom anyja volt a tanú a házkutatásnál. Persze, tanúk nélkül nem szabad házkutatni. Nem, nem tudom, ki lehetett a másik tanú. Nem, ezen még sosem gondolkodtam. Napokig meséltünk barátommal a házkutatás részleteit. Mi is, szőrszálhasogatók, alaposak, módszeresek voltunk a meséltetésben, akár a rendőrök a kutatásban. Nem is egy szál toll van az én orromban, hanem egy egész köteg, egy kenőtollá összefogott, összefont köteg. Hároméves koromban eltört az orrom, hétéves koromban felszűrődött benne a toll, tízéves koromban pedig ismét összezúzták — ismét fellökték a tollat az ólombunkóval... Térdemnek sem ártott már. Régóta csonttetraéder volt már akkor az én térdkalácsom. Azt mondják, nagyot durran a térd, ha átszúrják. Mindig is intenzíven foglalkoztatott a térdkalácsom. Sok-sok kisvárosi futballmérkőzést láttam, sok-sok lábtörést, ficamodást. A fű és az izzadság nyers illata és a mézpor kis felhői, a finom mézporé, amellyel a pályát vonalazzák. Milyen erős, vastag lábaik voltak azoknak a játékosoknak! A kórház halottkémje járt a mérkőzésekre — egy rossz orvostáskával és egy fakó vásznú hordággal. Kérgesnek hívták, és az egyik szeme üvegből volt. Féltünk tőle... Itt is fáj, szorítsd rá jobban a tenyeredet. Szorítsd rá. Szorítsd jobban, erősebben. Szárnyon vág-tak. Igen, éppen jókor, mert már veszélyessé kezdett válni temp-lomba járásom, az angyalok, igen, az angyalok előtt való álldogálásom. Nehéz, túl nehéz szárnyú angyalok voltak azok, habár éppen a piktor ügyetlensége, naivitása varázsolta valós szárnyakká a toll-batyut vállukon. Annyit bámultam azt a falat az angyalokkal, hogy már én is görnyedezni kezdtem valami láthatatlan súly alatt. Nem, a fogam nem tört ki, nem, de még ma is érzem rajta a nehéz, puha ütést. Mintha csak viasszal vagy sárral vágta volna szájba. Nagy sárháborúk dúltak abban az időben a Tiszán. Sokszor kap-tam szájlövést vagy ahogy mi mondtuk: pofatrafát, s aztán egész nap zabálhattam a szödröt, meg lefetyelhettem a folyóvizet, a lan-gyos, sárga folyóvizet. Ez nem az. Nem. Erről a hegről már sokat meséltem. Nem szeretem, pontosabban, mind kevésbé szeretem, ahogy megritkul fölötte a hajam. Rajta mérem, milyen rohamosan nő a koponyám, hogy talán már holnap elérje maximumát és hirtelen, ugyanolyan rohamosan, zsugorodni kezdjen. Nincs kizárva, egyszer visszakerül majd oda, ahol öt éves koromban volt. Különös:

egy oda-vissza sétáló gyöngyház ütötte heg a halántékomon. Nem tudom, a csonton hagyott-e nyomot. Sétál, sétál a halántékomon, akár egy színtelen rovar — néha odakapok, s megpróbálom lesöpörni fejemről... Neked nincs meleged? Ismét izzadni, verejtékezni, vérezni kezdtem az ólombunkó ütései alatt. Add csak a trikómat. Dobd rám a lepedőt is. Erősítsd fel a rádiót. Miféle állomás ez? Nem értem a nyelvét, híreit mégis értem: Kína — Spanyolország — Egyiptomi Arab Köztársaság. Köszönöm. Nyolc óra felé lehetett. Sötétedett, és nemigen jártak már az utcán. Füttyörészve, ólomvégű mogyorófa cserkészbotomat vállamnak döntve lépkedtem hazafelé a főutcán.

Ifjú harcos!

Elhagyva a szabószövetkezetet, ahol nehéz, sötétkék posztó fölött görnyedeztek a szabók (új uniformisukat varrták — ugyanis önkéntes tűzoltó volt mind), boldogan állapítottam meg, hogy a fényképész hatalmas kirakata még világos. És már el is határoztam, megállok, és addig fogom bámulni azt a nagy aranykeretes esküvőképet, amíg csak le nem dübörögtetik orrom előtt a súlyos pléhredőnyt. Nem érhettem a kirakat elé. Csak az utolsó, varangyszín kérgű gömbakácig jutottam. Dr. Kosztolányi ablakai sötétek voltak. Biztosan disznópiaci betegeinél járt éppen, zseblámpájával világítva maga előtt a járdát. Három-négyet kellett volna még lépnem a szalon ajtajáig, kirakataig, a következő gömbakácig, amelyen még láttam: mint kis csillék tolatnak a piros bogarak! Szerettem az AGFA-reklám lila zománcát. A reklámra is felpillantottam még, láttam a körömnyi, lepattant zománc rozsdásodó helyét — a rozsdá majd még mind letúrja a lilát, gondoltam bosszankodva, amikor malaki durván elkapott, és berántott, beröpített a kapu alá. A két Bakay gyerek volt. Egy éve költöztek be a tanyáról. A falusiak főerőssége közé tartoztak, habár valahol az Iparosotthon körül laktak. Röpülés közben botomtól is elválasztottak, és éppen abban a pillanatban kaptam a fejemre vele, amikor a kapualj súrolt deszkapadlójára puffantam. Kék agyagot hoztam a téglagyár bányájából, ökölnyi lyukat formáltam, behelyeztem a bot végét, és beleöntöttem az ólmot. Csak koponyám nagy durranásának pillanatában győződtem meg végképp, hogy jól sikerült az öntés. Nincs szebb a kanizsai kék agyagnál! Egy pirospöttyes bögrében olvastottam az ólmot. Inkább teát kérek. Az éjszaka ismét megmérgeztem magam

kávével. Éjfél után is főztem még egy dzsezvával. Nem, az éjszaka sem kezdtem még el. Nem. Még mindig csak olvastam és nézgettem a pentlandi levelet. Brisbane-ből indult a korall-szigetek felé. Igen, bátyád is élt Brisbane-ben. Érdekes. Éppen ezért nem tudtam elkezdni, mert még mindig három alakot látok: a levelet író belgrádi állatorvost, akivel indulása előtt tán találkoztam is a kanizsai strandon (húga ugyanis Kanizsára ment férjhez), bátyádat és persze, magamat, akinek a levél, azaz a levelek új, végső változatát kellene megírni. Levél is három van még: a korallszigetéről szóló, amelynek fotokópiája ott van az asztalomon, azután az, amelyiket már évek óta készülök megírni bátyádnak Sydneybe és az én végső, literarizált változatom. A valós levelet Ausztráliából írták, bátyádnak Szabadkáról készültem írni még a nádtetős házból, most végül viszont majd Újvidéken írom meg Ausztráliából keltezett levelemet az ifjú állatorvosból és bátyádból ömlesztett figura nevében:

Pentland — Townsville — Magnetic Island — Charters Towers —
Cairns — Green Island —

Igen, igazad van, Townsvilleben is élt a bátyád. Még jól emlékszem a botanikai kertet ábrázoló képeslapjára (Castle Hill from Botanical Gardens, Townsville). Ujjnyi szálkák voltak kapualj zsírszódával fehérített széles deszkáiban. Sötét volt már, csak a fényképszalon hátsó kijáratán szűrődött ki egy fénysáv a kapualj salétromos falára. Aznavour! Igazítsd meg, nincs az állomáson. Szeretem Aznavourt — különösen mint filmszínészt! A második ütés fáj legjobban. Az első volt a lehangosabb. A második fáj legjobban. A második. Az elsőnek a hangja, a zaja fáj. A hetediknek meg az illata. Igen, a második. Tedd vissza a tenyered. Kérlek. Mint egy béka, felugrottam, majd visszahuppantam: pontosan a gerincem tövére csapódott az ólombunkó. Nagy, zsebes klottgatya volt rajtam. Semmi más. Az udvarról különböző futónövények tolultak be a villanyóra ablakos kis mélyedése fölé, bódító illatuk még azt a csöpp levegőt is kiszorította a nagykapu alatti résen, ami beröplésem pillanata alatt beáramolhatott. Érdekes, az ujjam sem tört el. Úgy érzem, gyűrűt, puha ólomgyűrűt hordok jobb kezemen. Néha hideg, néha forró ólomgyűrűt. Régóta alkudoztam már abban az időben egy húzniből készült rézgyűrűre. Most megkaptam. Meg. Ólomból. A lapockámra csapódó ütés ismét feldobott. Mintha csak

azt mondta volna, nevetve: röpülj, röpülj no! Az ütés, az ólom meg a csont, azaz csak az ólom. Mintha az ólom, a tompa ólom nevetett volna akkor. Közben lehet, hogy az egyik Bakay gyerek röhögött valamin. Rajtam tán. Valami nevetségeset csinálhattam. Valami nevetségeset az ő számukra. Összehugyoztam tán magam? Vagy nevetséges hangot hallattam? Nem tudom. Nekem úgy tűnt abban a pillanatban, hogy az ólom röhög: röpülj, röpülj no! A Kistőről jöttem. Az délután majdnem megütköztünk a falusiakkal. Végül ismét csak manőverezés lett az egészből. Egy csoportot elküldtünk a Tisza-partra, hogy hátulról, a fűrésztelep felől támadjon — ők vissza sem értek nyolcig. Persze, én is inkább ezeknek a végtelen hadmozdulatoknak voltam a híve. Az sincs kizárva, hogy éppen én voltam e manőverek értelmi szerzője. A számháborúzásnál is mindig szétporlasztottam a csapatot. Végtelen hadmozdulatok, ütközet nélkül. Állandó hadviselés. Azt hiszem, éppen a Bakay testvérek miatt nem mertünk támadni. Olyanok voltak, mint az a két óriás, karcsú szerezsen, a szenegáli bélyegen. Ők, a falusiak nem tudom, kitől tartottak. Mert ők sem mertek támadni. Dikszétől tán? Első pillanattól kezdve attól rettegettem, hogy lefényképeznek. Talán azt is hittem, ahogy megérintették a karomat — a tolató piros bogarak, a lila zománc! —, hogy a fényképész akar megbüntetni vagy megjutalmazni elhatározásomért, hogy zárásig ott fogok maradni a nagy esküvőkép előtt. Igen, valamiféleképpen már akkor, röpülés közben elkezdett keveredni a fátyol a szárnyakkal... Ott laktunk a központban. Háromszáz méterre, a főutca másik végében, szemben a mi házunkkal, apám üzleteivel (melyek később, mint tudod, leégtek) a bank (mi takarékpénztárnak hívtuk) zöld épülete rejtőzött az óriás gesztenyefák mögött, a rendőrlaktanya tőzsomszédságában. Szép szecessziós épület volt, homlokzatán stilizált méhkaptárral. Utána kellene nézmem, említik-e abban a vajdasági szecessziót tárgyaló tanulmányban. Benn a bankban sosem jártam. Sosem. Róla mindig az a papírpengővel teli bádogteknő jut eszembe, amelyet tanító nénimnél láttam egyszer a kamrában, ugyanis az ő férje a háború előtt a bank egyik főnöke volt. Egy alkalommal felpróbáltam az öreg klott könyökvédőjét — bankszaga volt... Az egyik püfölt, a másik meg rugdosott. A rugdosásnak semmi nyoma sem maradt, mert mezítláb voltak, de ne hidd, hogy kevésbé fáj. Magukkal vitték a botomat, tehát valóban kitűnően sikerült az öntés. Kitűnően. Egy-két óra hosszat feküdhettem ott a gyúródeszkaszín, püffedt padlón. Nem vérzett az orrom, egy facsomót tak-

nyozott-lakkozott. Dr. Kosztolányi rám világított zseblámpájával. Meséltem már neked, hogy csak ő használt zseblámpát városunkban. Lámpára volt szüksége, hogy közlekedni tudjon közöttünk. Hordágyon vittek haza. Először feküdtem akkor hordágyon s tán utoljára is. Valóban, lehetséges, hogy többé már nem is fogok hordágyra feküdni, nem fognak hordágyra fektetni? Már évek óta nem használhatták azt a hordágyat, a szíjak csatjai teljesen elrozsdásodtak, a zöld vászon fehérré fakult, akár Kérges, a halottkém hordágyán, csak az a nagy vérfolt nem tűnt el, nem tűnt el talán még ma sem. Az a vérfolt, amely városunk legjobb futballistája után maradt. Egy éjszaka lelőtték. Temetésén utánadobták futballcipőjét és azt a labdát is, amellyel utolsó (Kanizsa—Zombor) mérkőzését játszotta. Sírtunk, istentelenül sírtunk, de valahogy a cipőt és a labdát is sirattuk. Másnap legszívesebben kikapartuk volna. Néha, titokban, még manapság is sírok a futballista és a cipő, a labda után. Mikinek hívták, és ott fekszik nem messze nagyanyámtól. Harmadnapra már felkeltem. Fel, habár, látod, még mindig fekszem. Tulajdonképpen még mindig nem keltem fel. Még mindig zuhognak rajtam az ólombunkó ütései. Jóval később tapasztaltam, hogy az ólom és a gumi ütései mennyire hasonlítanak. Nem. A gumibottal nem vágta orron. Azóta nem bántották az orromat, tollas ormányomat. Ha tapogatom magam, akárha a gömbakác varangyszín, parafaszerű kéréget tapogatnám. Igen. A parafa is egyik alapanyaga volt gyerekkoromnak. Már is fulladok, ha említem. Anyám féltékeny volt egy asszonyra (még mindig emlékszem, Gangosnak hívták), s annak parafasarkú cipője volt... Sok szép gömbakác volt egykor városkánkban. Gömbakác, gesztenye, galagonya... Nem tudom, nem is gondolkodtam róla, illetve, most, hogy meséltem, automatikusan az angyalokkal hoztam összefüggésbe. Meg voltam győződve, hogy lefényképeztek. Le, mint elsőáldozáskor, mint bérváláskor. (Azóta sem volt fehér kesztyű a kezemen.) Hol a kép, voltak első szavaim, ahogy otthon észhez tértem. Miféle kép, kérdezték. A fénykép, amit az este készített rólam a fényképész és Dr. Kosztolányi. Szemeim még akkor is könnyeztek az erős reflektortól. Pedig, több, mint valószínű, hogy csak a műtőasztalra fektettek fel és Dr. Kosztolányi kapcsolta be roppant erős, reflektorként szolgáló asztalilámpáját.

Meztelen voltam.

Elvesztettem eszméletemet, de meztelenségem pontosan emlékezett magára. Ha megálltam a fényképész kirakata előtt, mindig végignéztem minden fényképet — de csak azért, mert szinte magam előtt is szégyelltem, hogy a kreol menyasszony miatt állok ott, tapadok olyan veszélyesen az üvegre. Igen, a kreol menyasszony mellé akartam furakodni, félrelökve a magas, sovány, kis hegyes bajuszú, csokornyakkendős, fehér kesztyűs vőlegényt, bátyám egyik legjobb barátját. Jól tudtam, egyszer még én is fehér kesztyűt fogok húzni — egyszer, amikor majd valóban ott állok a kreol menyasszony mellett: „én, a vőlegénye”! Ájulás közben, de már azt hiszem, repülés közben is, ott álltam szorosán mellette, meztelen, megvert kis lila pöccsel, nagy fehér szárnyakkal. Nem tudom. Nem. Valóban, nem emlékszem már, hogy hívták a kreol menyasszonyt. Dr. Kosztolányi tejeskávészín öltönyében volt. Egyik világosodó pillanatomban steppelt foltzsebét bámultam: a cérna egy árnyalattal világosabb volt a szövetnél, majdnem fehér, és mégis olyan távol a fehértől. Tudtam, pontosan tudtam, városkánk rőföskereskedéseiben nem árulnak olyan tejeskávészín, meleg érintésű nyári anyagot, városkánk szabói nem steppelnek olyan hibátlanul. Egy duplázás, szakadás, egy hiba a steppelésben az egész öltönyt megváltoztatja, elnehezíti. Szerettem nézni délelőttönkint, amint a segítők kicipelték a szövetbálákat a bolt elé, a napra — csak most látom: milyen sötét kis, olajos padlójú, egérürülékszagú boltok voltak azok. Apám boltjai is. Igaz, oromi boltunkra én nem emlékszem. Persze, Oromon is éltünk... Többé sosem mertem megállni a nagy fényképészkirakat előtt, az AGFA-reklám lila zománcát is csak a másik oldalról lestem, mert meg voltam győződve, hogy ott az én képem is, meztelen képem tele az ütések fekete nyomaival. A fekete-fehér márványkockákra fagyott a lábam az angyalok előtt, nem tudtam mozdulni, pedig már senki sem tartózkodott olyankor a templomban, és fennállt a veszély, hogy bezárnak, összezárnak az angyalokkal. Az angyalok fölött, kívülről, a színes ablakban, galambok kaparásztak, vadócok, láttam a villámhárítót, látom a kopasz, kis, rózsaszín és kék húsú, éppen csak tokosodó galambokat a szaros fészekben, ahogy a villám lefutva, levezetettve a földbe, a porcfüves földbe, megpörköli, megpörköli, de nem süti, nem égeti meg őket, s látják, láthatják csöpp, homályos galambszemükkel, ahogy a villám kivilágítja a vörös, lila, zöld, sárga ablakot, ahogy bevi-

lágít a hajóba az angyalok felett, akik most árnyékban vannak, látom a fal mély repedését, amelyen beszivárog a nedves, fostos, pörkölt toll és bőr bűze, érzem az angyalok bűzét, érzem a hátam alá gyűrt véres, szaros tüll-szárnyakat, a klottgatyát, látom egy pillanatra a tejeskávészín öltöny steppelt foltzsebét, látom, már egészen jól látom, ahogy nagyanyám, édes nagyanyám a sublóra teszi, az orvosságok és a gipszfeszület mellé, kimosott, szépen kivasalalt klottgatyámat, látom, már-már érintem, csókolom szememmel ólomgyűrűkkel tele göcsörtös ujjait, látom, már-már... Kész a tea? Gyorsan beszélek? Tedd rám a paplant. Zárd el a rádiót — túl erős most neked az Allegro barbaro. Ne simogass. Most majd én simogatlak tégedet. Tényleg, húzd ki a kezed. Légy szíves. Igen, apró, alig kitapintható őskövületek ezek a bőrom alatt. Akárha kis bordáskagyló nőtt volna lapockámba, tarkómba meg kőből csavarodott volna. Fantasztikus, hogy mind a két bokámra kaptam ütést, mind a kettőre, és mind a kettőre kívülről. Egyforma gomb van mind a kettőn, gomb, amelyen átfűződik az ér cernája-zsinórja. Úgy érzem, örökké kamásnit hordok. A kapualj villanyórájának pirosan futkosó csíkjá, akár valami vérkör, nekem is jelezte: élek. Volt egy hatalmas olajnyomat is a kapu alatt. Dr. Kosztolányi falrészén, de egyáltalán nem látszott akkor a sötétben, csak tudtam, hogy ott van, valamelyik ütés, több, mint valószínű, a tarkómra csapódó, hirtelen az emlékezetembe lőtte egy pillanatra azt a legyek által észbontó szisztematikussággal piszkított harci jelenetet. Még csak a hadvezér jobb fele nem volt áthúzva fekete ürülékrafterekkel. Vonalzó mellett szarnak, mondotta az alsó épületben lakó cipész. (A legyek a rasztertechnika feltalálói kétségtelen.) Roppant különös volt annak a cipésznek és annak a félhadvezérnek a viszonya. Úgy álltak szemben egymással, mint két rokkant ellenfél. Mert hát a cipész is rokkantnak érezte egy kicsit magát, hiszen flekkelésnél, féltalpalásnál nem sikerült többre vinnie. Élete vége felé valamicske elégtételt nyert a hadvezér vereségében, totális vereségében. A nap különböző szakáiban lehetett látni őt a nagy nyomat előtt, amint pálinkáért, faszögért vagy csirizért menet, hegyeket köpködve, hangosan morfondírozik, beszélget a hadvezérrel, oktatja, akár az inasát, magyarázza, hol hibázott, hol szarta el a madzagot, hogyan kellett volna átejteni a legyeket stb. Több, mint valószínű, hogy már ki is számította, mikor fog elérkezni az a nagy nap, amikor, légseregeivel ő, a suszter, ő, a javítósuszter, végső, totális vereséget fog mérni a hadvezérre. Egyesek a suszter katoná-

sapkáját is (mert katonasapkát hordott örökké az öreg) a hadvezérré váló viaskodásával magyarázták (mások viszont a 19-es forradalomban való részvételével). Valóban. Erre sosem gondoltam, hogy az én angyalokkal való viaskodásom s az ő viaskodásában volt valami közös. Ha más nem is, akkor legalább az, hogy mind a ketten komolyan, túl komolyan vettük a képeket. A koponya nagyokat durran, mint a kiszúrt térd. Igen, mert belülről visszhangzik. Nagyanyám füveket, leveleket kötött a gerincemre. Örült, hogy a farokkal egyszer s mindenkorra végeztünk, ám mégis félt, féltett, mert, mint mondotta, a gerinccel nem lehet játszani. Nézd meg, édes kisfiam, mondotta, nézd meg ezeket az embereket: mindnek rossz a gerince, rossz, azoké a legrosszabb, akik nyársat nyelve járnak — akik görnyedeznek, azok görnyedeznek, akiknek eltört, azoknak eltört, de a peckeseké, de a peckeseké... A kistemplomtól a fényképészig szaladtam a lakodalmas menet után. Néha, ha túl közel merészkedtem a kreol menyasszonyhoz, innom kellett a borból, törnöm kellett a kalácsból, ujjaimmal csettintgetve, táncolnom kellett a rezesek muzsikájára. Minden harmadik gesztenyefa tövében hánytam, éppen úgy, mint amikor szívtam abból az árokba fordult német autóból lopott cigarettából öt évvel ezelőtt. De hányás közben is tisztán láttam a menyasszonyt. Egyáltalán nem úgy néztem rá, mint egy kisgyerek, hiszen akkor már megvizsgáltuk egymás nemiszervét a lányokkal a színház páholyában, és a kreol menyasszonyt is láttam meztelen fürdeni a téglagyár bányájában. Igen, a téglagyárban dolgozott a kreol menyasszony. Néha elszöktek az égetők mellől, és meztelenre vetkőzve a régi bányában lubickoltak. Onnan, abból a bányából hoztam a kék agyagot az ólombunkó öntéséhez is. A disznópiac környékén lakott a kreol menyasszony, és nincs kizárva, hogy Dr. Kosztolányi is éppen nála járt, hogy éppen ő küldte, siessen haza, siessen, siessen! Tedd a szememre a kezed. Valami vagy valaki ott a sötétben is megóvta szemem világát. Lehunyt szemmel jártam a világban gyerekkoromban is, mégis a szemem világa volt az én egyetlen világom. Feküdtem a fűben, a homokon vagy a vízen, és a nap átvilágította szemhéjamat... Milyen különös, hogy éppen Dr. Kosztolányi kapualját választották. Még legalább tíz ilyen nagy, zárt, sötét kapualj volt a környéken. Meg hát Dr. Kosztolányi az orvosom volt. Ő vágta ki a gugámat is. Azt az izzó-lüktető, már-már robbanó, gyöngytyúktojásnyi daganatot az államon. Kormos szkalpele kereszt alakot vágott belém, ő, az író öccse: megjelölt. Mon-

dom, különös, hogy Dr. Kosztolányi házát választották a Bakay fivérek, hiszen ha Tibiék kapualját választják, napokig nem találtak volna tetememre. Tibiéknek hatalmas üvegkereskedésük volt egykor. Akkortájt már csak néha-néha szaladt haza Tibi vagy az anyja egy-egy üvegtálért, csillárért a padlásra. Tibiék tükörrel, üvegholmival teli padlásánál csodálatosabb játszóhelyen még sosem játszottam. Dr. Kosztolányitól jobbra, az erdész háza következett. Ha az erdész kapualjában vernek meg, akkor meg csak őszre találtak volna rám, mivel az erdész egész nyáron lent lakott a lövölde melletti erdészlakban. Az erdész utáni ház nagykapuja felett pedig azt írta: POMPE FUNEBRI. Igen, a temetkezési vállalat következett. Egy öregasszony vezette. Ő szögezte le a koporsókat, energikusan, dühösen, mintha csak minden halott személyes ellensége lett volna. Sokszor láttam, képzeltem el, ahogy fölém hajol a bajszos, ősz hajú, fekete kendős öregasszony, és finom, fényesre koptatott nyelvű kis kalapácsával leszögez. Az az alak örökölte az öregasszony vállalatát, aki most szilveszter éjszakáján, ott Zimoniénál, belefordult fekete kombijával az árokba. Abban a pillanatban, amikor ráálltam a felfordult autó oldalára és kifeszítettem az ajtaját, nem tudtam, hogy halottaskocsi. Olyan hirtelen történt minden, hogy valójában semmit sem regisztráltam, csak felkiáltottam: miért fordul ez az ember az árokba?! Valóban, miért, hiszen egyenes és sima volt az út? Az alakot sem ismertem fel azonnal. Vértett a füle. Megrémülve bámult szakállas arcomba. Miért hajtott az árokba?, kérdeztem dühösen. Nem tudott válaszolni, csak dadogott. Nagyon is túlvilági jelenség lehettem ott a holdvilágban. Az öreg paraszt, a hulla tulajdonosa, már valahogy kimászott mellőle. Fogalmam sincs, mi lett hátul, a rácsos, matt üveg mögötti koporsóval, kiugrott-e a szépen megborotvált, felöltöztetett halott. Megijedt tőlem a koporsós, azt hihette, azért hajlok fölé, hogy leszögezzem. Hol vagy? Nem vagy itt? Ki van itthon? Nincs itthon senki? Egyedül vagyok? Egyedül?

Egyedül. Megverve. Nagyon.

Hány ütést is kaptam tulajdonképpen? Húszat. Húszat? Honnan veszem, hiszen én nem számoltam, én sosem számoltam. Már a másodiknál vagy a harmadiknál, elájultam. Azt is mondtam már, hogy sosem tapogattam, simogattam magam. Lehet, hogy kevesebb ütést kaptam. Lehet, hogy mindössze csak ötöt-hatot. A tarkómra,

az orromra, a gerincemre, a lapockámra, a bokámra. Lehet, mondom, de időben valahogy ez az öt-hat ütés még most is tart. Vagy tán örökké ismétlődik. Igen, végtelenül ismétlődő ütések. Örökké visszhangzóak. Persze, az sincs kizárva, hogy nem ötöt-hatot és nem húszat, hanem kétszázat, kétezeret kaptam. Kétezer ütést. Kétezer ütést a fejemre. Kétezer ütést a tarkómra. Kétezer ütést a gerincemre. Kétezer ütést az ujjaimra. Nem tudom. Nem. Ahogy azt sem tudom, honnan vettem s miért állítottam olyan határozottan, hogy nyolc óra volt. Nem tudom, honnan tudom. Nem, mivel tizenhárom éves koromig én tán egyszer sem néztem meg, hány óra. Fogalmam sem volt, mi az és minek. Sosem volt rá szükségem. Hajnalban keltem, sötétben feküdtem. A nap legnagyobb részét vízen vagy fák között töltöttem. Láttam a templomok és a város háza nagy óráinak fehér és hamuszín számlapjait, de a mutatókat csak akkor vettem észre, ha rájuk szállt valamilyen madár, vagy ha festették őket. A harang, az órák belseje, az érdekelt, érdekelt a forgó, tojással teli fészek pl. a nagytemplom óraszerkezetében stb., de az idő, az nem. És mégis én tudtam a pontos időt, nem pedig azok a nagy, ormótlan órák, amelyek között állandóan volt egy-egy perc, másodperc eltérés. Azért tizenhárom éves koromig, mert akkor kaptam az első karórámat. Jézusmária! Csak most döbbsentem rá: az az órás fújta meg a szenegáli bélyeget, akitől karórámat vettük. Igen, nagy bélyegyűjtő volt az az órássegéd. Mellesleg, pontosan szemben lakott Dr. Kosztolányival (talán éppen az én lila Szenegálimat vizsgálta a lencséjével, amikor ütlegeltek a Bakay fivérek). Később elkerült városunkból, azóta egyszer sem hallottam róla, a nevét is elfelejtettem már. Az öreg orosz emigráns és Rudi után, azt hiszem, az órás következett. A lila bélyeget apám hozta valamelyik hazai vagy külföldi nagyvárosból a negyvenes évek vége felé. Egy Tanganyikára fáj a fogam, de a Szenegálinak jobban megörültem, habár nem lehetett különösebben értékes. Ha meglenne az a lila bélyegem, sokkal biztosabban, határozottabban tudnék közlekedni a világban, így megverve. Lenne valami biztos pontom, valami fogódzóm. Pecsételetlen volt, érintetlen. Közepes nagyságú réglalap. Ha pontosan emlékszem, két-három magas néger volt rajta, lándzsákkal, mozsárszerű dobokkal. Rajtam kívül addig senki sem nyúlt ahhoz az angyali fűrészhez... Nem sírok. Nem, de nehéz lesz e bélyeg nélkül, nehéz így megverve, így verve állandóan, azt tudom, jól tudom. Az a lila... Érdekes, most is inkább a színek szerint jelentkeznek, rendeződnek emlékezetemben a dolgok s nem

időrendben. Az időben egy nagy, ütésektől visszhangzó (20-200-2000) lyuk van, ájulásom. A gömbakác kérgén tolató bogarak és a pirospöttyes bögre, amelyben az ólomcsövet felolvasztottam. Ha pirospöttyes bögréből iszom, még ma is megrándulnak az ajkaim. Aztán az AGFA-reklám lila zománca, a kapualj lila futónövényei, a lila szenegáli bélyeg. A klottgatya, a klott könyökvédő, a temetkezési vállalat... Ifjú harcos! Szépen mondtam ezt. Szépen. Az egyik püfölt, a másik meg rugdosott. Miért választottak ki éppen engemet? Teljesen megmagyarázhatatlan számomra. Kutuzovi képességeimet nem sejtette az a két tanyasi szerecsen. Nem. Véletlenül történhetett. Vagy mégiscsak a temetkezési vállalatnál várhattak, akartak várni eredetileg? Csak a kreol menyasszony miatt helyezhették harminc-negyven lépéssel előbbre. Tudhattak, sejtettek-e valamit a Bakay fivérek menyasszonyomról? Vagy a botom irritálta őket? Nagyanyám pontosan úgy vasalta ki másnap szaros és véres klottgatyémat, mint a futballistákét mérkőzés után. Mikit a szikvízüzem körül lőtték le. A szikvízüzem oxigénpalackjai óriás ágyúgolyók... A fényképész magnéziumának explóziója... Ezek az x-betűk... Sokat beszéltem? Kinek meséltem, ha nem neked?! Most már nem hagyhatom abba. Valahogy ki kell keverednem ebből a forró tollörvényből. Ki rakta rám e tömérdek ágyneműt? Ki akart befojtani? Ki akarta belém fojtani a szót? Mind átnedvesedett a toll. Az ázott toll illata... Weisék háza tulajdonképpen két épületből állt: egy szép, piros emeletesből és egy kékesszürke földszintesből. A földszintes óriási udvarában, raktáraiban gyűlt a toll. Jól ismertem a fő-fő tollgyűjtő cigánycsaládot. Szép emberek voltak, gyönyörű lovakkal. A toll nemesíthette-szépíthette meg annyira őket? A toll? A toll, ami Weiset a halálba vitte? A toll, ami engem — hova visz, istenem, ugyan hova? Az öreg cigányt — senki sem tudott úgy inni, berúgni, káromkodni, nevetni, sírni — az elszakadt villanydrótok ütötték agyon. Lányai nem voltak kreolok. Fehér bőrűek voltak, pirosposzgak. A Tóparton laktak. Valamiféleképpen tán még rokonok is voltunk. Szédülök. Csontjaimba rakódott az ólom, az ólom ritmikus, végtelen ismétlődő ütései. Pedig le kellene másznom valahogy erről az üllőről, amelyen mint két kovács, két ördög ver, püföl immár huszonöt éve a két Bakay fivér, le kellene másznom valahogy erről az üllő formájú áldozati oltárról, mely alá tán éppen mazochizmusom gyújtott tüzet... Ki igazította be a rádiót? Ki csapta el? Ki csapta fel az előbb ismét? Egyedül vagyok valóban? Én csaphattam fel, amikor észrevettem, hogy nem vagy

velem? Én, hogy mégsem legyek teljesen egyedül? De itt voltál-e valaha is? Itt voltál-e bár egy pillanatra? Én csaphattam fel a rádiót, hogy ne féljek, ne féljek olyan nagyon, nagyon-nagyon? Ki simogatott engemet? Ki tette meleg kis tenyerét gerincemre, fejemre, ágyékomra? Kit simogatok én? Kit?! Mitől vagyok ilyen vizes? Hol vagyok? Kiugrottam. Ki? Az ágyból? És itt ülök most? Igen, azt hiszem. Letusoltam, és itt ülök most vizesen, nyitott fürdőköpenyben, íróasztalomnál. Kezem nyoma, víznyomata a papíron: nézem a kezemet mint vízjelet a papirosban, s érzem benne az ólom ütéseit, érzem, mint pontokat, mint azokat a légyraszterokat ott azon az olajnyomaton Dr. Kosztolányinál. Semmit sem látni az ütközetből. Sem a sötét, sem a világos részt. Csak a választóvonalat, egy függőleges pontsort. Egy különös pontsort, amelynek pontjai egyszerűen sötétek és világosak, feketék és fehérek. Az ólombunkó ütéseinek végtelen ismétlődése is kellemesnek tűnik olykor. Fekete pontokat látok a túl erős fényben... Igen, emlékszem, gyerekkoromban az erős napban a kukorica nagy sötétzöld levelei néha mézsfehérnek tündek, mézsfehér lángnyelveknek, meg fekete lángnyelveknek, csak zöldnek nem...

DOKTOR KOSZTOLÁNYI

mottó: („A közmondás rokona a kikristályosodott gondolat egy másik formája, a mottó; a késő középkor ezt is nagyon szereti. Abban különbözik a közmondástól, hogy nem általános érvényű bölcs mondás, hanem személyes elv vagy buzdítás. Mottót választani annyi, mint idézetet választani az ember életének prédikációjához. A mottó jelkép. A ruházat és fegyverzet minden darabjára felírták arany betűkkel, és bizonyára igen jelentékeny szuggesztív hatást gyakorolt. E mottók alaphangja sokszor rezignált, mint a közmondásoké, sokszor pedig reménykedő. A mottóknak titokzatosnak kell lenni... A mottókat kiegészíti az embléma, mint pl. Orléans Lajos görcsös botja ezzel a mottóval: »Je l' envie«, ami az akkori házárdjátékokban körülbelül annyit jelentett »hívok«, amire ellensége, Félelemnélküli János egy gyaluval válaszolt [hogy legyalulja a görcsös botot] és ezzel a mottóval: »Ic houd«, vagyis: »tartom«.” Huizinga)

Dr. Kosztolányi Kosztolányi Dezső, a nagy magyar író testvére volt, Budapesten egy rövid ideig együtt lakott Csáthtal, a morfinista novellistával, és ha jól tudom, Ludasról jött Kanizsára — hogy, mint mondtam, izzó késével megjelöljön. Ott feküdtem, meztelen: lefényképeztek, s ő, akinek bátyja után „nem lehet úgy prózát írni magyarul, mint azelőtt”, írt rám, írt rám keresztet — X-et. Igen, lehetséges, hogy én menekültem Dr. Kosztolányihoz a Bakay fivérek elől. Megverve? Vagy meg sem vertek? Csak lefényképeztek. A magnézium explóziója... Írni végre a korallszigetekről! A korallszigetek megpillantásának, fényexplóziójának leírása annyira tökéletes a pentlandi levélben, hogy nem tudom, milyen formában bírnam még fokozni — és milyen tollal? Apádtól kaptam, örököltem, egy négyszínű golyóstollat, azzal szándékoztam eredetileg is írni Ausztráliába bátyádnak. Igen, azt a tollat kellene előkeresnem. Nem a korallszigetekkel kell foglalkoznom, hanem a doktor (állatorvos) pentlandi levelét kell tanulmányoznom, simogatnom, simogatnom végtelenül és megírásának helyét, pillanatait rekonstruálnom, újraélnem — s közben, szinte észrevétlenül, megírom az én ausztráliai, korallszigeti levelemet... A toll, az anyagok, a kreol menyasszony, a korallszigetek... Egy kis primitív szobrocskáról is szó van, vagy szó lesz, a levélben, egy fémszobrocskáról, amely előbb pikkelyessé válik az ütésektől (20-200-2000), majd ezek a fémpikkelyek is leperegnek és végül már csak az ütések maradnak, csak az ütések képezik a szobrocskák anyagát, tehát anyagtalanná és mégis mind súlyosabbá lesz: az ütések szobra! Egy Majakovszkij-mottót szándékoztam ausztráliai levelem elé írni, de még nem ellenőriztem le pontosan, melyik verséből is való ez a sor, amely teljesen véletlenül akadt fenn emlékezetemben, mivel én már évek óta nem olvastam Majakovszkijt: „Férjed korallkereskedő” — valami ilyesmi. Ezért hagytam ki a mottó helyét. Persze, Orléans Lajos göcsörtös botja miatt is. A cím? Hogy a cím miért nem a *Levél a korallszigetekről* lett, fogalmam sincs. Vagy talán Esti Kornél fiumei utazása miatt? Valami hasonló elementáris dologra lenne szükségem — az elmebajos lány szájcsokjára gondolok, a tenger megpillantása, a fény előtt — a korallszigetek megpillantásánál is. Talán egy bennszülött nő, aki máris a kreol menyasszonnyá tűnik át képzeletemben? Nem tudom. Hajnalodik vagy alkonyodik? Nem keltem még fel vagy már lefeküdtem? Az előbb mintha még meztelen lettem volna. A luszter üvegbúráján látom a szomszéd tömblakásokat: tiszta szürke, szürkéskék — a beton és

az ég. Szeretem ezt az egyszerű üvegbúrát. Olyan, akár egy akvárium, mennyezeti akvárium: sárga pizsamában, óriás, debil aranyhalként forgok körbe-körbe, tátogok. Meghalok. Az egyik ütés emléke, visszhangja a csontvelőben, végez majd velem? A tarkóm! A lapockám! Az orrom! Az ujjam! Ólompackák... A gerincem! Kész. Kész vagyok. Vihar volt. Egész éjszaka mulatott valahol az öreg tollszedő. Hajnalban, állva hajtott nagy tollrakományával. Mint egy végtelen, kétágú ostor csapott végig rajta, gyönyörű lovain és tollrakományán a leszakadt drót. Elégtek. Angyalbűzük volt. Amikor bontani kezdtük leégett házunk, boltjaink romjait, nem tudom, meséltem-e már, rábukkantam a söréteshordók, söréteshordócskák ólomlepeny-maradványaira... Ólom és toll. Égő ólom és égő toll. Úgy ugráltam ott a deszkán, eszméletlenül is, mint egy béka, hol hátra, hol hasra, hol oldalra fordítatva az ólom ütései által... Dr. Kosztolányi nagy esti és éjjeli beteglátogató körútjain minden apróságot, szarságot megvilágított, megpiszkált fehér betétes cipője hegyével. Már éppen el akarta oltani lámpáját, mit még Pesten vásárolt, amikor egy véres klottgatyt pillantott meg a gyűrődészkán.

IZSAKHÁR, FOLYTATÁS

GION NÁNDOR

Apánk talán sohasem álmodott. Vagy ha álmodott is, mindig azt álmodta, amire szüksége volt, tervezgette és kigondolta az álmait, amikor lassan ballagott a barmok után, amikor nyárfavesszőket, mogyoróvesszőket és gesztenyefavesszőket hántolt csíkosra, amikor külön választá a nyájból a tarka és csíkos lábú kosokat, és amikor felgördíté a követ a kút nyílásától, hogy éltető, friss vizet adjon barmainak. Aztán, ha eljött az ideje, elmondta álmait, szemeit az égnek fordította, és érces hangon szólt, Isten Angyalát hívta tanúskodásra, és mi hallani véltük, hogy Isten Angyala igazat ad neki, ő pedig lehajtá fejét, és a homokba suttogott, és mi látni véltük, hogy a sárga homokszemek csillogni kezdenek szavaitól. Egyszer forgószél kerekedett apánk szavai nyomán, felröppentek a csillogó homokszemek, és a földből egy csontváz fehér ujja meredt elő...

Féltünk apánktól, ha beszélni kezdett, de ilyenkor szerettük is őt, én is szerettem őt, mert akkor még azt hittem, hogy valóban álmodni szokott. Mert szépen tudott beszélni, ő, milyen szépen! A kősziklák meglágyultak szavaitól, és ellenségei, akik gyilokkal törtek rá, a keblükre ölelték őt. Keblére ölelte őt Lábán, akinek csak satnya barmai maradtak, mert apánk elhajtotta a kövéreket, a lehántott vesszők előtt fogant tarkákat és csíkos lábúakat. Keblére ölelte őt Ézsau, akitől apánk elorozta az elsőszülöttséget, és aki sereggel jött elibénk, amikor a csíkos lábú barmokat hajtottuk el, minél messzebb. Lábán földjétől, Izsák földjére. És apánk akkor a földre

borult a testvére előtt, és a homokba fúrta az arcát, úgy esedezett bocsánatért, akkor is szerettem őt, mert megálázkodott, de akkor már kételkedtem benne, hogy igazán álmódott-e valaha is. Mert hétszer borult arca a bátyja előtt, és megint nagyon, nagyon szépen beszélt. De nemcsak ezért kezdtem kételkedni.

Hanem, mert akkor ott, a gyöngé szemű, kiszikkadt anyám mögött leleselkedve, a két testvér találkozását figyelve, hirtelen eszembe jutott az a csontváz, amelyik egyszer fehér ujját kidugta a homokból. Mert én kiástam azt a csontvázat a sírjából, a két kezemmel vájtam ki a homokból, és láttam, hogy egy kőoszlopnak dőlve állt ott, az oszlop megroppant már, de a csontváz megmaradt a helyén, üres szemgödrei az éjszaka csillagait hívták, a felkelő napot is odacsalták.

Apánkat sohasem láttam oszlopnak dőlve állni és messzire nézni, és bizonyosan tudtam, hogy nem így fog meghalni. Hétszer arca borult a testvérbátyja előtt, és szép szavakat mormolt, melyektől még a kősziklák is meglágyultak volna. Akkor kezdtem kételkedni. Már nem rettegettem a két testvér találkozását, messze elnéztem felettük, és láttam, hogy a távolban, szétszéledt barmaik nyomában nagy, fehér madarak szállnak le megpihenni. Apánk nem látta a madarakat, akkor borult le hetedszer a homokba . . .

Később, sokkal később, amikor a reszkető, haldokló aggastyán az áldását osztogatta fiainak, én tudtam, hogy nincs joga engem megáldania. „Izsakhár erős csontú számár, a karám közt heverész”, recsegte felém a haldokló vénember, és én akkor gyűlöltem őt. Én nem kértem áldását. Mert ő talán sohasem álmódott.

M. Holló Jánost általában elálmosította az írás. Tűnődve forgatta a teleírt papírlapokat, itt-ott beleolvasott az Izsakháról szóló regény frissen elkészült részletébe, aztán félretolta maga elől a papírokat, és elhatározta, hogy a folytatásban néhányszor visszatér még a pihenni leszálló, nagy, fehér madarakra. Egy pillanatra felötlött benne, hogy átnézhetné Brehm harmadik kötetét, amely a madarakról szól, de álmos volt, Brehmet másnapra halasztotta, helyett tör-

kölypálinkát töltött egy vizespohárba, kihörpintette, és lefeküdt aludni, mert már későre járt, éjfél is elmúlt.

Azon az éjszakán furcsa álmot látott M. H. János. Madarokról álmodott, de nem nagy, fehér madarokról. Azt álmodta, hogy egy ritkás erdő szélén sétálgat, amikor hirtelen fülrepszó rikácsolást hall az erdő belsejéből. Befut az erdőbe, a hangok irányába, és akkor egy magas fa lombjai között öklömnyi, csúnya madarat lát; a csúnya madár a fészken ül, puha tollát felborzolja, rikácsol dühösen lefelé, lent pedig négy hatalmas, pulyka nagyságú, már tolasodó madárfióka tápázkodik fel az avarból, és egymást túlkiabálva feleselnek vissza a fészken ülő kis madárnak, de közben azért látszik rajtuk, hogy rettenetesen meg vannak ijedve. M. H. J. egyből megérti, hogy a kis, csúnya madár végre rájött, hogy eddig idegen fiókákat táplált és melengetett a fészkeben, és most lelököste őket a fáról; innen a dühös, méltatlankodó hangzavar. Emberek futnak be az erdőbe, férfiak és nők, csodálkozva bámulják a lármázó madarakat, aztán M. H. J. legnagyobb elképedésére a négy hatalmas madárfiókát veszik pártfogásukba, dédelgetik, simogatják őket, és gorombaságokat kiabálnak felfelé a fára. M. H. J. tudja, hogy a fészken ülő kis madárnak van igaza, az ő pártjára áll, próbálja megmagyarázni az embereknek, hogy mi is történt voltaképpen, de senki sem hallgat rá. Erre elhatározza, hogy felmegy a fára, hogy megnyugtassa és megvigasztalja az öklömnyi madarat: neki-rugaszkodik a fa törzsének, mászni kezd felfelé, de félúton szemetes-kannák csörömpölését hallja . . .

M. H. J. felriadt. Kint világosodott már, a bérház előtt szemetes-kannák zörögtek, M. H. J. tudta, hogy a gömbölyű karú, szép asszony kotorászik a szemetes-kannákban, a száraz kenyérdarabokat gyűjti disznainak. M. H. J. kiugrott ágyából, de most nem ment az ablakhoz, mint máskor, ha a szemétben kutató asszony felébresztette. Furcsa álmán gondolkozott, a fészken ülő, csúnya kis madáron és a földre szórt fiókákon, amik emlékezeté szerint a fent maradt kis madárnál is rondábbak voltak, és amik, megítélése szerint, csakis kakukkfiókák lehettek, csak hogy az álom óriásira növesztette őket. Levette a polcról Brehm harmadik kötetét, és kikereste a kakukkokról szóló részt. Figyelmesen végigolvasta, és csalódottan vette tudomásul, hogy a ravasz kakukk nagyon megfontoltan csupán egyetlen tojását csempészi egy-egy kis költőmadár fészkébe, tekintettel, hogy a kikelt kakukkfióka — miután természetesen kiszórja az egész fészekaljat —, egymaga is annyit zabál, hogy a

nevelőszülők alig győzik teletömni. Két kakukkfiókát nyilván fel sem tudnának nevelni. Négy kakukkfióka egy fészekben pedig képzelenség. Álmában tehát nem kakukkfiókákat látott. Kedvetlenül vette tudomásul, hogy Brehm nem ad magyarázatot furcsa álmára.

Fogta a színházi látcsövet, és az ablakhoz sétált. Lent az asszony még mindig a szemeteseskannákkal zörgött, M. H. J. rászegte a látcsövet, látta, hogy az asszony zsákja már félig van kenyérdarabokkal. Az asszony mögött verebek ugráltak, hulladékot csipegettek a földről, M. H. J. alaposan megnézte a verebeket is: valamennyien sötétszürkék, majdnem feketék voltak, csúnyák voltak most kora reggel, de egyáltalán nem hasonlítottak az álmában látott rikácsoló, csúnya madárra.

A szemközi épület ötödik emeletéről a Vadász is az asszonyt és talán a verebeket figyelte nagy, katonai távcsövével. Néhányszor rövid időre M. H. J. felé fordult a katonai távcső, és M. H. J. úgy gondolta, illene üdvözölni a Vadászt, jó reggelt kívánni neki. Papírlapot vett elő — már az éjjel egész csomó papírlapot készített az ablakpárkányra, hogy napközben minél zavartalanabban értekezessen a Vadással —, töprengve rágcsálta a golyóstoll végét, és közben meggondolta magát, jó reggelt helyett azt írta fel nagy betűkkel:

FEKETÉK A VEREBEK.

Felemelte a papírlapot, a Vadász elolvasta, a katonai látcső eltűnt a szemközi ablakból, majd kisvártatva megjelent a válasz:

SZMOG.

A Vadász ma reggel sincs túlságosan beszédes kedvében, gondolta M. H. J., és maga sem tudta miért, egyszerre ingerült lett. Rosszkedvűen nézegette a verebeket, a kenyérdarabokat gyűjtögető asszonyt, és a két bérház közé ékelődött áruház lapos, kátrányos tejét. Újabb papírlapot vett elő, és felírta:

OLYAN FEKETÉK,

MINTHA

KÁTRÁNYBAN FÜRODNÉNEK.

A Vadász unottan megint azt válaszolta:

SZMOG.

M. H. J. azonban nem hagyta ennyiben a dolgot. Most már a verebekre is haragudott:

FEKETÉK ÉS CSÚNYÁK,

SZEMETET ESZNEK.

A nagy katonai távcső ezt elolvastva lassan eltűnt az ablakból.

M. H. J.-nek elég sokáig kellett várnia, mire választ kapott. A Vadász válasza meglepően hosszú volt:

A VERÉB IGAZI MINDENEVŐ
S ÍGY MINDEN IRÁNT ÉRDEKLŐDIK,
S MÁR EZÉRT IS OKOS.

M. H. J. a kis színházi látcsővel alig tudta kibetűzni a hosszú mondatot. Amikor elolvasta, gyanakodva visszahátrált a szoba közepére, letette a látcsövet, és kezébe vette Brehm harmadik kötetét. Fellapozta a verebeknél a 444-ik oldalon, és olvasni kezdte. Gyorsan megtalálta a Vadász mondatát, a 445-ik oldal elején. Elégedetten másolta ki a soron következő mondatot:

A LÉGYKAPÓK MELLETT
A VEREBEK FOGDOSSÁK
A HAZAI MADARAK KÖZÜL
A LEGTOBB LEPKÉ'T.

Egyszer még verset fogok írni a Vadásznak, gondolta M. H. J., és mosolyogva az ablakhoz vitte a papírlapot. A Vadász elolvasta, és szégyenkezve visszavonult. Legalábbis M. H. J. úgy vélte, hogy szégyenkezve vonult vissza. Mert a válasz most még tovább késett, és ezúttal nagyon kurtán hangzott:

IGEN.

M. H. J. nem akarta túlságosan megsérteni a Vadászt, ezért újabb beszélgetést kezdeményezett:

VAJON AZ ÉNEKESMADARAK MEGFEKETEDNEK-E A VÁROSBAN?

A Vadász gyorsan helyrezökkent, ismét a régi volt:

IGEN.

— Hát nem — dünnyögte a távcsőnek M. H. J., és felírta:

NEM!

Azzal hátat fordított az ablaknak, a fürdőszobába ment, megmosta az arcát, aztán magára kapkodta ruháit, és lerohant a negyedik emeletről.

Éppen időben érkezett a szemeteskannához, a gömbölyű karú, szép asszony már elmenőben volt, a kenyérdarabokkal megtömött zsákot a vállára vette. De lecsúsztatta a földre a zsákot, amikor meglátta M. H. J.-t, kedvesen mosolygott, mint előző reggel is, amikor a színházi látcsövet ajándékozta M. H. J.-nek.

— Azt hittem, ma nem jön le — mondta. — Láttam, hogy fentről, az ablakból papírdarabokat mutogat, de nem tudtam elolvasni, hogy mit írt rájuk.

— Nem magának mutogattam, hanem a Vadásznak — mondta M. H. J. kissé kifulladásra a rohanástól. — De most...

— Ki az a Vadász? — kérdezte az asszony.

— A szemközti épületben lakik — mutatott M. H. J. a másik bérházra. — Neki katonai távcsöve van, nekem pedig tegnap óta színházi látcsövem van, így aztán papírlapok segítségével mindenféléről elbeszélgethetünk. Felírjuk egymásnak, amit mondani akarunk.

— Azelőtt hogyan beszélgettek?

— Sehogy — mondta M. H. J. — Nekem csak tegnap óta van színházi látcsövem, hiszen tudja.

— Nemcsak látcsövekkel lehet beszélgetni — jegyezte meg az asszony.

— Ez igaz — hagyta rá M. H. J.

— Átmehetne hozzá, és beszélgetnének normálisan is.

— Nem mehetek át hozzá — mondta M. H. J. —, hiszen nem ismerem az illetőt.

— Akkor honnan tudja az illetőről, hogy vadász? — kérdezte még mindig mosolyogva az asszony, de mosolya mögött M. H. J. most valami zsiros ravasztságot vélt felfedezni.

M. H. J. széttárta karjait:

— Mi más lehetne, mint vadász?

— Akármi — vágta rá az asszony.

— Dehogy lehet akármi — tiltakozott M. H. J. — Csakis vadász lehet az illető. Katonai távcsöve van. A vadászoknak nagy szükségük van katonai távcsőre.

— Hát lehet... — mondta bizonytalanul az asszony. — Én azért a maga helyében átmennék hozzá, és beszélgetnék vele normálisan is.

— De akkor mit csinálnék a színházi látcsővel? — kérdezte M. H. J.

— Hát...

— És mit csinálna a Vadász a katonai távcsővel?

— Nem tudom — mondta még mindig mosolyogva az asszony, de mosolya mögött M. H. J. most valami enyhe fáradtságot vélt felfedezni.

M. H. J. ismét széttárta karjait, és azt mondta:

— Hát erről van szó.

A gömbölyű karú, szép asszony azonban még nem hagyta magát. Azt mondta:

— Nem jó vége lesz ennek, ha folyton a látcsővel nézelődik. Sohasem fogja befejezni a regényét, arról a...

— Izsakhárról.

— Igen. Izsakhárról.

— Be fogom fejezni — mondta magabiztosan M. H. J. — Az éjszaka is írtam.

— Szeretném, ha befejezné — mosolygott kedvesen az asszony.

— Be fogom fejezni — bizonygatta tovább M. H. J. — Befejezem, és akkor odaadom magának, hogy elolvassa.

— Mostanában ritkán szoktam olvasni — szabadkozott az asszony. — Nincs időm...

— Izsakhárt el kell olvasnia — mondta M. H. J. aztán ravaszul hozzáfűzte: — Én pedig majd elmegyek egyszer látogatóba magához. Tegnap azt mondta, hogy szép kertés házban lakik a város szélén.

— Igen — mondta büszkén az asszony. — Szép nagy házunk van.

— Gyümölcsfák vannak a kertben?

— Természetesen.

— És énekesmadarak? — kérdezte M. H. J.

Az asszony elgondolkozott egy kicsit, aztán megrázta a fejét.

— Nem tudom. Őszintén szólva, nem tudom. Nincs időm...

— Énekesmadarakat kell telepíteni a kertbe — mondta parancsolóan M. H. J.. — Ez nagyon fontos.

— Miért?

— Megfigyelhetnénk, hogy változik-e a színük.

— Miért változna a színük?

— A verebeknek is megváltozott a színük — mutatott M. H. J. a hulladékot csipegető csúnya verebekre. — Lassanként megfekednek, nézze meg.

Az asszony megnézte a piszkosszürke verebeket, és azt mondta:

— Nem hiszem, hogy valaha is lesz időm énekesmadarakat megfigyelni.

— Nemcsak erről van szó — magyarázta lelkesen M. H. J. — Az énekesmadarak felbecsülhetetlen hasznót jelentenek a kertekben. Megtisztogatják a gyümölcsfákat a férgektől, minek következtében a gyümölcsfák gyorsabban fejlődnek és minden évben rengeteg gyümölcsöt teremnek.

— Mi permetezzük a gyümölcsfákat — óvatoskodott még mindig az asszony.

— Az nem elég — torkolta le M. H. J. — Énekesmadarak kel-
lenek. Tudom is, hogy milyen énekesmadarak.

— Milyenek?

— Fakusz és csuszka.

— Őszintén szólva egyikről sem tudok semmit — vallotta be az
asszony, és most megint fáradtnak látszott.

M. H. J. viszont mindent tudott a fakusztól és a csuszkától, amit
csak Brehmből megtanulhatott. Rákezdte:

— A fakusz erős csőrű, cinege nagyságú kis madár, amely a fá-
kon és az ágakon felfelé kúszik, és szorgalmasan pusztítja a kárté-
kony férgeket, lepkéket és lárvákat. Erős csőrével még a kéreg alatt
is megtisztogatja a fákat. Egyébként odúlakó.

— És a csuszka?

— Nagyjából ugyanez, de ő a fákon lefelé kúszik.

— Szintén nagyon hasznos?

— Szintén nagyon hasznos. Egy fakuszpár és egy csuszkapár hi-
hetetlenül fellendíti a gyümölcstermést.

— Így is szépen teremnek a gyümölcsfáink — mondta az asz-
szony. — Valamelyik reggel majd hozok magának őszibarackot.

— Köszönöm — mondta idegesen M. H. J. — Előre is köszö-
nöm az őszibarackot. De a kertben okvetlenül énekesmadarakat
kell telepíteni.

— Hogyan?

— Mesterséges odúkkal. A fakusz is, a csuszka is odúlakó, mes-
terséges odúkkal meg lehet őket telepíteni. M. H. J. gyorsan beszélt,
nem hagyta az asszonyt szóhoz jutni: — Majd én elkészítem az
odúkat, bízva csak rám. Száldeszkből készíték megfelelő röpní-
lású odúkat, elhelyezzük őket a kertbe, a madarak ősszel és télen
majd behúzódnak oda a hideg elől, tavasszal pedig fészket raknak
bennük, kikeltik fiókáikat és közben megtisztítják a gyümölcsfákat
a kártékony férgektől.

— Hát, esetleg . . .

— Meg van beszélve — szögezte le M. H. J. — Magának lesz
a legszebb kertje az egész városban. Böven termő gyümölcsfák kö-
zött sétálhat még akkor is, ha körülötte csupa ronda bérházak lesz-
nek. Mert bizonyára arrafelé is építenek majd bérházakat.

— Már is építkeznek — mondta az asszony. — Kotrógépek dol-
goznak a közelünkben, hatalmas meszesgödöröket vájnak.

— Na látja — emelte fel a kezét M. H. J.

— Tegnap egy csontvázat találtak a földben — mondta az asszony.

— Igen?

— Igen. Egy ülő csontvázat.

M. H. J. felemelt keze remegni kezdett. Majdnem rémülten bámult az asszonyra, és dadogva érdeklődött:

— Mi... mit? Ülő csontvázat? Hol?

— A házunk közelében, az aszfaltút mellett — mondta az asszony. — Nagyon furcsa csontváz. Még a rendőrségről is kijöttek megvizsgálni.

— Ott van még az a csontváz? — kérdezte remegve M. H. J.

— Ott van. A rendőrség nem engedi, hogy hozzányúljanak.

— Meg lehet nézni?

— Azt hiszem, meg lehet nézni — mondta az asszony. — Csak nem szabad hozzányúlni.

— Mennem kell — mondta M. H. J. — Még ma megnézem azt a csontvázat.

— Én is megyek — mondta az asszony. — Be kell áztatnom a kenyérdarabokat a disznóknak.

— Holnap reggel ismét lejövök — búcsúzott M. H. J. — Ha találna valamit...

— Várjon — mondta az asszony. — Ma is félretettem magának valamit.

Kibontotta zsákját, és egy kis rózsaszínű gumimacsskát vett elő. A gumimacsskának lyukas volt a feje, és hangosan szusszant egyet, amikor az asszony megszorította.

— Szüksége van rá? — kérdezte, majd mentegetőzve hozzáfűzte: — Ma csak ezt találtam. Nem található minden nap látcsövet.

— Szükségem van rá? — mondta M. H. J., és átvette a lyukas fejű gumimacsskát. — Sohasem volt még ilyen lyukas fejű gumimacsskám.

Szórakozottan forgatta a kezében, és egyáltalán nem tetszett neki a gumimacska. Nem tetszett neki, mert a gumimacsskának egyáltalán nem macskaszerű, hanem tömött bajusza volt. M. H. J. egyik ismerősének, egy Vincer Lóránt nevű alattomos, izgága és pisze orrú nyikhajnak volt ilyen tömött bajusza. M. H. J. tiszta szívből megvetette és utálta V. Lórántot, ezzel együtt utálta a pisze orral párosuló tömött bajuszt is. Érthető hát, hogy a lyukas fejű gumimacsskát természetes pisze orrával és természetellenes tömött bajuszával rendkívül ellenszenvesnek találta. Mégis jó képet vágott a gumi-

macskához, csak azt kérdezte meg a gömbölyű karú, szép asszonytól:

— Miért van lyuk a fején?

— Fogkefét lehet bele tenni — mondta az asszony. — Fürdőszobákban láttam már ilyen gumimacskákat.

— Én majd golyóstollat teszek a fejébe — mondta M. H. J., és türelmetlenül hátra lépett.

— Jó — nevetett rá az asszony, és vállára vette zsákját.

M. H. J. rohant vissza negyedikemeleti lakásába. Bevágta maga mögött az ajtót, a lyukas fejű gumimacskát az asztalra dobta, az Izsakhárról szóló regény kéziratának tetejére, aztán az ablakhoz ment, és remegő kézzel felírta egy papírlapra:

A VÁROS SZÉLÉN

EGY FURCSA CSONTVÁZAT TALÁLTAK

A MUNKÁSOK.

Magasba emelte a papírlapot, még mindig remegett a keze, a Vadász azonban így is szépen el tudta olvasni nagy, katonai távcsövével. Egykedvűen csak annyit írt vissza:

IGEN?

M. H. J. gyorsan megmagyarázta:

EGY ÜLŐ CSONTVÁZAT.

A Vadász megint csak az előző lapot mutatta vissza:

IGEN?

M. H. J. mindenáron szeretne volna felrázni a Vadászt:

MEG KELLENE NÉZNI!!

De a Vadász erre csak azt kérdezte:

MINEK?

— Dögölj meg — mondta M. H. J., és most mérhetetlenül gyűlölte a Vadászt.

Félrelökte a kis színházi látcsövet, nem nézett többé a Vadász felé, még a bérházakból előbukkanó, munkába siető emberek sem érdekelték. Fáradtan rákönyökölt az ablakpárkányra, és az ülő csontvázat próbálta elképzelni. Soha életében nem látott még ülő csontvázat, okvetlenül meg kell néznie a nap folyamán. Egy ülő csontváz sok mindent elárulhat az embernek. Bizonyára hatalmas csontváz, gondolta M. H. J., éppen azért látszik hatalmasnak, mert ül...

— Lehet, hogy ma meghempergetünk valakit a kátrányban — hallatszott lentről.

A kátrányozó munkások érkeztek meg az épülő áruházhhoz. M.

H. J. nem látta őket, még nem mentek fel a tetőre, az áruház túloldalán álltak, de látatlanból is jól tudta, hogy a Beszédes Kátrányozó méltatlankodik:

— Vagy aláírjuk, vagy meghempergetünk valakit a kátrányban. Még nem tudom. Majd meglátjuk.

— Mások is aláírták — csillapította a társa, de az csak hajtogatta a magáét.

— Jobban szeretem, ha üres papírt hoznak elébem és megbeszélnek velem, hogy mit írjanak rá. Utána kérjék az aláírást. Így szoktam meg. Ha nem így csinálják, megeshet, hogy valaki meghempereg a kátrányban...

Talán szólni kellene a kátrányozóknak az ülő csontvázról, gondolta M. H. János. Őket talán érdekelné.

De aztán mégsem szólt nekik, nem is várta meg, hogy felmenjenek az áruház tetejére. Becsukta az ablakot, az asztalhoz ült, kezébe vette a gumimacskát, és a tömött bajuszra három vékony, fekete bajuszszálat húzott. Így már sokkal rokonszenvesebb volt a rózsaszínű gumimacska. M. Holló János is megnyugodott valamelyest. Keze alig remegett már, amikor a gumimacska lyukas fejébe tűzte a golyóstollát.

MARINOVICS ILIJÁRÓL — UTÓLAG

HOLTI MÁRIA

Beszéltek egy ideig Marinovics Ilijáról. Miért ne beszéltek volna, hiszen mindenkiről beszélnek, akiről van mit mondani. Halálának híre azonban soha nem kelt; a világnak ebben a sarkában pedig különösen számon tartják a szóbeszédre alkalmas témákat, mert errefelé ugyanolyan hosszúak az éjszakák, mint a nappalok. Ezt a tényt az évszakoknak se a csillagászati, se a valóságos váltakozása nem befolyásolta soha; ezért csupa szerencse, ha van kiről vagy miről találgatni, ha van kit angyallá vagy ördöggé avatni. Szóban vagy valóságosan — egyre megy. Az angyali vagy ördögi státus.

Tudtuk mindnyájan, akik csak egyszer találkoztunk is vele, gyűlésen vagy az erdőben, vagy egyszerűen csak a köveken, vagy csak megpillantottuk messziről, futólag, amint a szűk kecskecsapáson kaptat, vagy láttuk lenni, a Két Matrózban, amint vörös borát itta, tudtuk mindnyájan, hogy okkal vagy anélkül, de mindenkire mély benyomást tesz. Igen, még ok nélkül is; miért helyeztük volna Marinovics Ilija alakját különösebben előtérbe bárki más, nevezetes alakkal szemben, akivel módunkban állt valamilyen, a már említett forrnák egyikének alapján kapcsolatba kerülnünk. Marinovics Iliját ismertük is meg nem is; amit tudtunk róla, arra volt jó, hogy alkalom adtán magunk is találgatásokba bocsátkozzunk személyét illetően. Idővel, ahogy emberesedtünk, az alkalmak megfogytak, később pedig annyira csak magunkkal voltunk elfoglalva, mintha a világ, az égtájakat, óceánokat, hegyeket, völgyeket, fizikát és történelmet is beleértve, mi magunk lettünk volna (persze, hogy mi voltunk a világ meg az égtájak és minden, de egészen más értelemben, mint ahogy azt akkor hittük, később meg már édeskeveset törődünk az ilyenfajta meghatározásokkal); és ami krétakörünkön kívül esett, egyáltalában nem befolyásolt bennünket. Amit így, utólag, bizonyossággal el lehet arról az időszakról mondani — Mari-

novics Iliját is beleértve —, az az, hogy mérhetetlenül jók, tiszták voltunk, és igencsak bedőltünk a romantika minden ismérvének, amit utólag nem is titkolnék, semmilyen körülmények között, mint ahogy ennek a romantikus jósnak a velejáróit se, nevezetesen azt, hogy tudtunk és meggyőződésünkön kívül rengeteg kárt tettünk azok elvesztésével, akik ugyan nem tartoztak szorosan a mi körünkhöz — már amennyire körnek lehet nevezni azt a legelői gyülekezetet —, de nem is lármáztak epésen miattunk. Szerettük a vágható kék azúrt, amely mögött, Dél felé, lenn, ott sejtettük a valóságos várost, gyötrődő, szilánkszagot, csapzott óriáspálmákkal a parton, a rengeteg üzemelő és kiszuperált templomot, kápolnát, és fenn, az egész mindenség felett a három garnizon, melyekhez csak a Zsír utca végéből lehet feljutni. A Zsír utca egyúttal a Corso is, főutca, melyet a középkor hentes- és mészárosmesterei tettek halhatatlanná, olyannyira, hogy a macskaköveken csak kocsolyatechnikával lehetett közlekedni. Itt húzták-vonták ugyanis a helyszínről a leölt állatokat természetes egyszerűséggel, és ha jól tudom, ebben az utcában a Két Matróz már akkor is állt, esetleg Három vagy Négy vagy ennél is több, és ott lefetyelte a habzó sört a köztisztaságra nem is rántó böllérek között az a bizonyos Két Matróz, akik innen szegődtek volna Christophoro Colombo fregattjába, vizavi Juraj Dalmatinaccal, azzal a Jurajjal, aki olyan sanda alapossággal tudta nézegetni kortársait, mint előtte meg utána is csak kevesen: a csaplárt, a könyvkötőket, a pénzverők hadát, hal- és korallhalászokat, a hóhérmestert, minden középkori vicc célpontját, a takácsok, bognárok, mérlegkészítők és szűrszabók gyülekezetéből azokat, akiket az asszony inni engedett, és kívánta egészségükre az italt, hiszen a jókívánság olcsó volt, nem került senkinek egyetlen tallérjába sem. Itt, a Két Matróz közelében értem meg: Dalmatinac mesternek köszönhetjük, hogy pontos adatokkal rendelkezünk a Két Matróz akkori látogatottságáról, hiszen a galériáról szigeti fehér kőben pontos másolat készült. Már abban sem vagyok biztos, hogy nem nyerte el jó néhány dénárjukat kocka- vagy golyójátékon, a sört azért neki is meg kellett fizetnie, protekció a múzsáknak sem járt. Legalább hetven ilyen törzsvendéggel lehetett dolga, a fejeket újra és újra megszámoztuk a katedrálison, és hiába volt már a gyökvonás a kisujjunkban, mindegyikünknek más és más eredmény jött ki. Marinovics Ilija hetvenketőt számolt meg, azt mondta: pont, mint az apostolok. Ezen elámultunk, a hasonlaton, mert éppen tőle nem vártunk volna kü-

lőnebb jártasságot teológiában, egyháztörténetben. Mentségére vagy csak magyarázatképpen csendben megjegyezte: Aztán hogyan gondoljátok, küzdeni valami ellen, és azt a valamit nem is ismerjük? Erre valóban nem volt mit mondani, pedig akkor elég furcsa indoklásnak tartottuk. Furcsának, mint Marinovics Iliját magát, akiről egyesek, például a Két Matróz csaposa is, azt mondták, hogy ha száz életük volna, akkor sem értenék meg az olyan embert, aki szüntelenül maga alatt vágja a fát. Ahogy ezt a Két Matróz csaposa ilyen szépen kimondta, biztatást, bátorítást várva diadalal körbehordta a tekintetét, de biztatást, bátorítást senki arcáról nem olvashatott le. Talán csak büntudatot. De hogy is olvashatott volna le biztatást, bátorítást, ha mindenki titokban azt érezte, hogy Marinovics Ilija fejszéje inkább a történelem ingatag fáját csapkodta anélkül, hogy az ágak helyzetére különösebb figyelmet fordított volna. Az viszont igaz, hogy pont azt az ágat érte a legtöbb csapás, amelyen jómaga is kuporgott, de ez nem volt szándékos, csupán a véletlen műve.

*

Míg észrevétlen Marinovics Ilija után nyomozok, elnézek a Calle Large negyed irányába, a címeres paloták felé, ahol azelőtt ugyan nem fordultam meg gyakran, de mégis jól eszembe, emlékezetembe vésődtek a magabiztos arcok, azok arcvonásai, akik a világ bármilyen fenekestül való felfordulására is kifejezéstelenek maradnak, akik méltósággal viselik el a pálfordulásokat, hiszen velük nem történhet semmi, védi őket a jólszületettek nemzetközisége, amihez írásos bizonyítvány sem szükséges. Ez az arcra van írva. A kifejezéstelenségre: a *liaison*okat a szél hordja szerteszét. A mi kapcsolataink? Ilija kapcsolatai? Aki egész címtárát megközelítő pontossággal a fejében hordta, aki telefont is csak a felszabadulás után látott közelből? A mi *liaison*jaink az erdőben lombosodtak ki, hanem zsíros urambátyám alapon, hanem olyanformán, hogy kit kell majd megjutalmazni, kit kell eltakarítani, kit szemmel tartani: megtanultuk a hágók, a vaddisznócsapások neveit, amiket még a telekkönyvi hivatal is képtelen számon tartani. Hát még a kartográfia.

A kora őszben a Calle Large középkori tetői szienabarnáknak látszanak; a megannyi bolondos és váratlan vízköpő valóságos pisilőként mered a világnak, bambán, céltudatosan; a rajtuk levő parányi sötét pontocskák sütkérező galambok, halfejjel jóllakatott

macskák. Mert ebben a városban mindig nagy közmegebecsülésnek örvendtek az állatok; néhol, a paloták tövében apró, szobrászfaragta kis kőedények lapulnak, amikről a figyelmetlen, felületes szemlélő vagy turista azt hihetné, szeméttároló edények, holott kuty- és macskaitatók, és legtöbbjük éppen a szégyenoszlopos tér közelében található, ott, ahol a korbácsolás, deresezés meg hasonló nevelőakciók zajlottak a laterna magicázással együtt. Később ez a tér lett az Appelplatz, alig valamivel félelmetesebb intézmény a Borgo negyed erődtornyházainál. Kár, hogy a krónikák csak hellyel-közzel, a szigetekről idegályázott fehér kövek pedig egyáltalán nem beszélnek.

Szívem szerint egyenesen a Két Matrózba térnék be, ahol csapolt sörön, véres hurkán és lekvárszerű törökkávén kívül már egy ideje ott zümmög a GAGGIA nevű presszógép, és bikaerős kávé lehet kapni. Tudom, Giorgio Schiavone utódai inkább a lekvár mellett tartanak ki, míg a diákok, katonák, festők nyíltan nyakalják a presszókávé. Ők már értik: az ilyesmi nem világnézet dolga, ettől még nem omlik össze a Porta di Soccorso, és ha a nagy Juraj korában választani lehetett volna a két kávé között, nyilván Juraj is a GAGGIA mellett tör lándzsát, avagy kalapácsnyelet.

Marinovics Ilija mellett lépten-nyomon ez a Juraj. Ez az álmokbolondja Don Quijote. Aki lombard meg velencei meg firenzei senkiháziknak, márkiknak és prostituált hercegnőknek süvegelt, hogy el-elkapva csurranó-cseppenő megrendeléseiket, pénzt húzzon ki belőlük, és építhesse kedvenc városának a katedrális. Mert akkor szebb, okosabb, pompásabb nem is juthatott volna eszébe. A Két Matróz akkor már állt, csak a katedrális hiányzott. Egyszer megkérdeztem Ilija Marinovicsot:

— Öregem, szerinted, ha élne, most mit adna a városnak ez a Juraj?

Iliját a kérdések látszatra soha nem érték felkészületlenül, ezért gondolkodás nélkül odavágta:

— Egy ugyanakkora Két Matrózt, modern kivitelben. A katedrális meg kongana az ürességtől.

*

Az autóbuszutazás felért egy kisebbfajta kereszteshajárral, vagyis hogy mozgalmasság tekintetében semmivel sem maradt le attól. Ezen a vonalon a nap minden szakában csúcsgalomból volt,

és ha sikerült is a közlekedés szakembereinek az elmúlt huszonöt-harminc évben egyet-mást megoldaniuk, a csúcsgorgalmon mi sem változott. Csupa optimizmussal indultam, „ki tudja, hátha” alapon köszöntem mindenkinek. Talán ez is hozzásegít ahhoz, hogy megtaláljam Marinovics Iliját.

A Két Matróz GAGGIA gépe előtt fogalmazódott meg bennem az elhatározás, hogy Marinovics Iliját megkeressem. Tudtam, hogy egyhamar meg nem találhatom; egy pillanat erejéig sem reménykedtem abban, hogy fön­n lesz a karszton, ahová tiszta időben oda­kél­lik a tenger, ahonnan elég pontosan meg tudjuk mutatni az irányt, ahol a városnak kell lennie, a folyótorkolat és a tenger derékszögében, az odaezü­stlő folyó mellett, ahová olyan jó leeresz­kedni, integetni a lélekvesztőkben billegő halászoknak, a pisztráng­halászoknak, a rőzsével, ölfával kereskedő tutajosoknak, akik csak az esztendő két hónapján, rendszerint októberben és novemberben szállnak le a hegyekből, ereszkednek le errefelé, ha rábíz­ták a nyáját legidősebb gyerekükre. Egy szempillantás töredékéig se reménykedtem abban, hogy megtalálom Marinovics Iliját, de abban igen, hogy hírt hallok felőle, esetleg útmutatást, valami halvány, igen-igen szerényke nyomot arra, hogy megtalálom. Mert az, hogy talán már nem él, fel se merült bennem.

Utoljára tíz évvel ezelőtt láttam. Nem sírt le róla az anyagi jólétnek még az árnyéka sem, ellenkezőleg: kopottabb, soványabb volt, mint valaha. A szemében égő örök tűz még erősebben lángolt, mint ezelőtt. Ebből arra következtettem, hogy Ilijával körülbelül minden rendben van. Rohanok — mondta —, ne haragudj. De itt a címem, feltétlenül jelentkezz.

Nem jelentkeztem feltétlenül. Az újságszélre firkantott címet is elhántam. Mert ez is jellemző rá, Ilijára, a firkantás. Elképzelem Iliját mint diplomatát, aki államfői fogadáson a nevét, címét újságszélre firkantja, cigarettásdobozok hátára. Amint éppen maga alatt aprítja a fát...

*

Az autóbusz nagyot ugrik, a friss makadamból kikívánkozó kövek repülnek; kavics-géppuskasorozatok találják telibe a poggyásztér alját. A gumik hősie­sen kitartanak, a kalauz is, akiben egykori osztálytársamra ismerék. Nyilván ő is rám ismer, mert nyűhetetlen jókedvével elrikkantja magát:

— Emberek!

De az emberek zsidonganak; némelyiknél valódi méhkaptár, lábuknál összemadzagolt csirkék, ezek is belesegítenek a csendbe.

— Emberek! — rikkantja. — Ha valaki itt hajlandó megírni a jegyeket, jöjjön ide, majd én diktálok. És ingyen utazhat. He? Hallották, emberek?

Eget, busztetőt renető nevetés, pár újabb gödör, a gumik állják.

— Na jó. Ha senki, hát senki. Írok maguknak egy kollektív jegyet, maguk meg leadják, amivel tartoznak. Rendben?

Mégis rendben volt. Mindenkiről tudta, hol száll le, melyik kanyarnál, kőrakásnál; ismertünk itt minden bokrot, minden nagyobb kőudvart, a bozótban előforduló ritkább cserjéket, a vadnyulak csapását, a csenevész vadmeggyfákat, — mindezt jószerevével egy térképre is felrajzolhattuk volna, a nyomorult vadmeggyfákat, melyek termése beérni soha nem tudott, mert érés idejére mi már rég vérhasban feküdtünk otthon. Ilija is.

Apró házikó mellett suhan el a busz, a kálvária első stációja. Még emlékszem a düllelt szemű gipszkrisztusra a rács mögött; düllelt szeme döbbenetét csak még fokozta a kutya-futtában vállára vetett világoskék vagy rózsaszín, néptanításhoz feltétlen szükséges tóga, melyen — talán a nagyobb hatás érdekében — méregzöld csillagok éktelenkedtek, és apró, kézszerű nyúlványok járultak még a kompozíció egészéhez. Tudtam, ha Iliját kérdeznék, szemrebbenés nélkül ezt a címet adná a szoborzatnak: **KÖNNYEBB AZ IGÉT HIRDETNI, MINT KÖVETNI.**

Nem sokkal az első stáció után a partizánemlékmű. Golyósórós, bronzba öntött nyurga fiú, két karja kelet-nyugat irányban öleli az eget. Mögötte az emlékoszlop a nevekkkel, vagy nyolcvan név, azoké, akik itt, ezen a karszton haltak mártírhálált. Mártírhálált stációkkal, nem tizenégygyel, de ezerszer annyival, földi ügyekből kifolyólag.

Az általános zajban mintha itt-ott összesúgnának, pillantások kereszttüzeiben érzem magam. Tizenöt éve nem jártam itt. Lehet, hogy engem is számon tartanak azért, akárcsak Iliját? Minden hivatalos nyilvántartásnál is pontosabban? Ó, már senki nem néz rám, már kifelé figyelnek, a vezető szenvedéllyel szentséggel, a káromkodások dallamvezetése ismerős, tulajdonképpen egy a tájjal, mert errefelé az örömet is álruhába kell öltöztetni, különben nem hiteles. Csak így.

Három kecske állja el az utat keresztben. Olyan részegeskedőn

ácsorognak, hogy se dudálásra, se káromkodásra, se ráolvasásra nem mozdulnak. A mehetnék pedig mindenkin rajta van, az idő pénz, akár diplomataéknál, különösen, ha az akadályoztatás oka három ilyen rejtélyes-talányos tekintetű szakállas. Végül mégis az ember győz, elsimul a kecskeügy, és valahol a hátsó régiókban énekelni kezdenek: Ó, gusla moja / od drveta suha, / jadona kuća /koja nema / muha! muha!

Egyre gyakoribbak a feltételes és rendkívüli megállók; az öregebbeket tétovázás nélkül azonnal felismerem. A nevekben már nem vagyok ilyen biztos, ezért jobbnak látom az újságomba temetkezni, és ilyen formában is élvezni a sajtó áldásait. Vegyes érzések kavaroztak bennem: vajon megtalálom-e Iliját. Már nem is tudtam volna megmondani, hogy miért is olyan fontos nekem Ilija, hiszen voltunk mi együtt éppen eleget, hordtuk az üzeneteket az erdőbe, de még akkor is, amikor az esetlegességekkel teli kalandokat a békés barátkozás váltotta fel.

Ó, Juraj! — sóhajtottam, és megállapítottam, hogy az egyébként másfél órás út körülbelül másfél órás késéssel végződött.

PURGATÓRIUM (XIV.)

PINTÉR LAJOS

Tizennegyedik elbeszélés,

amelyben a felzaklatott körülmények eléggé különös döntéseket csikarnak ki; és egyáltalán, vehemens hangulat uralkodik el, más szóval valami lóg a levegőben, azaz a tragédia előreveti árnyékát.

Az ABSZTINENCIA — azok számára, akik netán most kapcsolódnak be cselekményünkbe: az Ideggyógyászati Klinika első sajtóorgánuma — természetesen főhelyen közölte a hírt, hogy az eltűntnek vélt nyolc ampulla morfium megkerült, ami a még álmatagon csoszogó és a töméntelen nyugtatótól amúgy is zsibbadékony ápolatlétszámban olyannyira felpezsdítette a vérkeringést, hogy kitört a népünnepély. A női folyosón felcsattant a mámoros visongás, s ez az egyidőben vonzó és taszító, fenyegető és felkorbácsoló zaj tarlótűzként átterjedt a mosdókra, az ebédlőkre, ki az udvarra, fel az emeleti ablakok és a magasban halványan kéklő ég felé. Az építőipari segédmunkás feltépte éppen bevetett ágyát, előrántott egy jókora skatulyát, egyetlen mozdulattal kiszabadította celofán burkából, s ittasan rohangászott a folyosókon. — Rumos kekszet parancsoljanak! — ordította, és tömte a rivalgó szájába a rumbakockákat. Ez volt a jel: a létszámot elfogta a mérhetetlen közösségi érzés, mindenki mindenét szét akarta osztani, bonbonok, rágógumik, cigaretták röpködtek; a selyempizsamás öregúr szétszította eddigelé mindig féltve őrzött, másoknak soha kölcsön nem adott harminckettes Piatnik műanyag kártyáját, ám minthogy mindenkinék így sem jutott, a tők ászt, néhány jelentéktelenebb lappal együtt, derékban kettéhasította. — Tegyétek el, őrizték meg, gondoljanak rám! — kiáltotta. A galambósz októbriista se szó, se beszéd, betoppant a kezelőbe, felkapta a hajnali injekcióosztásnál

clhasznált, szesszel itatott tamponokat, rohant a mosdóba kávéfőzni az egész osztálynak. — Smucigok! — sziszegte, nem a dűhtől, hanem a forró edény égetésétől — ártatlan fenekektől spórolják el az alkoholt! —, minthogy a fehéren izzó máglya fogyatkozó lángja azt mutatta: a nagy vállalkozáshoz nem lesz elég üzemanyag.

Böller Gézát a szíve mélyéig áthatotta az ünnepélyes hangulat. Imádtá az üdv rivalgó tömeget, szerette volna a keblére ölelni. Átvillant az agyán, be jó is lenne egyszer s mindenkorra lezárni az intézeti kapukat, ki és bejáratot egyaránt, s ezek között az egyetlen mámorban úszó emberek között élni le élete hátrahagyott részét. A selyempizsamás öregúr paklijából Böller Gézának a piros alsó jutott; megsimogatta, zöld írónnal ráírta az ajándékozó nevét, az alkalmat, a dátumot. Eszébe villant, hogy íme a példa, ő is kiosztja sakk garnitúráját. Csakhogy, hőkölt vissza tüstént, hogyan ejtse meg az elosztást, továbbá az se mindegy, fehér vagy fekete bábu jut-e valakinek, ló-e vagy paraszt, hiszen minden figura szimbólum, az egész sakk egy nagy szimbólum, a színek még külön is. Akkor hát ő egy kettős szimbólummal bíró valamit szeretne egy harmadik szimbólummal felruházni? Miközben e gondolatokkal küszködött, a rivalgás, amilyen hirtelen támadt, váratlanul el is ült. Az örömnék stádiumai vannak, az erupciónak időben erősen korlátozott teljesítőképessége, amit a tompább jóérzés, a bágyadás, majd a kételkedés vált fel.

Valaki felvetette a kérdést, hogy lehet-e hinni a hírnek, mire Rőtszakáll rávágta: — Ha már az újság írja . . . Erre a madárcú Szollár bácsi megvonta a vállát, mondván, nem kell mindig készpénznek venni azt, amit az újság ír. Az emberben mindig legyen némi fenntartás . . . — tette hozzá. És ekkor fedezték fel az ápoltak, hogy az E-osztályon újság született; amit a kezükben tartanak, az merőben új sajtóorgánum. A hír valódisága iránt támadt kételyüket is elvetették, az örömhírt magukba raktározták, jó lesz azt újra meg újra elővenni, ha felhő kerekedik a kedélyük egén; úgy bántak ezzel az örömhírrrel, mint valami doppingszerrel, mint annak idején a rejtett flaskával, amelyhez nem is muszáj hozzányúlni. A tudat, hogy ott van kéznél, bármikor átsegít egy apróbb hangulatválságon.

Most az ABSZTINENCIA-ra vetették magukat, fennhangon, egymásnak olvasták a morfium csodálatos megkerüléséről szóló s betéve ismert szöveget.

— Főszerkesztő úr! — harsogta a magát beépített megfigyelőnek valló, rekedtes hangú nő. — Elfogták a tettest?

— Hiszen patkány! Vagy egér! — torkolták le többen.

— Na és? Tanulékony állat az egér...

— Nem egér, patkány!

— Nem patkány, egér!

— Csendet kérek! — rikácsolt a rekedtes hangú nő. — Csak azt akartam mondani, hogy tanulékony állatok, ha egyszer elvitték, majd rákapnak és elviszik másszor is.

— A patkányok vagy az egerek?

A csődület peremén, kisebb körökben is folyt a beszélgetés. — Az egér, az tényleg tanulékony állat — mondta a galambősz októbriista, mire a kioperált orrsövényű bocsánatos kajánssággal a száába vágott:

— Bizony, tata, merthogy egyszer Szibériában...

De az öreg nem sértődött meg, sőt, a kezét a térdére támasztva együtt kacagott a többiekkel, akkor a Piccolo átfordított az ABSZTINENCIA hátlapjára: „Mi lesz a látogatási tilalommal?”

— Mi lenne? — csattant föl a létszám. — Milyen tilalom?

— Amit a detektív...

— Detektív?! — kacagtak többen is. — Hiszen a morfium megkerült!

— Úgy van! Nincs semmiféle tilalom!

— De meghirdették! Beharangozták!

— Majd visszavonják!

— Mit mond az újság?

Az ABSZTINENCIA nem sokat mondott erről a kérdésről. Pusztán felvetette, címben, csupa nagy betűvel, kérdő- és felkiáltójellel a végén. Az emberi egyetértés ritka nagy pillanata volt ez, talán vasútállomásokon, kiadós vonatkéséskor lehet még tapasztalni, egész embertömeg egyazon dologért izgul, ezúttal: mi lesz a látogatási tilalommal?

A szemek a poétára meredtek.

— Főszerkesztő úr!...

— A helyzet az — magyarázta a poéta —, hogy a főorvos úr a tilalom okául a nyilvánosság számára náthalázjárványt jelölt meg...

— Disznóság!

— Nem teheti! Egymaga nem rendelhet el náthalázjárványt!

— Úgy van! Vagy ha igen, vonja vissza!

— Látja — fordult a galambősz októbrista oktató hangon és nem kis irigységgel, amiért a poeta őt, úgy is mint az ápoltak tanácsának elnökét, teljességgel kifelejtette a lapalapításból —, látja, kedves, erről kellett volna írni a lapjában.

A selyempizsamás öregúr más nézetten volt.

— Ha tudni akarják, arról kellett volna írni, hogy szabad-e klinikai kezelésen lévő embereket így meghurcolni egy vacak görény miatt . . .

— Patkány!

— Egér!

— Az öreg jól beszél! Disznóság, ahogy meghurcoltak minket!

— Úgy van! Valakinek ezért felelnie kell!

Iménti örömeiket egyszerre elborította vallatásuk borzongató emléke.

— Emberek! — emelte föl hangját a galambősz októbrista, aki fokozatosan tudtára ébredt tanácselnöki mivoltának. — Tegyük félre a sérelmeket, emberek.

— De ne tegyük!

— Tegyük félre, emberek! Tegyük félre, mert félő, hogy a nap folyamán még nagyobb sérelem ér bennünket!

— A látogatási tilalom!

— Az! — bólintott a galambősz októbrista.

— Tudja mit! — kiáltott a tifuszfrizurás nő. — Ha megengedi ezt a gyalázatot, rögtön leváltjuk magát! Én gondoskodom róla!

Az ügybuzgó öregembert a kilátásba helyezett buktatás azonnali tette kényszerítette.

— Ülésre kérem a tanácstagokat! — kiáltotta.

Egyidőben három különböző szintű és összetételű tanácskozás kezdődött az E-osztályon.

A nő ebédlőben a galambősz októbrista vezényletével az ápoltak tanácsa azon töprengett, legyen-e az osztályon délután kettő és négy között náthalázjárvány, illetőleg mi a teendő, hogy ne legyen. Ugyanakkor az osztályorvosi rezidencián dr. Poveda a Madámmal dugta össze a fejét eldönteni, vajon a meghirdetett látogatási tilalom esetleges feloldásakor az ápoltak mondhatnak-e valamit látogatóiknak a náthaláz hirtelen felbukkanásának és eltűnésének okairól, pontosabban szólva magáról a morfiumügyről. Az osztályorvosi iroda ajtajának közelében settengő építőipari segédmunkás nyomban vitte az udvarra a főorvosi dilemmát.

— Világos! — szólt a kioperált orrsövényű. — A bűnesetet ti-

tokban kell tartani. A doktor úr helyében én is lumbágó alá teném.

— Embargó alá! — javított halkán a baby-dollos hölgy.

— Az mindegy.

— Nem mindegy! — csattant fel a tífuszfrizurás nő. — Az embargó, az közlési tilalom, a lumbágó, az betegség.

— Az embrió, kisanyám! — próbált szellemeskedni a leforrázott férfi. — Az a betegség! — de mert a nők megvetéssel elhúzódtak tőle, ráébredt, hogy elvetette a sulykot, bocsánatot rebegett, és eloldalgott. De a vita heve maradt.

— Az ilyesmi olyan, mint a hadititok! A pacáknak igaza van! — kardoskodott az építőipari segédmunkás.

A szemek Piccolóra meredtek; a társaság entellektüel része csekély kivétellel a tanácsülésen hangoskodott, az udvaron maradtak között a Piccolónak tulajdonították a legnagyobb fokú értelmességet.

— A hadititkok pont úgy készülnek — szólt a fiú —, hogy olyasmire, amit egyébként a kutya sem ugat meg, rámondják, hogy az hadititok, mire mindenki suttogni kezd róla. Vagyis más szóval... — tette hozzá, mert az arcokról leritt, hogy a példázat értelme nem hatolt el egyenes úton a tudatokig — más szóval nem fogják betiltani, hogy a morfiumot elmeséljük. Vagy legalábbis jobban tennék, ha nem tiltanak be. Ha azt akarják, hogy minél kevesebbet beszéljenek róla.

A tífuszfrizurás nő könnypotyogtatva kacagott.

— Nekem tiltják meg, hogy miről beszéljek? Nekem?

— Úgy van! Beszédszabadság van!

— És gondolatszabadság!

— Éljen a gondolatszabadság!

— Urak! — jelent meg az ajtóban, karján a gyógyszeres tálcával, a Madám. — És hölgyek, tisztelet a kivételnek. A reggeli gondolatgátló!

Az ápoltak megpillantották a tálcát, elmosolyodtak. Az volt az üvegcsékben, gondolatgátló; teljességgel átéreztek, hogy talán még senki nem nevezte meg ilyen pontosan a különféle -icin-nel és -micin-nel végződő gyógyszereket, amelyeknek legfőbb hatásuk, hogy elaltatják az ember gondolatait.

— Vegyétek, egyétek, ez az én testem! — osztogatta a Madám ostyát nyújtogató papi pózban a pirulákat, ám ez a fogása annyira

elcsépelte volt már, hogy trabális testével kapcsolatban sem tudott semmiféle észrevehető képzettársítást kelteni.

A harmadik kupaktanács Szollár bácsi körül, az udvar ellenkező szegletében alakult ki ráncos tokájú agg ápoltakból. Most tűnt ki, az imént emlegetett tökéletes emberi egyetértés mégsem volt annyira egyöntetű, mint hinni lehetett volna.

— Na és ha nem lesz beteglátogatás? — kérdezte Szollár bácsi észrevehetően ennek a lehetőségnek szurkolva.

— Miket mond maga? Vasárnapig abszolút ne legyen beteglátogatás?

A buddhista szerzetesre emlékeztető Szollár bácsi kéjesen vágott vissza elképedt társainak:

— Úgy viselkednek, mint taknyos óvodások! Hol szolgáltak maguk?

A maroknyi csoport egyszerre kapta fel riadtan fejét, egyazon pillanatban kaptak észbe is: a galambősz októbrišta ülésen van, tehát nem hallja a kérdést, és ezúttal nem fogja elmesélni, merre szolgált ő; de Szollárra vetve tekintetüket rögtön el is szégyellték magukat.

— Anyámasszony katonái! — dohogott Szollár bácsi. — Picso-gunk, mert kettőkor nem jön a nyálás mámi, elmarad a puszi, jól vagy, édes fiam, ne is mondd, én így meg így vagyok, meg amúgy vagyok, meg emígy vagyok, jaj el is felejttem mondani, imígy is vagyok; szenvedsz valamiben hiányt, édes fiam, jaj, ne is mondd, én annyit szenvedek, és ez is hiányzik, és az is hiányzik... Öt perc múlva az ember azt is tudja, mit reggeliztek a malacok, tíz perc múlva a földet nézi, aztán elmegy vizelni, vizet inni, de a két óra az istennek se akar eltelni! Igaz?!

Az emberek lesütötték a szemüket. A látogatásban maga az elvárás volt a felemelő, a készülődés, a mások öröme... Talán az sem. Hanem mert a fogalom a köztudatban afféle ünnepélyt jelent, hát elfogadták annak, s maguknak sem merték bevallani az ellenkezőjét.

Azt azért többen is észrevették magukon, hogy látogatás előtt szándékosan belefognak valamilyen izgalmas partiba, kártyába, sakkba, mindegy, kvázi, hogy gyorsabban teljen az idő, valójában azért, hogy meg kelljen szakítani, és négykor, amikor a Madám trabális szigorával kitereli a civileket, legyen mihez visszatérni.

— Az én anyjukomnak — szólalt meg hosszú szünet után a Szőrös mellű — még nem lóg a melle.

— Nem lóg?!
 — Nem!
 — Egy kicsit se?
 — Na, egy kicsit. Ki az, akinek egy kicsit nem lóg? Az ő korában más asszonyoknak vagy elszárad, vagy elborítja a köldökét is!

— Más asszonyoknak! Maga meg azt honnan tudja?

— Lát az ember egyet-mást — tért ki a Szőrös mellű a válasz elől; ha őszinte akar lenni, azt kell bevallania, hogy hat éve nem a reumája viszi nyaranta a gyógyfürdőbe, hanem a szeme; mert az öltözőben csak fel kell állítani két hokedlit egymásra, és akkor átlátni a női medencébe; nem ritka a negyvenötnél nem több „fruska” sem!

— De jó magának — mondta Szollár békülékenyen —, ha a feleségének tényleg nem lóg a melle.

— Vasárnap volt a kezemben. Tényleg nem lóg. Mert soha nem viselt melltartót!

Ez jó téma lett: előnyös-e vagy hátrányos a fiatal lányoknak melltartót viselni, ebbe már bele lehetett vonni a nőket is, előbb kimérten, tapintatosan kikérni a véleményüket, mintha, tegyük fel, fogadásról lenne szó, azután afféle ankétot készíteni köztük, hogy ők lánykorukban... és hány éves korban vették észre először... És persze bókokat is lehetett gyártani, provokatív bókokat, amelyekre a nők minden körülmények között meglobogtatják nemüket meghatározó többletük hullámhegyeit. Az előbbi örömtől majd kételkedéstől és szorongástól felborzolt másik társaság örömmest vette a lapot, s amikor a tanács, élén a galambősz októbristával, a nagy lengőajtón kilépett az udvarra, a kérdő tekintetek úgy fordultak feléje, mintha nem is arra a kérdésre várnák a választ, hogy lesz-e délután náthalázjárvány, hanem hogy előnyös-e vagy hátrányos fiatal lányoknak a melltartó viselete.

A galambősz tanácselnök megállt a lépcsőn, és kihirdette a döntést:

— Elhatároztuk, hogy kikérjük a főorvos elvtárs véleményét!

A főorvos elvtársnak ebben a pillanatban még nem volt véleménye, illetőleg több véleménye is volt; arra gondolt, ha most védőügyvédként szerepelnek ebben a „perben”, a látogatási tilalom megtartását éppúgy meg tudná védeni, mint a megszüntetését. Átkozott helyzet, gondolta, bárdolatlan ötlet volt ez a náthalázjárvány, nem is ötlet, csak ötlés, elvetélt, szerencsétlen. Egyrészt. De

másképp azt mégse függesztheti ki az ember a klinikakapura, hogy a beteglátogatás járványos morfiumlopás miatt szünetel. Eredményre nem tudott jutni, fáradt is volt, jó lett volna a kérdést elnapolni, csak hogy a déli két óra itt volt a nyakán, hát úgy vágta ketté a gordiuszi csomót, hogy azt mondta a rendelkezésére váró Madámnak:

— Konzultáljuk a professzor urat. Végtére az elsődleges rendelkezéshez is őt kérdeztük meg.

— Ezeknek meg mit mondjunk? — bökött a Madám húsos hüvelykujjával az udvar felé.

— Készüljenek úgy, mint rendesen . . .

Fenti rendelkezés szellemében Böller Géza szorgosan készülődött a látogatásra. Személy szerint nem várt senkit, és mégis, mindenkit várt; mindenkit, aki odakintről elhozza a külvilág zűrzavarát, mindenkit, aki tanácstalan kapkodásával, folytonos órára pillantgatásával, riadt kérdezősködésével groteszkül példázza a kinti elrettentő káoszt az E-osztály nyugodalmassal megállapodottságában.

Böller Gézának kapóra jött a zűrzavar, a többiek izgatott elfoglaltsága; beállt a zuhanyozóba, megengedte a vizet és leszegezett, résnyire nyitott szemmel szórakozottan figyelte a vízcseppeknek a kőpadlón nyári záport idéző pattogását. A lefolyó nem győzte az iramot, a kőpadlón csakhamar egybetartozó vízréteg keletkezett, ennek színén halványan visszaverődött a férfimósdót a női mosdótól elválasztó fal alatti arasznyi résen átverődő fény. Odaát, a női mosdóban mintha a fény is tejeesebb, nőiesebb lett volna. Majd árnyék vetődött a fényszüremletre, az árny imbolyogni kezdett, aztán habos árhullám csapott át a túlfalról. Böller Géza a falhoz lapult, s elgondolta: ha nem lenne ez a fal, és kinyújtaná a karját, magához ölelhetne egy síkos, fényes, mezítelen női testet; talán éppen olyant, mint amilyen a baby-dollos hölgyé, talán éppen az övét . . . Eltávolodott a fülke átelleni falához, térdre ereszkedett, arcát a habos tócsába engedte, az arasznyi, kőpadló fölötti résen megkísérelt átlesni, de csupán két vékony lábfej árnyékát láthatta a víztükörben. Most egy gyengéd puffanás, a víz Böller Géza szemébe fröcsköl, s mire újra felpillant, rózsaszín szappant lát a saját tengelye körül pörögni, közvetlenül a lába alatt. Odaátról meghatározhatatlan hangok; a víz zubogása a felismerhetetlenségig összemoss minden egyéb neszt. A résre árnyék nehezkedik, s a résen át egy vöröses női kézfej pásztáz a kőpadlón. Böller Géza már moccan, hogy a tapogató ujjak ügyébe helyezze a szappant, akkor meg-

torpan. A szappan ismerős: SAYONARA. Ő, Böller Géza beszerző vásárolta, a tulajdon kezén ment át, akkor még szűzen, gyárilag csomagolva. Most kontúrjaiban kissé felpuhulva egy göndör, fekete szőrszálát szorít magához a szappan.

Böller Gézát kéjes melegség önti el. Behunyja a szemét, s a szőrszál nyomán teljes valóságában megjelenik előtte a hálóköntösét széttáró baby-dollos hölgy. Jól van, mosolyog Böller Géza, sikerült rögzíteni, élesen, életesen elraktározni a látványt. Óvatosan szorongatja a szappant, két marokkal, ki ne csússzon az öleléséből. Ez a szappan másodpercekkel előbb tetőtől talpig végigsimogatott egy káprázatos női testet, szeretettel megcirógatta a tűszúrások nyomait, besiklott a hónalj alá, elidőzött a szeméremszőrözetten, magához ragadott egy szőrszálát, emlékebe, aztán hopp, elfutott, egyenest hozzá, Böller Gézához.

A kópadlón a kiábrándult kézfej visszahúzódott, a zubogás odaát még erősebbre kapcsolt, talán már egy új szappan indult első gyönyörűséges útjára keresztül-kasul a női testen, feláldozva magát. Lehet-e egy szappannak ennél gyönyörűbb útja, sorsa, elmúlása?

De ez, gondolta Böller Géza, ez a páratlan élményt szemmel láthatóan is rögzítő szappan nem fog kimúlni, ezt ő ezentúl legfélétebb ereklyéjeként fogja őrizni. Lerázta róla a vizet, gondolt egyet, megmártotta ismét az odaátrol gyűrűző habos vízben, hadd szívja magába a boldog cseppeket, hiszen azok is, ha egy pillanatra akár, de végigszáguldtak azon a testen, körülölelték, megrajzolták idomait három dimenzióban, azután fáradtan lehullottak, most — talán szégyellősek s azért! — föld alatti üregekbe bújnak, de csak időről időre, aztán megtisztulnak megint, és fellegekben, folyókban, vízvezetékcsövekben újabb elképzelhetetlen kalandok felé indulnak azzal az irigyelni való tudattal, hogy e kalandosornak az idők végezetéig soha vége nem szakad. A víz örök! — gondolta Böller Géza, maga is megdöbbenve éleselméjű felfedezésétől, s olyan tisztelettel zárta el a csapot, mintha meg akarná óvni a záporozó cseppeket, hogy élménytelenül tegyék meg útjukat a szenny-csatorna felé.

Sebtében felöltözködött, és körüljárta az osztályt. Kajánul elmosolyodott a gondolatra, hogy eliminációs módszerrel nyomozza ki a zuhanyozó nő kilétét. De csupán arra jutott, hogy a vastag lábú asszonyosság (hálistennek!) és a rekedtes hangú, magát beépített megfigyelőnek valló nő nem lehettek; mindketten betétvattát hozattak vele tegnap. Most azért szurkolt, hogy a tanács nehogy

megint ülésezzen; a baby-dollos hölgy tagja volt a tanácsnak, hasonlóképpen a Lorelei-hajú tanítónő is; Böller Géza akármelyi-küket fájó szívvel zárta volna ki a számba vehetők közül. Szerencséje volt, a létszám az udvaron téblábolt, a lehetséges nők száma tehát alig redukálódott. Most csupán annyit kellene tennie, hogy sorra odamegy minden nőhöz, mutatoujja körmével gyengéden végighasít a lábszárakon, akinek fehér csík marad a körme után, az volt az illető; suhanc korában Irma néni mindig ezzel a módszerrel erősítgette magában a vakhitet, hogy Gézuka ma is szőfagadó, engedelmes fiú volt és nem engedett a kamasz rosszaságok biztatásának, és nem fürdött meg velük a csatornán.

De Böller Géza nagyon hamar rájött, hogy az Irma néni-féle módszer alkalmazásának többrendbeli akadályai vannak; nem utolsósorban az a tény, hogy voltaképpen ő — legalább egyelőre — nem is óhajtja mindenáron megtudni, ki állott a fal túlsó oldalán a zuhany alatt.

Böller Géza úgy határozott, hogy az idők folyamán mégis megtudja, mert egyszer meg kell tudnia, miután persze kiélte az összes lehetőségeket, hogy ki volt ez a nő, akkor az Irma nénitől örökölt, gyémánttal kivert arany karkötőt, amit Pongó Ottó ápolóval már be is hozatott azzal az eredeti céllal, hogy a baby-dollos hölgynek ajándékozza, mégiscsak ennek a véletlen fürdőtársnőnek fogja adományozni. A gondolatra az emlékeiben szelíden élő Irma néni arca mosolyra húzódott.

Negyed óra múlva Böller Géza nem győzte dicsérni magát józanságáért, előrelátásáért, szinte váteszi képességeiért, amely ezt az elhatározást megszülte benne, s amelyet, mi tagadás, kicsit Irma néni szellemének tulajdonított. Az eddigi kiválasztottról, a baby-dollos hölgyről ugyanis kiderült, hogy nincs egyedül, ahogy nőtársai fogalmaztak, illetőleg várandós. A magát beépített megfigyelőnek valló rekedtes hangú nő rohant lelkendezve a poétához.

— Főszerkesztő úr, kitűnő csemege a bizalmas családi hírek számára. Diana őhajadonsága anyai örömök elé néz. ■

A bejelentés kicsit groteszkül hatott, nem a tartalma, a formája miatt. A poéta érthetően adott a formára, sőt többnyire a tartalom fölé helyezte, másrészt a hajadonokkal való tapasztalatai arra tanították, hogy egy nő, amikor először fog gyanút, leginkább azt mondja: „Jól nézek ki!”, és olyat, hogy azt mondaná: „Jé, anyai örömök elé nézek!”, ilyet a poéta az áldozat ajkáról még nem hallott.

Elvetemült embernek kell lennie annak, akiben egy szoptató anya bármennyire formás emlői bizarr gondolatokat ébresztenek. Az újabb szenzáció merőben megváltoztatta az osztály nézőpontját a baby-dollos hölgy irányába; a férfiak az igéző fátylak alatt egyszerűen a szelíd Madonnát kezdték látni, a nők együttérzően fordultak feléje, a megmaradt szemernyi rosszindulat ilyesféle sajnálkozásokban kulminált:

— Szegényke! Egy gyilkos magzatát kell világra hoznia, egy rendőrgyilkosét.

Afelől ugyanis nem maradt kétség: az apa csak a kardot nyelt fiatalember lehet, s azt is tudták, hogy a nő nem fogja megszakítani a terhességet, hiszen annak idején az egész osztály megtárgyalta a férfi utolsó óhaját, úgyszólván végrendeletét, miszerint gyermeket szeretne hagyni a baby-dollos hölgynek; ha tehát az aktus megtörtént, nyilván a fogantatás magasztos céljából történt.

A mindig irigykedő és gyanakvó rekedtes hangú nő csupa jóindulat lett, most egyszerre kiötlötte: tárgyalást kell rendezni, szabályszerű bírósági eljárást, melynek során ítéletet kell hozni a rendőrgyilkos férfi ügyében, pontosabban tisztázni kell az ügyét, ki nem mondottan: felmenteni őt a születendő gyermek és a leendő anya érdekében. Az egész napi igazságkeresésben, közügyekben való fáradozásban, intézkedésben felajzott emberek tulajdon közéleti szerepük és lehetőségük felfokozottságának állapotában örmel csaptak le az elképzelésre, szinte riogva tették magukévá. A galambősz októbri tántént át is vette a vezénylőpálcát. Össze kell állítani egy minden tekintetben elfogulatlan szabályos törvényszéket, hangsúlyozta, és mindenki teli torokból üvöltötte: „Éljen az elfogulatlanság!”, s ezen mindenki azt értette: az a fajta elfogulatlanság éljen, amelytől távol áll szikrányi kétely keltése is a vádlott ártatlanságát illetően, pontosabban csaknem mindenki, kivéve Rőt-szakállt, aki álljunk meg emberek! lepisszegéssel kifejtette, hogy a dolog közletről sem ilyen egyértelmű, mert tapasztalata szerint mi civil polgárok mindenkor hajlunk a közegekkel szembeni ellenségeskedésre, vagy mondjuk így, fenntartásra, ami a legeklatánsabban abban nyilvánul meg, hogy gépkocsink volánja mögött akárhányszor zabolátlanul száguldunk az országúton, a szembejövő ismeretlen civil vezetők törvényszerűen két rövid villantással bejelzik nekünk a kvázi „veszély jelenlétét”, amit ők az útmenti rendőrségi radarban látnak, holott nyilvánvaló, hogy a veszélyt nem az jelenti, hanem a magunk tulajdon zabolátlan száguldása, és habár

a közeg az országúton a legjobb jóakarónk, barátunk és segítőtársunk, akire minden körülmények között támaszkodni lehet s akivel együtt kellene működnünk talán egészen addig a fokig, hogy magunk intjük meg a korlátozás megszegésével közveszélyt okozó vezetőtársakat, ellenkezőleg, mi szolidaritást vállalunk ezekkel, végső fokon hazug szolidaritást, s ellene fordulunk annak, aki éppen a mi testi épségünkért hurcolja vásárra a tulajdon bőrét is.

Az okfejtés következetes és egyértelmű volt, más körülmények között talán meggyőző is, a létszámban uralkodó túlfűtött kedélyállapot azonban alkalmatlannak bizonyult a tárgyilagos érvelés számára, amely mellesleg a túlnyomó többségnek az ügyben érzelmi indítékokból eleve elfoglalt álláspontját próbálta kikezdeni. Lehurrogták Rótszakállt, és karfellendítéssel megválasztották a bíróságot. A közvádoló, tiltakozása ellenére, a galambősz októbrista egyszersmind tanácselnök lett, a védelem ellátására pedig keresve sem lehetett találni megfelelőbb embert az „ügyvéd úrnak” és „főszervesztő úrnak” titulált poétánál.

A betonudvar védett felében, amelyre a főépület emeletei borítottak kellemes árnyékot, felállították a bírósági emelvényt, a vádlottak padját, a tanúk emelvényét, míg a közönség saját magát látta el ülőkével az ebédlőkből, ahonnan a bírósági emelvényül szolgáló két asztalt is hozták, damasztabrosszal letakarva, karcsú vázában egy szál szegfűvel ékesítve. A vázához a galambősz októbrista odatámasztotta Kutuzov fényképét, mire a még helyezkedő közönség felzúdult: — Mi az, tata, maga haditörvényszéknek képzeli magát?! — A galambősz októbrista alkalmasint az elszántság, erő és furfang sugalmazására állította fel eszményképe kicsi mását, ám az ötleten maga is felbuzdult:

— Voltaképpen miért ne? Az lenne a legjobb, a rögtönítélő bíróság!

— Mélyen tisztelt közvádoló úr! — hajolt a füléhez védői minőségben a poéta. — El méltóztatott felejtetni, hogy a rögtönítélő bíróság általában elmarasztaló ítéleteket szokott hozni!

— Tréfáltam... — mentette volna magát a piruló közvádoló, ám ezt a kijelentését is legszívesebben tüstént visszaszívta volna; egy közvádoló két ítélethirdetés között ne tréfálkozzon!

Minden készen állott tehát a nagy perc megkezdéséhez, a közvádlová vedlett galambősz októbrista meghajolt a Lorelei-hajú tanítónőből, mint főbírából, továbbá a Piccolóból, a selyempizsamás öregúrból, a kioperált orrsövényűből és nem utolsósorban Böller

Gézából összeállt ötöstanács felé, mintegy sugalmazva: — A vádlottat elővezetni! —, ám akkor a baby-dollos hölgy belökte a nagy lengőajtót:

— Elvezették!

Minden szem a főszerkesztőre meredt, mintha vádolták volna a tájékoztatás hiányosságaért, végső soron a nagy horderejű történekek szokatlan egymásutánja ellenére a rendőrgyilkos elvezetése mindenképpen a nap főeseményei közé tartozott.

A poéta vállat vont: ezt a hírt embargó alatt tartották.

A tekintetek egymást követve visszavándoroltak a baby-dollos hölgyre, ám a gondolatok az eltoloncolt ápolttárs körül cikáztak.

— Szegény! — sóhajtott a vastag lábú asszonyság. — Most már azok ítélkeznek fölötte, akik nem is ismerik!

A hoppon maradt alkalmi bíróság mégsem vált nevetségessé; a gondolatokat túlságosan lekötötték a kardot nyelt rendőrgyilkos várható sorsa. Aztán valaki megtörte a csendet.

— A távollétében nem lehet felmenteni?

A közvádoló a védőre nézett, az az elnöknőre. A Lorelei-hajú tanítónő méltóságteljesen végighordozta szemét a gyülekezeten, összegezte a tekintetek szavazatait, és kihirdette az ítéletet:

— A bíróság a vádlottat felmentettnek tekinti!

— Hurrá!

Újból kitornt az üdvivalgás, ám módfelett erőtllenül s nagyon rövid időre; az ápoltak átéreztek igyekezetük komolytalanságát, kínos csend támadt, ezt a frottírköpenyes, tífuszfrizurás nő szegte meg lelkesen tapsikolva:

— Csuda jó! Imádom a tárgyalásokat! Tárgyaljunk valami mást!

Mindenki felkapta a fejét: úgy van, mást kell tárgyalni, olyan kérdést, amelyben foganatosítható döntést hozhatnak. Valaki bekiáltotta:

— Tárgyaljuk le a pockot!

Más körülmények között áldották volna a javaslattevő leleményességét; egy ilyen tárgyalás valóban hetekre szóló mulatságot ígért volna, ám ebben a pillanatban túlságosan ünnepélyes hangulatban voltak hozzá. Most egy újabb, félénk javaslat érkezett:

— Van köztünk más bírósági megfigyelt is! Tárgyaljuk le Vera hereügyét!

Vera a frottírköpenyes, tífuszfrizurás nő volt, úgynevezett here-

ügye pedig az a legutóbbi botrányos esete, amikor szabályosan szétmarcangolta az őt leitató s vele erőszakoskodni kezdő idegen férfi heréjét, ami előzetes letartóztatásba, majd elmeállapotának megvizsgálása céljából ide juttatta őt.

A javaslat hatott. Mindenki átérezte az ügy roppant horderejét, valamint rokon vonásait az eredeti ügy, a rendőrgyilkos esetével: mindkét dologban ott motoszkált a létezésfolytonosság izgató kérdése.

S a bíróság mohón vetette magát a tífuszfrizurás, frottírköpenyes nő heremarcangolási ügyének felgöngyölítésére.

(FOLYTATJUK)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

NOTESZLAPOK A XXI. STERIJA JÁTEKOKRÓL

SE NAPLÓ, SE KRITIKA

GEROLD LÁSZLÓ

Április 15-e, csütörtök

Miközben a jegyekért, a műsorfüzetért megyek s bekukkantok a színház előcsarnokába, megjöttek-e már a könyvesek s hoztak-e izgalmas, új színházi könyvet, eszembe jut, amit az újságíróktól hallottam. Hogy több mint egy hónappal az idei Játékok kezdete előtt hetente hívták őket sajtóértekezletre. Miért? Annyi közlendője volt az igazgatóságnak? Nem. Esetenkén csak egy-egy eseményről tájékoztatták őket. De azt sikerült elérniük, hogy az újságok hónapokig, heti rendszerességgel foglalkoztak a Sterija Játékokkal. A taktika bevált. Az igazgatóságon hosszú sorban várják az újságírók és a színházbeliek, hogy átvehessék előre biztosított belépőiket. Nem véletlenül tömte információkkal az igazgatóság a sajtót, mert az érdeklődés minden eddigit felülmúlt. A megnyitó napján csak néhány előadásra lehet már jegyet venni, a legtöbbet komplettek formájában adták el.

Mit jelentsen ez a megnövekedett érdeklődés? Valószínűleg azt, hogy a színházi szakma mindinkább belátja, a Sterija Játékok valóban színházi életünk központi rendezvénye, de ez természetesen nem a véletlen műve. Része van benne annak a törekvésnek is, amely nemcsak központi jelentőségű színházi seregszemlévé akarja fejleszteni, szilárdítani a Játékokat, hanem általában a jugoszláv színházi élet (könyvkiadás, dokumentációs központ, akciószervezés stb.) centrumává kívánja bővíteni. Merész vállalkozás, de mind a rendezvény rangja és létjogosultsága, mind pedig a színházi élet szervezetsége szempontjából ez az egyedüli helyes út, az

institucionalizmus szükséges, tehát pozitív változata ez. A Sterija Játékoknak nemcsak a tíz áprilisi nap folyamán kell színházi világlunk központjának lennie, hanem egész évben.

Persze a közvéleményt igazán az a tíz nap érdekli, a fesztivál foglalkoztatja, de a színházbeliekkel már más a helyzet. S az utóbbi néhány évben kezd elterjedni ez a felfogás, mindinkább belátják, nincs dinamikus színházi élet jó szervezés, ügyes, sokoldalú szakmai irányítás nélkül. S ami a tíz fesztiváli napon történik itt Újvidéken, az csak betetőzése az egész évi munkának. Afféle látzatja a jugoszláv színházi életnek és az intézmény törekvéseinek.

Kiállítások. Az idén is ezekkel kezdődik a fesztivál. Megnyitó megnyitót ér. Nemzetközi könyvkiállítás. Ezúttal is elég szegényes. A színházi könyv, úgy látszik, mindenütt mostohagyerek. Nálunk is. Két tendencia mutatkozik meg. Vagy csodás kiállítású, reprezentatív kiadványok jelennek meg, mint az angoloknál, németeknél, olaszoknál, amerikaiaknál, vagy szerényebb kivitelű, afféle népszerűsítő kiadványok. A mi könyvkiadásunk az utóbbiba tartozik. Értetlenül kell megállapítani: a magyarok ezúttal is távol maradtak. Miért? Színházi könyvkiadásuk nem jelentéktelen. Valaki tréfásan megjegyzi, ha szólnak, összedobunk annyi újabb színházi könyvet, hogy díjat is kaphattak volna, s még a szállítási költségeket is megtakaríthatták volna. A könyvek után plakátok. Csak hazaiak. Köztük néhány remek darab. Itt a jugoszláv élmezőny. Sajnos, a szabadkai Boros Györgyöt kivéve, egyetlen vajdasági sincs. Pedig most derülne ki, Kószó Pista zombori és újvidéki plakátjai valóban nagyszerűek. De azt is nem lehet nem észrevenni, hogy Vajdaságban még mindig mennyire nem törődünk a plakátokkal, nem tekintjük őket az előadás, mi több, a színház szerves tartozékának. Pedig a közönség számára a jó plakáttal kezdődik a színház. Vagy a jó színház számára a plakát az előadás kezdete. Még egy kiállítás. A Cankar-évfordulóra, Ljubljánából. Sajnos, itt is hiába keresem a vajdasági megjelenítéseket, köztük a két szabadkai előadást. Nincsenek. Vagy csak nem látom, kifárasztott a három kiállítás, amelyekre mind vissza kell menni, s nyugodtan, tömeg nélkül végignézni őket. Tanulságosak lehetnek.

Első este: a zomboriak. Zsúfolásig telt terem, oldalt két sorban állnak. Pazar debütálás. Az előadás is nagyszerű. Jobb talán, mint bármikor eddig. Vastaps. De jelentkezik a szakmai irigység és rosszmájúság is, amely látszólag dicsér azzal, hogy Gogolt említi Sterijával együtt, de sportszerűtlenül övön alul üt, mert a pár-

huzamot kibővíti Efrosz nevével, Efrosz remek Leánykérés-rendezését említi. Ha ebből a folyosói véleményből kivonjuk a sértett szakmabeli gonoszkodását, akkor — az intrikus talán nem is gondolt rá — a Mijač-előadás igazi értékére tapinthatunk. Ha gogolizálta Steriját, akkor az a legnagyobb elismerés, amit a szerb vígjáték megteremtője kaphat az utókortól. Az sem számít, hogy az előadásban esetleg Efrosz szellemujja is felfedezhető, jóllehet Mijač előző Sterija-díjas rendezése, A felfuvalkodott tökfey már előlegezte a véres komédia koncepcióját, a szociologizáló rendezői vizsgálódás folyamatosságát. Másnap a vitán természetesen szó sincs rendezési plágiumról, csak felsőfokban beszélnek, nemcsak az előadásról, hanem a zombori színházról is. Először vannak itt a fesztiválon, s az ideális színházmodellként beszélnek erről a kis társulatról. Valóban csodás dolog a színház. Elég, ha valaki, természetesen a rendező, másként néz a hagyományra, mást lát benne, mint előtte évtizedekig, és a szemlélet megalapozott, akkor egy kis színház is legendó, hogy rendkívülit produkáljon. A legszebb példa erre Dejan Mijač és a zombori társulat. Sterija egyik legjelentékenyebb művecskéjéből, amelyet maga a színház is afféle vidékjáró blóndlínek tekint, amikor a rendező bejelenti, hogy ő bizony ezt vinné színre, országos elismerést kiváltó produkció lesz, igazi színház. Ki hitte volna ott Zomborban, hogy éppen a Nősülés és férjhezmenetel kapcsán beszélnek majd komoly emberek a kultúra, a színházi élet demetropolizációjáról, arról, hogy színházi világunkban az izgalmas előadások nem a fővárosban vagy a nagy centrumokban, hanem kisvárosokban születnek. Persze ez nem újdonság, európai méretű jelenség. Amiben nyilván része van annak is, hogy a nagyvárosok színészei a színházak mellett filmeznek, tévéznek, rádióznak, s alaptervékenységükre nem marad erejük, kifárad alkotói képzeletük. De másról is szó lehet. Arról, hogy a kisvárosi színház számára lényegesebb a határozott műsorprofil, mint a fővárosiak számára. És Zombor ilyen tekintetben mutat elsősorban példát. Egyáltalán nem véletlen, hogy Vajdaságból egyedül ők kaptak vízumot a Játékokra. Ez több évi koncepciózus munka természetes eredménye. És még valami. Zomborban az igazgató nem olyan ember, aki szereti a színházat, vagy isten ments, jobb híján a színházba vezényeltetett, hanem színházi ember. S ez nagyon fontos. Csak a körülmények ilyen összejátzásának lehet az eredménye a koncepción belüli újszerű hagyományápolás, mint amilyen ez a Mijač-rendezés. Amit még az a folyosói megjegyzés, hogy miért

kell a vajdasági emberből maflát, hasimádó monstrumot csinálni, sem tud kikezdeni. Bár igaza lenne a méltatlankodónak, hogy mi valóban nem ilyen zabálós, érdekleső fajta vagyunk. De vajon csak mi vagyunk ilyenek? Nem. Viszont ez az előadás mégis elsősorban rólunk szól, mert itt csinálták, nekünk. Hogy is mondta egyik nyilatkozatában Dejan Mijač? „Egy klasszikus szövegben a rendezőnek meg kell találnia azt a pontot, rést, amelyen keresztül a valóság beszüremlett az irodalomba, a szövegbe. Ez lehet kiindulópontja, magja az előadásnak, amely nem kell, hogy hasonlítson a valóságra, de amelyben feltétlenül fel kell ismernünk a valóságot.” Pontosan ez történt a zombori Sterija-előadásban. Nem csoda, ha Pervić a *Politikában* háromhasábos cikkben áradozik róla.

Április 16-a, péntek

Második este: triesztiek. Az egész darab — Anton Leskovec: Két part — egyetlen metafora, drámának nyilván kevés, előadásnak azért megteszi, bár nem valószínű, hogy a hat legjobb jugoszláv produkció között a helye. Egy színház egyetlen évadjának egy egészen közönséges előadása, olyan produkció, amelyből kell néhány, de amely nem jelent különösebb színvonalat; nincs benne semmi rendkívüli. Esetleg az, hogy kissé Brecht Koldusoperájára emlékeztet. Egyidőben keletkeztek, sőt Leskovec műve kevésbé megelőzte a Koldusoperát, s mindkettő koldusokról szól, de egyébké köze Brechthez alig van. Nem értem, miért hivatkoznak állandóan Brechtre. Az időbeli elsőség nem jelenti a művészi, a színvonalbeli elsőbbséget is. Expresszionista romantika szövi át a darabot. Babić rendező ezt megpróbálta enyhíteni, songokat íratott hozzá, a befejezést pedig a gengszter-filmek mintájára rendezte meg, afféle Bonny és Clyde-szerű géppuskás leszámolást látunk. S bár ez a befejezés eléggé hatásos, ugyanakkor problematikus is. Leskovec az egyik partra szorult koldusokat, akik valami varázslatos determinációs hatásra nem mehetnek a másik partra, nem cserélhetnek bűntetlenül társadalmi státust, érezhető szociális indítékokkal ábrázolta, az előadás pedig azzal, hogy alvilágiasította a szereplőket és a környezetet, kivált pedig a befejezést, épp ezt a szociális vonatkozást csökkentette. Amit látványban kapott a mű, azt gondolati-tartalmi vonatkozásban elvesztette. Vajon megérte-e a csere? Úgy látszik, mégis van valami abban a bizonyos két part logikában, ha nem is az életben, a művészetben. A rendezőnek is választania kel-

lett a mutatni és a mondani kettőssége között. Ő az előbbi mellett döntött. Mentségére szolgáljon, hogy a darab önsúlya valóban nem olyan jelentős, hogy egy komoly gondolati dráma szilárd alapja lehetne.

Április 17-e, szombat

Harmadik este: szkopjeiak. Zseniális indítás: a tükörszerű fémlapokkal övezett színpad közepén fehér lepedő alatt egy férfi fekszik, mozdulatlan, nem tudni, lárva — a fején selyemharisnya, eltorzítja az arcát — vagy halott, egyszer csak felhangzik egy hírhedt fasiszta induló, s a fehér lepel egy pontja, ott a férfi ágyéka táján, emelkedni kezd — éledezik a tetszhalott, vége az indulónak, ismét mozdulatlan a lárvaarcú, eltűnik a dudor a lepedőről. A közönség nevet, érzi a bizarr játékban az iróniát. Valóban olyan kezdet, ami érdekes előadást ígér. De csak ígéret marad. Az indítás az előadás egyetlen jó ötlete, ami követi, neoexpresszionista túlbujánzása az ötleteknek, mind ezerszer látott, az előadás folyamán is többször ismétlődő közhelymegoldás. Még a befejezés is ilyen. Az időközben lábra állt lárvaarcú férfi nem más, mint egy dél-amerikai diktátor, aki a tetszhalott állapotból eljut az élet- és élvezet-hajszoló sztriptizig, ezzel zárul az előadás. Mindenesetre érdekes ív, fordított folyamat, retrospektív evolúció, de ami az ív két vége között van, az közhelyhalmaz a diktátorokról, hatalmaskodásokról, önimádatokról, kegyetlenkedéseikről, a hatalom torzításáról, de mindez kevésbé érdekes, távoli, inkább csak egzotikum, semmint bennünket érintő, rólunk szóló eleven emberi valóság. Hiába hivatkozik Kole Csasule, az író és Ljubisa Georgievszki rendező, hogy a darab, amit inkább helyesebb lenne szinopszisnek vagy partitúrának nevezni, minden egyes epizódja dokumentumokon alapszik, hiába emlékeztetnek arra, hogy melyik latin-amerikai diktátor nevezte ki magát saját ellenzékének főnökévé, hogy melyik gyilkoltatott le egy kommunista költőt, hogy azután szobrot emeltessen neki, melyiknek az öccse foglalkozott fegyvercsempészéssel, hogy azután, amikor a csempészett fegyvert vásárlók lázadni akartak, maga végezzen velük, ha a dokumentumhitelességű epizódokból nem lesz dráma. Újságcikk lehetne, de dráma nem. Miért? Egy példa jut eszembe: Caligula, aki nyugodtan lehetne a darabbeli diktátor őse, drámai hőssé azáltal válik, hogy Camus bölcséleti síkra transzponálja az imperátor örültségeit, filozófiává emeli a ca-

ligulai apszurdumot. Ha másra nem, arra jó példa ez a szkopjei előadás, hogy miért nem lesz a dokumentumból művészet, a való-ságepizódokból dráma. Persze nem hinném, hogy a Sterija Játékok szelektorának épp ennek megmutatása lett volna a célja, amikor műsorba iktatta Kole Csasule Ahogy tetszik, avagy egy karib bel-ügyminiszter lemondása, illetve a legfelsőbb hatalom megcsömörlése című politikai pamfletjét a képzelettel nyilván megáldott, de eszközök tekintetében mértéket nem ismerő Georgievszki rendezésében.

Valami miatt azonban érdekes volt találkozni ezzel a darabbal és előadásával. Ismét bebizonyosodott, hogy bár nem lehetünk közömbösek az iránt, ami a világ másik végén történik, nem valószínű, hogy mindaz irodalmi alkotásaink tárgya is lehet. A latin-amerikai diktátorok és diktatúrák természetrajzát nyilván nem nekünk kell megírni, megteszik az ott élő írók, méghozzá igen magas művészi színvonalon. Ez a Csasule-dráma távolabbról szól, mint a mi történelmünk több évszázados eseményei. Érdekes paradoxon: a jelen távolabb van a történelmi múltnál.

Egy éjféle előadás: Erazmustól a Balgaság dicsérete. Előadta Rada Đuričin. Az Ifjúsági Tribün első emeleti kisterme dugig tele, székeken, padlóra rakott párnákon ülnek, s még többen állnak, főleg fiatalok, de itt-ott néhány harmincon felüli vagy még idősebb. Ideális közönség, gondolhatta a színésznő, aki ezzel a magánprodukciónal óriási sikert arat Belgrádban. De Újvidék nem Belgrád. Most derül ki, milyen kisvárosias a mentalitásunk. Képtelenek vagyunk bekapcsolódni a játékba, hiába kér, provokál a negyven körüli, de még mindig kislányos színésznő. Igazi kapcsolat színész és közönség között nem alakul ki. Mintha félnénk, hogy nevetségessé leszünk, mintha nem is fesztelen viselkedésű fiatalok lennének a teremben. Vagy Erazmus szatirikusan pirongatva nevelő szövege távoli, idegen tőlük, vagy az efféle közös játék szokatlan számukra.

Április 18-a, vasárnap

Az első szünnap, s mégis két nagyszerű élmény. A szarajevói fesztivályőztes ljubljana előadás, Dušan Jovanović A bum-bum divat áldozatai és a monodráma fesztivál legjobbja, Fabijan Šovagović fellépése. Az előbbit joga és alkalmá lett volna Žigonnak a műsorba sorolni, de nem tette meg, s ha valahol, hát itt tévedett, de nagyot.

Jovanović rendelésre írta ezt a darabot, a fasizmus feletti győ-

zelem 30. évfordulójára kérték tőle. Ő igazi alkotó és igazi színházi emberként viszonyult a vállalt feladathoz. Tudta, hogy az efféle emlék- vagy ünnepi műsorok rendre igen konvencionálisak, nemigen érik el azt a hatást, amire készítőik törekednek, nem kerülnek érzelmközelbe a nézőkkel, érzelmi és gondolati angazsáltóságuk jelentéktelen, főleg a fiatalabbak számára, akiknek nincsenek személyes élményeik. Így jutott el az angazsált színház kérdésköréig, s ahhoz a felismeréshez, hogy valami mást kell csinálnia, mint szokványos ünnepi műsort. Tudta, ismerte a frakkos szavalóestek fennkölt unalmát, a nagy szavakat katonás sorokba vezénylő pátoszos ürességet, a hatás nélküli ünnepélyességet, ami az efféle műsorokból a legjobb szándék és a legnemesebb akarat ellenére is árad. S ezt akarta elkerülni. Angazsált színházat akart csinálni a szó legteljesebb értelmében. S ez valóban sikerült is. A szöveg inkább csak színopszis, s nem hagyományos és szabályos kerekességű drámai mese. Népköltészeti alkotások sorai, közmondások, szólások, a mindennapi élet szavai azok a mozaikkockák, amelyekből a „dráma” nyelvi anyaga szerveződik, köztük a legtöbbet használt, tehát a leghangsúlyosabb szavak: ember, haza, otthon, küzdelem, harc, munka, szabadság, sír, hant. Ez a néhány szó éppúgy hordozza, tartalmazza az emberiség teljes történelmét, múltját, megpróbáltatásait, mint ahogy a divatrevü során bemutatott katonai egyenruhák évszázados kontinuitásban idézik az elnyomatás, a félelem, a halál csak formáiban, de alapjában sohasem változó voltát. Mondhatnánk azt is, hogy az előadás főszereplője a katonai egyenruha, mint az erőszak jelképe. A páncélöltözetektől errefelé felvontatott egyenruhákat azonban nem múzeumi közömbösséggel hozza a színpadra Jovanović, hanem érezhető szatirikus célzattal, ironizálva teszi közszemlére. Nem véletlenül mondtam, hogy a katonaruhák a főhősei ennek a produkciónak, az ironikus láttatás is megszemélyesítéssel válik igazán hatásossá, funkcionálissá; nem a ruhákon gúnyolódik, hanem viselőiket vagy talán még inkább azokat a hamis eszméket teszi szatíra tárgyává, amelyek a ruhák viselőit fűtötték, amikor valójában emberirtásra, pusztításra vállalkoztak, kényszerültek szenttelen engedelmességgel. S hogy nem csupán élettelen ruhadarabok az egyenruhák, hanem embert szimbolizáló kellékek, azt a befejezés is szépen bizonyítja. A történelmi egyenruha-divatbemutató során eljutunk a mi korunkig, a mai egyenruháig, s a tömeg, az előadás női kórusa, amely mindig félelemmel, rettegéssel viszonyult a katonaruhákhoz, a záróképben sa-

ját gyerekeit, az embernagyságú rongybabákat öltözteti fel parti-zánnak; a katonaruha a szabadság, az emberi szeretet jelképévé változik. Egyszerű, közérthető és igen hatásos vonalvezetés, érzelmileg is hatásos befejezéssel. Mindaz, ami a nagy szavakat kereső ünnepi műsorokból legtöbbször hiányzik. S ehhez a tartalomhoz igen jól simuló, színpadilag effektív formát is talált a saját művét rendező Dušan Jovanović. Jó érzékkel vegyítette a revü — divatbemutató — látványosságát és az emlékműsorok, ünnepi akadémiák mitingjellegét — a női kar időnként emlékműszerű tömbökbe rendeződik —, s közben mindvégig megmaradt színháznak, mert a színház eszközeit — mozgás, hang, fény, szavak — használta fel, kifogyhatatlan fantáziával. Igazi színházi tisztelgés, egy jelentős évforduló előtt. Valóban kár, hogy a szelektor ebben az előadásban nem ismerte fel, amit minden másikkban olyan kitartóan keresett, a poézist, s amit másutt nem talált meg: az angazsált színházi költészetet, a vérbeli színházi fantáziát.

Utólagos, gépeles közben adódó megjegyzés: nemrégől a jugoszláviai magyar színjátszás is gazdagodott egy sikeres színpadi emlékműsorról. Gobby Fehér Gyula Vallatás című művéből rendezett a marosvásárhelyi vendég Anatol Constantin egy minden eddiginél sikeresebb, emberibb, megrázóbb színpadi oratóriumot, megtalálva a tartalomhoz és az írói szándékhoz legjobban simuló formát.

Közvetlenül a Bum-bum után lépett közönség elé a monodráma-fesztiváli győztes Fabijan Šovagović. Erről talán csak annyit: „ha valaha is kételkedtünk abban, hogy a monodráma színházi műfaj, Šovagović Đuka Begovića minden kételyünket eloszlatta”. Ezt egy egyetemista nyilatkozta a fesztiváli közlőny munkatársának. A színészi élmény mellett azonban legalább annyira izgalmas kérdés: miért fordulnak színészeink mind nagyobb számban a monodramák felé? Amire nincs lehetőségük a színházi repertoárban, azt próbálják megvalósítani az egyszemélyes drámákkal. Erre az elégedetlenségre, ami művészi szempontból, mint minden elégedetlenség, igen megtermékenyítő lehet, nem ártana a színházaknak, sőt a drámaíróknak is felfigyelni. Nem akadályozni kell a színészeket egyszemélyes színházaik realizálásában, hanem az így szerzett tapasztalataikat kell kamatoztatni, fölös színészi, alkotói energiájukat pedig a kollektív előadásokban kiaknázni. Még valami: a jugoszláviai magyar színjátszásban még ez ideig nem jelentkezett monodráma-igény. Nem árulkodik-e ez is alkotói potenciálunk sekélyességéről, színészeink önmaguk iránti igénytelenségéről?

Április 19-e, hétfő

Még egy szünnap, amely azonban kivételes eseményt ígér. A moszkvaiak Krleža-előadását. Ha esetleg előzőleg végiggondoltuk volna az előadásba foglalt tényezőket — Krleža drámája, Belović rendezői vénája és tapasztalata s a szovjet színészek játéktípusa —, akkor nem lett volna nehéz kiszámítani a végeredményt, egy eleve felemásságra ítélt színházi estét. Krleža Glembay-ciklusa nemcsak földrajzilag, hanem szociológiailag és emberi mentalitás tekintetében is elég szigorúan körülhatárolható világ, s mint ilyen szükség-szerűen ebből a világból fakadó, ennek a tapasztalatait felhasználó színjátszói eszközökkel lehet leghitelesebben színpadon életre keltetni. S nemcsak az orosz stílus különbözik ettől a Krleža-drámák kívánta stílustól, hanem Belović rendezői vénája is más forrásokból táplálkozott, más tapasztalatokon alakult. Tehát nem két, hanem három világot kellett egyeztetni, egymáshoz közel hozni. Nyilván, ha olyan rendező állítja Moszkvában színpadra a Glembay urakat, aki már előzőleg itthon is rendezte, sőt, aki a zágrábi iskolán nevelkedett, akkor könnyebb az ibseni—strindbergi fogantatású krležai szöveg összebékítése a jellegzetes orosz játéktípussal. Így azonban a közvetítő tényező, Belović rendezői preconcepciója folytán messzebb kerültek a Vahtangov Színház és a Glembay urak, mint amilyen távol vannak valójában egymástól. Nem csoda. A szarajevói származású, Belgrádban működő Belović, Zágrábot kivéve, ahol a színészek vérében van ez a világ, nálunk sem tudna igazi krležai előadást csinálni.

Ennek ellenére néhány szempontból igen tanulságos volt látni a Vahtangov Színház Krleža-előadását. Bebizonyosodott ugyanis, hogy Krleža nemcsak az agrári világ és mentalitás legjobb ismerője, hanem ha ez a sajátos kolorit hiányzik a színpadi megjelenítésből, akkor családdráma-írónak is európai méretű alkotó. Nem azért nagy író, mert egy jellegzetes világ irodalmi szintű ábrázolója, hanem mert drámaíróként egyvonalban van a legnagyobbakkal. S még valamiért volt tanulságos ez a találkozás. Két drámai alak értelmezése tekintetében hozott újat a moszkvai előadás. Makszakovka Castelli bárónője és Kareljszki Pubája kapott új dimenziókat. Az előbbi nemcsak pompás jelenség, az első pillanattól az egész nézőtér férfirésze szerelmes lett belé, most értem, hogy tavaly Paro miért jött azzal vissza Moszkvából, hogy látott egy egyszerű Castelli bárónőt, s ha másért nem, hát miatta érdemes elhozni ezt

az előadást, hanem az ő bárónője nem eleve rossz, bűnös, nem úgy játssza a kettős életet élő nagyúri dámát, hogy íme, lássátok, itt egy bűnös, kettős erkölcsű nő, ő belülről vizsgálja és akarja láttatni a krležai figurát, igyekszik megérteni, igazolni, védeni, s ez új dimenziót jelent az alak értelmezésében. Kár, hogy a harmadik felvonásra nem maradt ereje Castelli bárónő drámai kiteljesítésére. Kareljszki Pubája pedig azzal vált újszerűen izgalmassá, hogy a kis ágálóból mefisztói kiteljesedést sejtető strébert formált. Mindkét értelmezés igen hasznos lehet a hazai Glembay-előadások majdani megformálásakor. Jakovljevi Leoneja viszont már nemigen kínál efféle tanulságokat. Ő ugyanis a krležai fölösleges embert túlságosan a dosztojevskiji, a hozzá közelebbi változat szerint állította elénk.

Feltétlenül izgalmas élmény volt a Vahtangov Színház Krleža-előadása, bár igen találó a zágrábi vendéjátékról író kritikus zárómondata az *Okeoban*: „Színészi szempontból ez az előadás egy nagy és tehetséges szovjet színész-nemzedék mellett vallott, őket illetve a zágrábi közönség tapsa.” Tehát: a színészek tehetségét, s nem a rendezést, s nem az előadást.

Április 20-a, kedd

Folytatódott a fesztivál versenyműsora, méghozzá a legnagyobb reményekkel várt előadással, a tavalyi díjazott Ljubomir Simović művével — Csoda a Šarganban —, amelyet a legnagyobb népszerűségnek örvendő színházunk, az Atelje 212 tart műsorán. Az Atelje a jugoszláv színjátszás Crvena Zvezdája. S ezzel mindent elmondtunk róla. Szinte az egyetlen igazán európai szintű színházunk, amelynek mindenütt csodálatot kiváltó produkciókkal dicsekedhet, de amelynek a formája nem a legállandóbb, ennek ellenére közönsége mindig és mindenre van.

Az Atelje 212 két vétézede színházi életünk történetének nemcsak európai igénnyel mérhető epizódja, hanem ugyanakkor a jugoszláv színházi élet alakulásának igen érdekes és tanulságos vonulata. Az első tíz évben szinte teljes egészében a divatos világszínjátszás vagy inkább a színjátszói divat átvevője, terjesztője volt az Atelje, műsorán is a legújabb avantgarde művek kaptak helyet, méghozzá sokszor a nagy európai központokat megelőzve. Ahogy azonban csökken a modern nyugati drámaidólam sugárzó-vonzó hatása, ereje, akként módosult, változott az Atelje profilja és játék-

stílusa. Az abszurd és anti-drámáktól, ezek megjelenítésének kialakult ortográfiájától fokozatosan az európai színjátszásban is divattossá váló naturalizmus felé fordult, s ezzel egyidőben mind több hazai mű is helyet kapott, kaphatott az Atelje műsorán. Az új darabok legnagyobb erénye, hogy egy jellegzetes közeg mentalitásának rajzát próbálják nyújtani, afféle mentalitás-drámáknak is mondhatnánk őket. Az Atelje két korszaka tehát kétféle drámatípust és kétféle játéktípust is jelent. Sőt, nemcsak kétfélét, hanem két egymástól igen különbözőfélét. S hogy sem zavaró profiltörésre, sem pedig látványos átalakulásra nem került sor, az csak azzal magyarázható, hogy sikerült az első korszak ún. intellektuális stílusát és a mostani periódus kissé népszínműüzű drámáinak naturalista megjelenítését szerencsésen ötvözni. Persze az igazsághoz tartozik, hogy az a bizonyos intellektualizált stílus sem a legszélsőségesebb változat volt, mindig felismerhetően jelen volt benne bizonyos naturalista törekvés, s hogy a mostani — a szó jó értelmében — köznapi modor sem afféle vadnaturalizmus. Ettől függetlenül igen lényeges mozzanat, hogyan segíti, nemesíti meg az előző időszak stílusa a jelenlegiét. Ami nemcsak a stílustörténeti szempontból fontos, hanem azért is, mert ez az intellektualizált naturalizmus több esetben ügyesen menti a nem éppen kifogástalan szövegeket is, jobbnak mutatja őket, mint amilyenek.

Ez történt Simović új művével is. De ezenkívül még valamire számíthat a szerző, ha művét az Atelje játssza: jó színészi teljesítményekre.

Számomra most azonban nem az egyes alakítások az érdekesek, hanem egy sajátos jelenség: a színész tévé- és színházi szerepe közötti párhuzam. A Csodában a kis pincérlány szerepébe Jelisa-veta Sabljic helyére Milena Dravic ugrott be. Nyilván nem véletlenül, hiszen már legelső filmjétől fahívá vált a kissé maflácska, de igen életrevaló falusi lány szerepköre. Ki tudná felidézni, hogy azóta hány ilyen szerepe volt Milenának mind a három médiumban, filmen, tévében, színházban. A mostani Atelje-beli beugrását megelőzően azonban, erre mindannyian jól emlékszünk, egy több hetes tévésorozatban játszotta a vidékről felkerült naivát. A tévébeli Jana valójában sokban hasonlít a Csoda-beli Cmiljához. Az nyilván a széria hosszúsága folytán emlékezetesebb állomása lesz pályájának, Cmiljája azonban jelentősebb számára és a vitathatatlanul s nem is alaptalanul létező Dravic-kultusz szempontjából. Abban a száz-egynéhány percben, míg a színpadon van, kibontja

a szerep, a rábízott alak dimenzióit, nem egysíkú, hanem alakuló, változó ez a Cmilja, amit a tévébeli Janáról már sokkal kevésbé mondhattunk el. Egy néma vacsorajelenete több, nagyszerűbb, mint amit a milliók előtt játszott hosszú tévésorozatokban tuttokomplettó produkált. S mégis, Milena Dravićot elsősorban filmes és tévés tehetségnek tartják, sőt egyenesen állítják, hogy színpadon tehetségtelen, nem színpadi színésznő. Holott az ellenkezője az igaz. Amit Milenától a tévén vagy sokszor a filmen látunk, az legtöbbször nem egyéb, mint egyszerű rutinmunka, a charme és a tehetség rutinja, színházban viszont Milena is arra kényszerül, hogy sokkal alaposabban dolgozzon, ott nem élhet rutinból, egyszerűen mert nincs színházi gyakorlata. Ezért jobbak színházi alakításai, de ezt nemigen akarják elismerni neki. Kissé emlékeztet ez Töröcsik Mari esetére, akinek talán minden magyar színésznőnél jobban meg kellett szenvednie, hogy színpadi alakításait filmszerepeivel egyenrangúnak tekintsék. A népszerűség tehát nem mindig előnyös a színészek számára. Az olcsó siker az igazi siker kerékkötője lehet.

Április 21-e, szerda

Minden eddigit felülmúló izgalom. Kifelé jövet a színházból, erősen összeszólalkozok néhány szkopjei kritikussal. Ők kisgyerekek módjára lelkesednek Dušan Jovanović: Játsszatok agytumort vagy légszennyeződést című Ljubiša Ristić rendezte celjei produkcióért, én kissé szélhámoságnak tartom az egészet. Később lehiggadva, végiggondolva az előadást, belátom, valóban több van ebben a szokatlan produkcióban, mint hogy egyszerűen csak el lehetne vetni. Vitára készítek, s ez színházainkban manapság valóban ritkaság. Persze nem valószínű, hogy szélsőségesen szidni vagy lelkesedni kellett érte, de az már annál valószínűbb, hogy első reakciónk csak extrém lehet.

A színház önmagával való szembenezésének előadása ez, s ez az önvizsgáló igény benne a legértékesebb. Úgy látszik, a színház is bekapcsolódik az autoanalízis általános művészi áramlatába, társul a költészethez, a film önboncoló irányzatához, szinte szemiotikai következetességgel veszi számba alkotóelemeit. Bármennyire is szokatlan az efféle nyilvános, közönség előtti önelemzés a színházi gyakorlatban, nem éppen újdonság. Emlékeztetnék csak az ún. teatralizmusra, amely nem tudom már hányadik ízben nem is olyan régen, a legújabb neoteatralizmus formájában ismét jelentkezett —

néhány évvel ezelőtt egy egész BITEF mottóvá emelt irányelve volt —, sőt ennek az önmagával szembenező viszonynak a terméke Fadil Hadžić pár évvel ezelőtti óriási népszerűségnek örvendett darabja, a Megrendelt komédia is, amelyben a színház enyhén ironikus, szórakoztatóan komédiázó formában megpróbálta elmondani, hogy pillanatnyilag miért nem lehet jó színházat csinálni. Minden ilyen szembenézésnek egy dramaturgiai megoldás az alapja, a színház a színházban jól ismert és gyakran használt gyakorlata. Célja pedig az útkeresés. A meglévő formától való megcsömörlés vezet, kényszeríti a színházat az efféle lépésre.

A celjei előadásból is félreérthetetlenül kiderül, hogy a Jovanović—Ristić duó a színház minden eddigi formája ellen lázad, mert hamisnak tartja őket. S ebben a lázadásban nem nehéz felismerni az elégedetlenséget. A színház valóban elmarad a film és a tévé valóságillúziója mögött, kissé, vagy nem is kissé, mindig hamis, sőt hazug a színház. A Jovanović—Ristić kettős eddigi munkássága során nem véletlenül vállalkozott erre a nem mindennapi színházi kalandra. De vállalkozásukat erősen megkérdőjelezi, hogy ők tulajdonképpen nem az új színház formuláját keresik, hanem azt akarják megmutatni, hogy a régi formák, vagy pontosabban az érvényben levő, létező színházi formák mind hazugok. Amikor oda-jutnak, hogy a kukucskáló barokk színház, a pszichofizikai színház, a népi alakoskodás, minden színházi szertartás alapja, holmi kozmikus színház, mind, mind hamis, csak mímeli a valóságot, de sohasem válik azzá, akkor képzeletükből már csak annyira telik, hogy arra a bizonyos valóságra hivatkozzanak, annak a nevében ágáljanak, de hogy ez a realitás milyen színházat teremt majd, milyen lesz, lehet a hazugságoktól mentes színház, az új színház, ahhoz elfogy fantáziájuk puskapora, s csak a hamis színházi kacatot, szemetet lesöprő takarítónőt, a színházi kellékek közt önfeledt naivsággal, belefeledkező őszinteséggel játszó gyerekeket tudja felvonultatni, színpadra léptetni, vagy ahogy Celjében az előadás végén történik, eltűnnek a színpad hátsó falai, s a közönség a játéktéren keresztülnézve — mondhatnánk átnézve a színészek, a színház feje felett — az utcára láthat, a celjei korszóra, ki a valóságba. Igen, ez szép és jó, de ez az élet, s nem a színház. Milyen legyen a színház? Vagy ne legyen? Ezt vagy inkább ezeket a kérdéseket szegezi mellünknek az előadás, amely egyrészt igen becsületesen, az összes formák felvonultatásával beismeri saját — a színház — tehetetlenségét, de ugyanakkor lázad is, elnyűttnek, megroggyant-

nak, avultnak vélt formák, színház ellen — a színházért. Csakhogy melyikért és milyenért? Olyan ez az előadás, amely a jugoszláv színházi élet vitathatatlanul két igen érdekes, gondolkodó és bátor alkotóját dicséri, mintha egy költő arra vállalkozna, hogy egy versén, egész opusán vagy esetleg a költészetten végigkalauzolja olvasóit és ügyesen megmutassa, sőt bebizonyítsa nekik, hogy a legszébbnek tartott metaforák, hasonlatok, költői képek, érzelmek és gondolatok rendre mind ostoba hazugságok, közönséges csalások, elnyűtt poétai kellékek, hogy mindez nem is költészet, amit az olvasó annak gondol, költészetként tisztel, áhítattal hallgat, mert a költészet nem ez... Hogy mi, azt ő sem árulja el. Sőt, éppen azt a gyanút kelti olvasójában, hogy ez a kaland, az értékek lerombolása, pusztítása sem más, mint tulajdonképpen költői rafináció, az olvasóval való manipulálás — a költészet egy formája. Talán így valahogy kell nézni a Ristić—Jovanović kettős valóban attraktív játékát, előadását is. Ha nem árulják el, milyen legyen az új színház, akkor az is megeshet, hogy számukra a színház tulajdonképpen nem más, mint a meglévő formákkal való ironikus játszadozás, ami arra az emberre emlékeztet, aki dühödt tehetlenségében képtelen növelni dühét, haragját fokozni, inkább nevetni kezd, mind jobban és jobban nevetni, hogy a nevetés szabadítsa meg kínjaitól, vagy arra, aki a szólás szerint jégeső idején karót ragad, és maga is csépel, pusztítja szőlejét, az uram isten, lássuk, mire megyünk ketten képtelen logikával segítve a természeti csapásnak, mintha a jégeső magában nem lenne elég... Megeshet, hogy a pusztítás után egyszer jobb bora lesz, esetleg ő maga kísérletezi ki az új, a legjobb fajtát, de lehet, hogy kénytelen lesz visszaszokni a régihez, amit nem szeret, de ami helyett nincs másik. A celjei előadás is azzal végződik, hogy a színház összes formáinak tagadása után a színészek felsorakoznak a proszcéniumon, meghajolnak, megköszönik a tapsot, és a formaruhás színházi személyzet eléjük teszi az ominózus virágkosarat, a régi színház annyira közismert jelképét...

Április 22-e, csütörtök

Az utolsó versenyelőadás, sajnos, a legrosszabb, amit elképzelni lehet, pedig nem kisebb színház hozta, mint a belgrádi Nemzeti Színház. Igaz, ennek is — Mija Aleksićet kivéve — a harmadik felállítás, csupa ismeretlen és csupa gyenge színész. Ilyen tömény

tehetségtelenséggel manapság már vidéken sem lehet valaki színész, a fővárosban azonban, úgy látszik, igen. Egyáltalán nem csoda, ha Vasko Ivanović fölöttébb gyengécske, anekdotafüzérre emlékeztető szövege, drámát nem lenne szívem mondani, unalmas két órát jelentett. Mintha ez az előadás azt akarta volna bizonyítani, hogy bizony nagyon is igaza volt előző este Dušan Jovanovićnak és rendezőjének, Ljubiša Ristićnek, valami búzlik a színházban, amit színháznak hiszünk, az lehet, hogy az, de akkor is távol van a művészettől. Ismét felveti ez az előadás a már megfigyelt problémát: a valóság önmagában kevés ahhoz, hogy művészetként tiszteljük. Hiába hitelesek Ivanović cetinjai alakjai és anekdotái, amelyeket a színpadról először egy füstös külvárosi kocsmából — megint kocsmából! mintha ez lenne az újabb drámák állandó színhelye! —, majd egy irodalomprofesszor, aki fölött virrasztani gyűlnek össze már a kocsmából ismert alakok, lakásán hallunk, ha ezek csak anekdoták maradnak.

A nézőket nem is az előadás foglalkoztatta, hanem inkább az, hogy hogyan kerülhetett ez a silány szöveg és dilettáns előadás a legjobb hatos mezőnyébe. Úgy látszik, minden évben tartogatnak a szelektorok efféle kellemetlen meglepetéseket, amivel azután nagyon leronthatják az amúgy sem túl kedvező általános benyomást.

Április 23-a, péntek

Zsürizés. Hosszú, de aránylag könnyű munka, könnyebb, mint gondoltam. Egyetlen kényes kérdés: a szövegért járó díj. Megszületik a legjobbnak látott megoldás: nem adni díjat. S aztán kiderül, hogy a legjobb sem mindig és mindenkinek az. A legtöbb kifogás éppen ezért a döntéséért érte a zsürit. Ennek ellenére biztonsággal vallom, sem a Csoda — amit legtöbbször díjra jogosultnak tartanak —, sem Jovanović Tumorja nem díjat érdemlő, az utóbbi zavarosságával inkább hátráltatta a rendezői koncepciót, mint segítette, az előadás a szöveg ellenében jó, érdekes. A másik kifogás a fiatal zombori Želi Katica díjazása miatt éri a zsürit. Bár egyetlen nagy színészi teljesítményt sem láttunk, valószínűleg voltak jobb egyéni teljesítmények is, de azt hiszem, hogy mégis egészségesebb választás egy perspektivikus kezdőt kiemelni, stimulálni, mint egy pályájának zenitjén régen túljutott nevet múltjára emlékeztetni. Az egyetlen, igaz zárómondat: a zomboriak nagy-nagy diadala. S tegyük hozzá, megérdemelt diadal ez.

Április 23-a, szombat

Díjkiosztás, a hagyományos mosolyok és kézfogások, reflektorfényes tévéfelvételek és tapsok kíséretében.

Majd a szokásos kommentárok és nyilatkozatok következnek. Az utóbbiak közül nem érdektelen a Sterija Játékok művészeti irányításától megváló Georgij Paro egy interjúbán adott néhány észrevételét, intelmét átvenni. Jelentős változások figyelhetők meg színházi életünkben — mondta Paro —, a színjátszás elemei egyenértékűvé válnak. S ennek eredményeként a közönség mind kevésbé hisz a kipróbált színházi trükköknek, inkább értelmét és okát keresi mindannak, amit a színházban lát, ami a színpadon történik. Ha csak a rendezésről szólnék, akkor elsősorban Dejan Mijač jelentkezését kell kiemelni, mint az utóbbi évek legértékesebb mozzanatát. Eredetien viszonyul Sterijához, s ezt a viszonyulást színpadra tudja fogalmazni. Mijač nem fennhangon hirdeti koncepcióját, hanem a színpadon valósítja meg, következetesen és a játék minden elemének egyenrangú bevonásával. Amíg színjátszásunkban sokan szinte hajszolják a hatásos, nagy sikereket, addig Mijač stúdiózan, szilárd koncepció szerint, biztosan halad előre . . .

Aztán eltűnnek majd a kommentárok is, következnek az összefoglaló értékelések . . . ezek is a múltté lesznek, s jön a következő, a XXII. Sterija Játékok, s kezdődik minden elölről.

LÉVI-STRAUSS

— megjegyzések a divat szociológiájáról —

UNGVÁRI TAMÁS

EGY KIVÁNDORLÓ SÁTRAI

Végre egyértelműen tisztázódott, mikor, hogyan és miért találta fel Lévi-Strauss a farmernadrágot. Úgy vélte eddig a tudomány, hogy az Ostrava környéki bányászok úgynevezett cajgnadrágját terjesztette el Lévi-Strauss, a Bohémiából Amerikába vándorolt kereskedő a ma oly közismert farmernadrág őseként. Ez a feltételezés megdőlt. Lévi-Strauss ugyanis eredetileg sátrakkal kereskedett. Vízhatlan sátrat próbált eladni a kaliforniai aranyásók vad nemzetiségének. A kaliforniai aranyásóknak nem kellett sátor. Lévi-Strauss mindennel tisztában volt, csupán a) az aranymosás viszonylag alacsony termelékenységével, b) a kaliforniai klíma természetével nem. Minthogy azonban Lévi-Strauss, éppúgy, mint kaliforniai társai, szerette volna túlélni az irodalomban is többször ábrázolt aranylázat — néhány eladhatatlan sátorát felhasogatva nadrágokat öltött össze a vászonlapokból.

Így született meg 1850-ben a farmer. Nem sok köze volt a farmerekhez, eredetileg nem sok köze volt Amerikához, nem sok köze a nadrághoz sem.

Ha jól meggondoljuk, manapság a népek fiatalságának túlnyomó többsége sátorlapokban jár.

PLANTAGENËT HENRIK CIPÓJE

A divatholmikra alig vall rá eredetük. Mondhatni teljesen mindjegy, honnan származik egy-egy divatdarab. Az öltözékek első jel-

legzetessége, hogy függetlenek eredeti anyaguktól is. Szerencsés esetben egy ruhadarab egyszerre tölt be hasznossági és esztétikai funkciót. A divat története azt bizonyítja, hogy a hasznosságot leggyakrabban épp a divat nyomja el.

A ruházat Georg Simmel szavával a független tárgyasultság birodalma.

A XVI. század elején előkelő francia hölgyek az úgynevezett vertugadint hordták. Eredetileg, így tartja a legenda, egy ferde csípejű infánsnő születési hibájának takarására találták fel a derékszögbe kimeredő sátorszoknyát — de persze ehhez a különleges találmányhoz, a név eredete szerint, még sajtósági társadalmi funkciót asszociált az a réteg, amelyik hordta. A vertugadin az ófrancia *vertugade* névben ugyancsak elrejtett valamely jelentést, éppúgy, ahogy a szoknya is rejtegetésre volt hivatott. *Vertu en garde* annyit jelent: erény a résen, míg a másik belőle kihallható jelentés *vertu gardien*, azaz: erénycsősz. (Vö.: *Öltözködés és divat*. Bp. é.n. 140—175).

Kettős jelentése van tehát a szónak, sőt ellentmondó jelentése. Ez az ellentmondás tulajdonképpen minden divatdarab sajátja. Egyfelől valamely célszerűséget is kell szolgálnia, másfelől attól válik divatdarabbá, hogy felülemelkedik e célszerűségen. Divatholmi — per definitionem — csak az lehet, amit többen hordanak. Megszűnik divatholmi lenni, amikor már mindenki hordja; miből következően a többségi és az egyéni éppúgy összefonódik a divatban, mint az időszerű és az időszerűtlen; az, ami a kevéseké, s az, ami sokaké.

A divat születésében különböző szociológiai típusok figyelhetők meg. Ilyen típus a vertugadin, ilyen volt a hosszú csúcsos orrú csizma vagy cipő, melyet végül oly hosszúra szabtak, hogy orrát a csizmaszár magasához lehetett felfűzni. Ez eredete is, akár az infánsnő szoknyája, egyetlen, meghatározott személyhez tapad. Plantagenêt Henrik óriás bütykeit volt hivatva takarni — természetes hát, hogy az udvarban és azon túl is, mindenki igyekezett a méretetlenül kényelmetlen csúcsos cipőt hordani.

A divat születésnek ez a Plantagenêt-típusa persze feltételezi az udvari társadalmat; feltételezi, hogy az udvari társadalom belső szabálya minden divathóbort legfőbb mozgatóereje: az utánzás.

Az utánzás — úgy tartanók — az emberben benne munkáló ösztön. Bizonyos korokban azonban több is: ideológiává és esztétikává válhat. Az udvari kor irodalmi műfajai az utánzás elvén alapulnak. A példabeszéd — nem más, mint utánzásra csalogató esztétikai for-

ma. Vallásos alakja: a szentek életéről szóló legenda, esztétikai-morális kategóriává emeli az utánzást. Egy szent élete attól érdekes, hogy utánzandó és utánozható. Az imitáció, Kempis Tamás óta, a kereszténység alapfogalma.

A divat kétségkívül kifejezi a kort, ha más szinten is, mint például a beszéd vagy a legenda. Kifejezi terjedésének szociológiájával, az adott társadalomban betöltött funkciójával. A divat egyszerűen megteremt egy zárt közösség illúzióját. Azoknak, akik megengedhetik, hogy Plantagenêt Henrik vagy a csipőficamos infánsnő cipőjében, illetve szoknyájában járjanak. Merő szűkkörűsége viszont kialakítja azok körét, akiket Plantagenêt Henrik és az infánsnő kiszorítottak.

Akik nem követhetik a divatot.

Vagy akik csak szeretnék követni.

Mert a divat története csupa feszültség, majd e feszültség kiegyenlítésére való törekvés. Amint ugyanis túlságosan sokan kezdik hordani Plantagenêt Henrik vagy az infánsnő ruháját, Henriknek mintha meggyógyulna a bütykös lába, és az infánsnőt valamely, a korhoz illő csodatett kigyógyítja ficamából. A vertugadin, ha erénycsősz volt rövid ideig, most *rés* lesz az *erényen*, mikor már mindenki hordja.

Gyors hullása úgy következik be, hogy az alsóbb néposztályok felveszik ez uraktól levetett ruhát — s mire felveszik, az urak már nem hordhatják soha többé. Georg Simmel állapította meg: „A divatok mindig osztályok divatjai, a felső rétegek divatja különbözik az alsó rétegektől, s abban a pillanatban elhagyják, mihelyt az utóbbiak megkezdték elsajátítását.” (Georg Simmel, *Válogatott társadalomtörténeti tanulmányok*, Budapest, 1973. 476.)

FORRADALOM ÉS HUMBUG

Különböztessük meg egyelőre a divatváltozások olyan szakaszait, amikor valamely egyén hóbortja teremti — az olyanokból, amikor a tömegek terjesztenek divatot.

Ez utóbbi csak a nyilvánvalóan forradalmi korokban lehetséges.

Az első európai polgári forradalom harcosainak nemigen tellett arra, hogy ruhával fejezzék ki különbözőségüket a rájuk támadó lovagoktól. Volt azonban a ruhánál félelmesebb fegyvere Cromwell harcosainak... A puritanizmus. Rövidre nyírták hát hajukat, mint

ahogy annyi vallási rítusban ez megfigyelhető — s bár itt nem térhetünk ki rá, hogy a rövid haj miért éppen a puritanizmus, a hosszú pedig a lazaság, az erkölcsi szabadosság jelképe; tény, hogy az antropológia nem ismer sok bizonyítékot az ellenkezőjére. A haj egyszerre szexuális és rituális szimbólum: akár arról a borneói fejedeletről van szó, aki ellenfele hajzatát azért tűzi lándzsájára, mert mágikus erőt tulajdonít e szőrcomónak, vagy a buddhista szerzetesekről, akiknek fején a megmaradó tincsek száma és elhelyezkedése jelzi, milyen viszonyban állnak a cölibátussal: egy tincs — még gyermeket nemzhet; a kopasz buddhista soha.

Cromwell katonáinál maradványok: ők kerekre nyírták hajukat, szemben Károly király hosszú fürtű s elegáns gavallérjaival. Hiszen a *gavallér* szó eredete is a *cavalier*, tehát a lovag — ó, de szép csipkés inget hordtak ezek a lovagok, s milyen durva darócot a kerekfejűek!

Aztán a francia forradalom. Nyílt szimbóluma lett a *sans-culotte*, vagyis a buggyos nadrág nélküli lázadó.

A pantallós ember, aki komikus figuraként indult útjára a történelemben. Ő volt a kicsúfolt, lenézett polgár az itáliai *commedia dell'arte*-ben. Mindig öregnek ábrázolták. Shakespeare, az „Ahogy tetszik”-ben (II. 2.) az öregember szinonimájaként használja. A *commedia dell'arte* szövegét nem rögzítették. Csak vázlatból, *soggiattóból* játszottak. Annál kötöttebb, hagyománytól szabályozott volt a szereplők öltözködése. Pantallónén hosszú, fekete kabát, piros ruha, török papucs és fejhez simuló velencei sapka. Meg a nevetségés, hosszú szárú — hogy is nevezhették azelőtt? — *pantalló*.

A pantallós ember ugyancsak megfiatalodott a francia forradalomra. A barikádokon látható egykorú metszeteken. Puskát ragad, és még 1870-ben is ő tépi fel az utcaköveket. Puhagallért visel. Ellenfele, a hivatalnok, a bíró, az államigazgatás sznob és olykor nyomorgó képviselője *humbugot*.

Humbug? „Két selyemszövetvel bevont kéregpapír csík” — határozza meg a *humbugot* Rudolf Brody-Johansen (*Az öltözködés története*. Bp., 1969. 262.). S mi azért idézzük ide a *humbugot* a pantalló mellé, hogy az öltözködés darabjainak elnevezéséről is elmélkedhessünk.

Mert míg a komikus pantalló később oly fontos, s máig érvényes viselet lett, a *humbug* már elnevezésével is halálra ítélte az 1870-es évek múlandó gallérját. A komikus nadrágnevet a történe-

lem megkomolyította; — a másik komikus nevet megőrizte pejoratív csengésében.

A nevek tehát éppoly kevésbé határozzák meg a divatdarabot, mint ahogy anyaga is csak másodlagos. Amikor Dickens Pickwickjében azt mondja egyik szereplő a másiknak, „You're a humbug sir...”, még gyanakodhatnánk arra, hogy ez így fordítandó: *Őn egy ingnyak, kérem.* Ám a következő sorban Dickens megmagyarázza, elosztatja a félreértést. „I will speak plainer... An impostor.” Vagyis: „Nyíltan beszélek, Őn egy impostor!” (Csaló, ámító, szélhámos.)

A név nem mond semmit. A farmernadrágot az amerikaiak „jeans”-nek hívják. A szó feltételezhető eredete a francia *Génes*, vagyis genovai. De hát a jeans-t, mint említettük, Lévi-Strauss importálta valahonnan Ostrava környékéről, a mai Csehszlovákia területéről.

És Lévi-Strauss-ra sok mindent lehet mondani, csak azt, hogy génuai, nem.

Mindenesetre megnyugtató, hogy korunk nagy divathóborúsága két elnevezésben olasz eredetű divatholmi, a *pantalló* (eredete: *Pantallone*) és a *jeans* (feltehető eredete Génes, genovai) között folyik.

A pantalló persze szívós viselet. Igaz, ma éppoly öregesnek rémlik, mint egykor a zsigori és szerelmes természetű velencei polgár pipaszár lábán. De védelmére annyi felhozható, hogy hosszú története már többször és századosan, ha nem évezredesen, igazolta.

A polgárság lázadó, amikor hatalomra törtek, tulajdonképpen a természet törvényét akarták visszaállítani, s ez azonos volt az ész törvényével, azonos az ember igaz és elfeledett szokásaival. A polgárságot később az archeológia és a divattörténet együttes erőfeszítése igazolta. Egyetlen ősrégi sírban sem fedeztek fel olyas holmit, mely a buggyos vagy a felhasított plundranadrágra emlékeztetne. A thorsbergi ásatásoknál, Jütlandban viszont felfedeztek egy szűk, hosszú nadrágot, melyet a görögök és rómaiak barbár viseletként elutasítottak, de mely a bronzkori, vagyis a „természetes” embernek viselete lehetett.

Ám e szűk nadrágról, s egyáltalán a nadrágról is forradalmak múltán kiderült, hogy elvesztette társadalmi üzenetét... Divattá változott. Oly szűk nadrágot kezdtek például viselni az emberek, hogy külön nadrágkanalat kellett használni ahhoz, hogy a férfinem díszei beleférjenek az öltözködésre is alkalmas öltözetbe. Franciaul

a nadrágkanál neve *draguette*, németül *Hosenlatz*, magyarul — ha valaki még nem tudná: *leppentyű*.

A leppentyű fontos szimbólum: azt mutatja, miként győzi le a célszerűséget a divat. A módi különböző kisegítő eszközöket termel, csakhogy divatszerűségét megőrizze. A divat tehát kezdődhet forradalmian és végződhet reakciósan — a divattörténet gyors és egyre szaporodó fázisaiban mintegy a társadalom mozgásának drámáját játssza le az újítástól az önmagát való túlélésig. Sajátos koreográfiát teremt Simmel megfigyelése szerint: — minél gyorsabban érvényesül hódító útján, minél többeket nyer meg eszméinek, annál bizonyosabban semmisül meg.

De a forradalmi divat ritka, már csak azért is, mert a forradalom is az. A divatot mint közvetlenül tapasztalható társadalmi tény a hanyatlóbb, dekadensebb, fáradtabb korok teremtik meg. Mintha a társadalmi nyugtalanság elfojtott parazsa csak abban a kicsiny füstben szállna az égre, amit egy új cigarettaszipka, egy új kéztartás, egy új kézelő, egy új mandzsettagomb, egy új ingujj vagy egy új ing jelent.

A DANDY

A napóleoni háborúk befejezése, a Szentszövetség korszaka a divat új, s különös fordulatát hozta.

A dandyzmusét.

Az első dandy, akit így neveztek, a híres-nevezetes George Bryan Brummel volt, az 1778-ban született pék fia, a polgáré, akit az ambicionált, hogy a gyermek az exkluzív Eton kollégiumba járjon, mire az Etont végzett Beau (a szép, a divatos) Brummel azt ambicionálta, hogy polgár létére minél közelebb férközhessék az előkelő arisztokráciához. Összebarátkozott a walesi herceggel, s esztendőn belül ő lett London, majd Európa legelegánsabb embere.

Brummel az elegancia új ideáját sugározta szét a forradalom utáni, dermedt Európában. *Nil admirari*; — semmin se csodálkozni volt a jelszava; azt se akarta, hogy rajta csodálkozzanak. Az volt rajta a feltűnő, hogy semmi sem volt rajta feltűnő: a jólöltözöttség titka, hogy csupán és leginkább maga a jólöltözött veszi észre — aminél persze nagyobb önáltatás nincs —, hiszen magunknak is azért öltözünk, hogy mások előtt keltsünk feltűnést, a feltűnésnél-

küliség pedig a feltűnés legkihívóbb, legimpertinensebb, legrafináltabb, ezért leghatásosabb formája.

Tehát a legdekadensebb.

Hogy a szürke szűk nadrágba öltözött, ruháinak változatosságát csupán a nyakkendőjével jelző Brummel egész természete milyen impertinens volt, a sorsa úgy példázza, mint egy rossz polgári regény. Amikor a walesi herceg bizonyos májbajos zavarok miatt elhízott, Brummel „lekövérdisznoztta” egy klubban. Túlságosan feltűnő volt a dagadt herceg a sovány dandy mellett. Számúzték hát Beau Brummelt. Elhagyatottan, szegénységben, csöppet sem elegánsan élt a franciaországi Caenban 1840-ig, az évtizedig, amely egy újabb forradalom tanúja lesz.

BAUDELAIRE ÉS A DIVAT

Franciaországban sohasem volt különösebb szégyen a divattal foglalkozni. Mallarmé, hűvös szonettek parnassien költője egy divatlap szerkesztője volt. A mai strukturalista iskola legnagyobb hatású esztétája, Roland Barthes „Système de la Mode” címen megírta a divat egész szemantikáját — vagyis a divat nyelvtörténetét, jeleinek és szimbólumainak összefüggés-rendszerét. Balzac „Traité de la vie élégante” (Értekezés az elegáns életről) című munkájában hosszan foglalkozik az öltözködés jelentőségével, a dandyzmussal, Baudelaire pedig a divatot és a világfiságot a modern festészetről szóló dolgozatába foglalta be: számára a dandy (a szegény száműzött, egyetlen mandzsettagomb nélkül meghalt, Brummel divata) a lázadás, a forradalom jelképe. „A dandyzmus a hősiesség utolsó tündöklése hanyatló korokban...” „A dandyzmus többnyire azokban az átmeneti korokban tűnik fel, melyekben a demokrácia még nem vívta ki teljes hatalmát, amikor az arisztokrácia még nem gyengült le egészen, csak részben veszítette el tekintélyét.” (Baudelaire: *Válogatott művészeti írásai*, Budapest, 1964, 152.)

A hanyatlás arisztokratája, a lázadó, a kihívó — ez lett a feltűnést kerülő Beau Brummelből. Brummel persze — ahogy Barbey d’Aurevilly róla szóló dolgozata 1844-ből megjegyzi — korántsem akart kiválasztott lenni, csupán arisztokrata. Egyszerre akarta a *külső* és a *belső* harmóniáját, egyszerre megteremteni a természet költészetét és a költészet természetességét.

Úgy rémlik persze, hogy Brummel és a dandy korszaka végképp

leáldozott. Törékeny alakját elfújták újabb forradalmak, elfújta annak a demokráciának a terjedése, melyről Baudelaire oly vágyakozva beszélt.

De talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy Brummel itt él közöttünk. Farmernadrágot hord jelenleg, haját hosszúra növesztette, csizmája feltehetően a vietnami harcosok között rendszeresített utászcsizma sevróbbőrből készült mása, dzsekije az egykori indiánok bőrből hasított rojtos, mellenfűzős ködmönkéje. Nyakkendőt — ó, nyakkendőt! — nem visel, holott a kihajtott ing divatot épp Brummelra irigykedvén, a vele egykor vetekedni képtelen Lord Byron terjesztette el sötét és romantikus kétségbeesésében.

CAMP

A mai amerikai ifjúság divatát Susan Sontag ebben a szóban foglalta össze: *camp*. Mi a *camp*, azt Susan Sontag olyan jól tudja, hogy meghatározni sem képes, mert a *camp* sokféleség különös egyisége, hóbort, divat, vallás, magatartás, életforma és minden egyéb.

Azt azonban pontosan észreveszi Susan Sontag, hogy a tömegkultúra egyformásított egyetemi „campusain” feltűnik a dandy. „A távolságtartás az elit kiváltsága; és ahogy a XIX. században a dandy a kultúra területén az arisztokratizmus sűrített kivonata, a dandyzmus szerepét ma a *camp* tölti be.” (Susan Sontag: *A pusztulás képei*, Budapest, Modern Könyvtár, 215. 295—296.)

A *camp* dandyje persze átalakult — elemzi Susan Sontag. Az egykori dandy ritka gyönyörökben lelte örömét — a mai dandy nem tesz különbséget egyedi és tömegtermék között. A régimódi dandy gyűlölt mindent, ami közönséges. A modern *camp* szerelmese értékeli a közönségest. És folyton kellemesen érzi magát, szemben a dandy legfőbb ellenségével, az *ennui*-vel, az unalommal.

A mai dandy tehát arra törekszik, hogy ugyanúgy járjon, mint társai. Nem elkülönülni akar, hanem azonosulni. Azonosulásában a társadalom mechanizmusa is segítségére siet. A csoporttal való azonosulás egyszersmind megteremti a más csoportoktól való különbözőség lehetőségét.

A nyugati fiatalok azért öltözik farmerruhába, mert különbözni akar szüleitől, akik még nem jártak farmerruhában, hanem az egykor forradalmi polgárság reakcióssá züllött pantallójában vagy a folytonosan változó hosszúságú szoknya divatában.

Míg a szoknya a divatdiktátorok kényének-kedvének kiszolgáltatót ruhadarab (1945—1966-ig a földtől való távolsága esztendőnként változott. 45-től egészen 64-ig térden alul ért, 66-ban már átört Jean Shrimpton angol manöken idegborzoló miniszoknyája, melyet először Melbourne-ben mutattak be 1963-ban) — a farmer-nadrág úgy hat, mintha nem a nadrágtermelő diktálná a farmert, hanem a farmer diktálna a nadrágtermelőnek.

Ez is egyik oka, hogy a fiúk és lányok egyaránt felöltötték a mai ifjúság nemzetközinek ható szimbólumát, a *blue jeans*-t.

A *blue jeans* persze még a szoknyánál is gyorsabban változó divatholmi. Az utcán kószáló farmernadrágos ifjúságnak nagyobb a társadalmi nyomása, hatása, mint egykor a *cortègiancé*, a *marquis précieuse* vagy a *rouéé* volt. A farmernadrág viselője elérkezett a tökéletes manipuláltság fokára. Azt hiheti, hogy ő nem manipulált. A jeans-viselet ösztönös lázadást fejezett ki, még pontosabban azt, hogy az ifjúság, szinte tömegméretekben kívánt szolidáris lenni a hétköznapiak hőseivel, a farmerekkel, a munkásokkal, mindazokkal, akiket az angol szóhasználat eddig „kék” gallérosoknak nevezett. Kék lett hát a divat, szinte elsöprően, a hatvanas évek derekán. 1969-re pedig — és ez egy fontos dátum — Lévi-Strauss és húsz leányvállalata esztendőnként 405 millió dollár tiszta hasznot zsebelt be, feltehetően persze nem farmernadrágok zsebébe, hiszen a jeans akkor már a teljesen szűk (leppentyűre rászoruló) farméretben, és a térdtől lefelé bővülő úgynevezett bell-bottom, vagyis a harang alakú formájában terjedt.

1969? Hogy ez miért fontos dátum? Arra egyetlen kitérővel válaszolhatunk. A végeredményt előre bocsátjuk: a farmer tömeges elterjedése azé a korszaké, mely divatba fojtott egy lázadást; az 1968. májusi párizsi diáktüntetések, a hippie és „ellenkultúra” felszámolása, az ifjúsági mozgalmak időleges megtorpanása fejeződik ki benne. Hanyatlás tehát ismét, mely a divatban társadalmi egyensúlyt teremtett, kiegyenlítődedt. A periódus búcsúztatása a kornak, amikor a farmernek valóban jelentése és jelentősége volt.

AZ IFJÚSÁG LÁZADÁSA

Mert 1968-ban kétségkívül lezárult egy jelentős korszak. Köpeczi Béla (*Az új baloldal ideológiája*, Budapest, 1974.) kitűnően jellemzi ezeknek az ifjúsági mozgalmaknak történetét és ideológiáját. A meg-

növekedett szabad idő, a viszonylagos társadalmi biztonság, az ezzel párhuzamosan a hideg- és melegháború folytatódása, Vietnam: különös helyzetbe hozta a nyugati ifjúságot. Lázadásra biztatta — de olykor az apák pénzén. A társadalom elleni tiltakozásra — de minden határozottabb, körvonalazhatóbb ideológia nélkül. Természetes, hogy beszüremkedtek ide az ál- és pótideológiák.

1963-ban Marcuse lett ennek a lázadó indulatnak filozófiai kifejezője. A fejlett nyugati civilizációban ijedten fedezte fel Marcuse, hogy a termelés teljes irracionalitása furcsán racionális jelleget ölt. Az ember totális technikai kontroll alatt szenved — de ez a technikai kontroll úgy jelenik meg előtte, mint „az ész uralma”. E „totális represszió” legfontosabb következménye: valamifajta mimézis „az egyén közvetlen azonosulása az ő társadalmával, s ezáltal a társadalommal, mint egészszel”.

Az ifjúság ezt az azonosulást mondta fel, méghozzá éppenséggel marcusei alapon. Ha a totális technizáltság társadalmá az ész látzatát öltötte — ez ifjúság a misztikumba és az irracionalitásba menekült. Itt fedezte fel lázadásának lehetőségeit. Ahogy Norman Mailer az új típust, a „fehér négert” leírta: inkább az ösztönök embere, mint az észé, inkább a kisebb csoportosulásoké, mint a nagy tömegeké, inkább a lázadásé, mint az egyetértésé. A korszak középonti esztétikai kifejezőjévé az eredetileg esztétikán kívüli szórakoztató zene lesz. A rock a ritmus külön anyanyelve — legfőképp azért, mert ebben a ritmusban mintha egy tartalom nélküli nyugtalanság eszperantója jelent volna meg, a nyugtalanságé, mely csak azt tudja, mit *nem* akar és ködös vagy lázas elképzelései vannak arról, hogy tulajdonképpen *mit* akar.

Az ifjúság nyugtalansága a szabadságot elsőnek szabadosságban próbálta kiélni. Az *uniszex* — vagyis a férfi és női öltözködés azonossága — csak a divatban fejezi ki azt, ami az elgondolás tartalma volt — a teljes társadalmi és szexuális egyenlőséget. És 1964-re megjelent a hippie ideológia második szócsöve, Timothy Leary doktor híres értekezése az LSD-ről, a lisergilsav felszabadító hatásáról, a tablettáról, amely világorradalmat képes csinálni azzal, hogy megváltoztatja az emberi személyiséget, s a *belső* átalakításával megváltoztatja a *külsőt* is.

Micsoda tombolás, micsoda eufória! Nem győzzük bámulni Tom Wolfe, az új zsurnalizmus amerikai prófétájának „Kandírozott mandarinzselészinű áramvonal” című munkájában San Francisco fő-

utcáinak színes képét. Indiánruhába öltözött lányok, kommunába igyekvő dzsesszgitárosok, felesleges holmikat, rézkancsókat, mexikói ponchókat, egzotikus indiai sarongokat vásárló és viselő fiatalok. A színes kép egy nagy illúzió rabjainak processzusát vetíti elének. Az új lótuszevőket, akik azt hitték, hogy a ruha teszi a társadalmat, következésképp az embert is.

MI VAN MA? A FARMER

1968, a párizsi barikádok. A képzeletnek kell uralkodni a valóságon — hirdették falra festett jelszavak. De a képzelet uralmát letörték a rendőrök — letörhették azért, mert e lázadás mögött, végső elemzésben az igaz indulattal keveredett hamis anarchista ideológia munkált. A Párizs melletti gyárakba mentek ki Nanterre diákjai, de a munkások nem hallgattak rájuk. Holott stilizált munkásöltözékben voltak: a farmerban.

A *Time Magazine* józan riportban elemzi, hogy csendesek az amerikai egyetemek is. A diákok is rákaptak a marcusei „mimézis”-re — a közgazdász közgazdász, az orvostanhallgató orvos akar lenni. A hatvanas évek végén nyilvánosan temették el a hippit San Franciscóban: ez a kisebbségi szubkultúra megpróbált többségivé áttörni, de ma már ismét szűk körök korlátozott ideológiája.

Vége. Vége az indián fejdísznek, az indiai, áttetsző blúznak, vége a divat sokféleségének . . . A lázadás múltával bekövetkezett az egyformásítás; a párizsi barikádok után, ami maradt — a divat egyenrangúsító, társadalmi feszültségeket kiegyenlítő, elsimító, békés és ropogtató üzletet hozó nosztalgája.

A ruhaipar helyzete körülbelül olyan, mint az autógyártásé. A világ gyapottermésének százalékos visszaesésével, a beruházások árának rendkívüli emelkedésével nincs elég alapanyag (denim) a blue jeans-hez. Lévi-Strauss mammutvállalata ugyan hirdeti még világszerte, hogy „Léviben még sohasem éreztem magam kellemetlenül” — 1975-re az eredetileg húsz centért árult sátorlap legszebb darabjai 50-től 70 dollárba fognak kerülni. A *blue jeans* elterjedésének legfurcsább jele — hogy már stilizálja önmagát. A régi blue jeans, a már eredetileg is mosott, kopott, elhalványított — többé kerül, mint az új. A foltokból összeállított jeans retikül az egyből szabott háromszorosába kerül.

A stilizáció után az elterjedés további jele a totalításra való törekvés. Amikor elfogy egy lázadás vagy egy világnézet „szuflája”: maga a divat igyekszik világnézetté lenni. Árulnak már jeans-nadráganyagba kötött bibliát, jégtartót, televíziót, fotelt, s árulnak elegáns öltönyt, melyet ebből az anyagból készítettek. Ahogy René König: *The Sociology of Fashion* (London, 1974) könyve mondja: a divat doktrína is. És ez a doktrína mindent divaton kívül helyez, ami nem blue jeans.

A blue jeans kényelmes társadalmi közérzetet biztosít azoknak, akik már nem vehetnek részt a valóságos lázadásban. Ez a divat az egzotikust és a közönségest vegyíti. A közönséges benne az, ami a *blue jeans* divatot voltaképp stilizált munkaruhához asszociálja, tehát a dolgozókat mintegy példaképének tartja. De voltaképp azért lett farmer a neve, mert megpróbálja felidézni a Hollywood-gyártotta filmromantika hőseit, elsősorban azt a James Deant, akinek cowboynadrágját legutóbb New Yorkban creklyeként tették közzemlére. A *blue jeans* „szerelése” korunk hőseinek álmait tükrözi. Benne van így az ejtőernyős, a „Viva Zapata” Marlon Brandoféle filmjének lázadó mexikói farmere, benne van a sporthős (az ingdivattal), benne van a halász, a teherautósofőr, a dzsungelvadász a csizmával és az övvel, s benne van az az egész pusztuló vadnyugat, ami az ifjúsági lázadás elmúltának szerény dekadenciáját jelzi.

ÉS MAGYARORSZÁGON?

Tömegméretekben most ért el Magyarországra a farmer. Jellemzője, hogy nem hordják olyan helyen, ahol „hivatalos” foglalkozási körökben dolgozó emberek élnek. Nem hordják a bíróságon, az Akadémián, nem hordják az egyház képviselői, és nem hordják — munka közben — az orvosok sem.

De elképzelhető, hogy a bíró, az orvos kimegy a munkahelyéről és átöltözik farmerba, ha vállalja a farmerral járó kétségtelen asszociációkat.

Az öltözködés persze nem vall közvetlenül a világnézetről — legfeljebb annyi mondható, hogy az öltözködés ideológiai fossilumokat, maradványokat hordoz, és csoportokat teremt.

Milyen csoportot teremt egy farmer szocialista országban? Erre nézve csak találgatásaink lehetnek. Az ifjúság kétségkívül igyekszik

farmerban járni, ha megteheti. Mert a farmer Magyarországon még korántsem államilag elfogadott, nagy bőségben gyártott ruhadarab, még mindig „idegen” holmi, még mindig a butikok privilégiuma, még mindig rákényszeríti viselőire azt, hogy bizonyos értelemben társadalmonkívülinek érezhesse magát. Holott máshol a farmer funkciója éppen az, hogy miként lehet jó lelkiismerettel kibékülni a társadalommal. A farmer szociológiailag egy elmúlt lázadás emléke, ahogy a pantalló egy elmúlt forradalomé. Megtisztul tehát, még „kimosott” formájában is, amikor átér a határon — nincs önálló szemantikája, jelentése, tartalma, csak az, amit mi adnánk neki.

Úgy rémlik azonban, hogy a tegnapi forradalom emlékét, a pantallót, hozzá a fehér inget, gyakran a mai forradalmárok viselik, míg a farmert egyelőre csak egy kisebbség. Ahogy a hosszú hajat.

Am ahogy kiderült a hosszú hajról, hogy világnézetileg ártalmatlan (főként, ha mossák), kiderül a farmerről is, hogy viselője határozza meg a ruhát, s nem a ruha a viselőjét. Történetét ismerni csak azért érdemes, mert ez utal rá világosan — hol fakul ki az a farmer, amelyet méregdrágán vettünk egy butikban.

Ahol a többi ruhadarab. Egy történelmi kiegyenlítődség folyamatában, a megsemmisülés felé tartó hódításban.

Marshall McLuhan, a hatvanas évek divatos ideológusa roppant szellemeset mondott a divatról. Az a jó divattervező — tanította —, aki megjósolja, milyen század lesz holnap.

Egy dolgot mégis észbe lehet venni. Hogy milyen század van ma. Nem a pantalló százada. Hanem a huszadik.

AZ UTÓPIA VÉGE?

THOMKA BEÁTA

„Az a térkép, amelyen nincs megjelölve az utópia földje, nem ér meg egy pillantást sem.”

Oscar Wilde

Herbert Marcuse 1967-ben *Az utópia vége* című cikkében az ismert engelsi tétel megfordításával (az utópiától a tudományig vezető út helyett a tudománytól az utópia felé mutató út hangsúlyozásával) heves vitát váltott ki. A hatvanas évek diákmozgalmai szintén nagy mértékben aktualizálták az utópia problematikáját. Hatvannyolcat Roland Barthes *a közvetlen utópia* pillanatának tartja. Az irodalomban az utópikus, tudományos-fantasztikus művek világszerte óriási mértékben elszaporodtak. Amerikát egyesek a megvalósult utópiák földjének nevezik, mások az *american way of life*, a nagy amerikai utópia katasztrófájáról beszélnek, és a jövőkutatás helyett a múlthoz visszatérő vizsgálódások robbanásszerű elterjedésére hívják fel a figyelmet.

Tünetszerű jelenségek ezek, amelyek nemcsak az utópia és az utópikus gondolkodás 20. századi szerepének felülvizsgálására ösztönöznek, hanem közvetetten a kiváltó okok felderítésére is. Van-e létjogosultsága az utópiának a tudomány századában? Ha elfogadjuk a Marcuse-tételt az utópia végéről, hogyan értelmezzük az utópia iránt megnövekedett érdeklődést? Ha az amerikai életmódban, fogyasztói jólétben az utópia megvalósulását látjuk, hogy közelítünk meg a negatív utópiákat, amelyek ugyanennek a társadalomnak a talaján születtek? Egymásnak ellentmondó tények ezek, amelyek azonban egyértelműen az utópia időszerűségére utalnak.

Az utópia körüli vita, amely a filozófiában egyrészt a polgári irányzatok és a marxizmus között folyik, másrészt magán a marxizmuson belül is, rendkívül érdekes. Az egyik álláspont szerint a

marxista világnkép semmilyen formában nem tartalmazhatja az utópikus mozzanatot, ugyanis:

„Valójában Marx munkássága éppen az utópiák korának lezárulását, tudományba való átfejlődését jelenti, amelyben ugyan az utópiák gazdag örökségének (mindenekelőtt az utópista szocialisták elképzeléseire vonatkozik) vállalása, kritikai átvétele jól lehatárolt időszak csupán, másfelől azonban az életmű lényegét a fennálló világ merész tagadásán, az evidenciák lerombolásán és a gyökeresen új mozzanatok megragadásán alapuló tudományos jövő-kép alkotja.” (Ágh Attila: *Marx és az utópikus szocializmus*, Világosság, 1975. 8/9. sz. 465. o.)

A 20. század egyik legnagyobb marxista filozófusa, Ernst Bloch munkásságának jelentős részét ugyanakkor éppen az utópiának szentelte és az utópikus mozzanatot a mindenkori szellemi aktivitás tényezőjének nevezi. Ez a problémakör képezi a *Geist der Utopie* (1918) gerincét, megjelenik a *Thomas Münzerral* foglalkozó munkában (1922), valamint Bloch összegező művében, a *Das Prinzip Hoffnungban* is. Ha tekintetbe vesszük, hogy Bloch mellett Mannheim, Horkheimer, Marcuse és még egy sor jelentős gondolkodónál jelentkezik az utópia problematikája, leszögezhetjük, hogy olyan kérdéskörrel van szó, amely nemcsak hogy nem tűnt el a nagy 19. századi utópikus elméletekkel, hanem századunk művészetében, gondolkodásában is fontos szerepet tölt be.

Az utópikus beállítottság a Blochéval rokon interpretációk szerint az emberi tudatműködéstől elválaszthatatlan cselekvésforma, amely a teremtő képzelethez hasonlóan igyekszik az adottat a még nem létező dimenzióval feltölteni, s a jelent a jövő-víziókkal megtoldani. A jövő felé irányuló pillantást, amely az utópikus tudat legjellemzőbb sajátsága, Bloch magával az emberi egzisztenciával hozza összefüggésbe, s annak egyik elementáris velejárájaként határozza meg. „A jövő adekvátan elgondolható dimenziója nélkül, mely képes az aktivizálásra, egyetlen egzisztencia sem maradhatna fenn sokáig.” (*Tübingenski uvod u filozofiju*, 1966. 117. o.) Másutt arról beszél, hogy embernek lenni azt jelenti, utópiával rendelkezni.

Utópia/technika. Az a tény, hogy a forradalmi tudattal mindig is együtt alakult az utópikus tudat, s hogy az emberibb társadalom megvalósításának eszméje minden haladó eszmerendszerben felbukkant, afelé mutat, hogy az utópia végéről a technika és a tudomány századában sem beszélhetünk egyértelműen. A technikai fejlődés

ugyanis azzal egyidőben, hogy hozzájárult a jóléti társadalmak kialakulásához, megteremtette a manipuláció nagymérvű megnövekedésének lehetőségét is, s útban van, hogy a dolgok feletti uralmát kiterjessze az emberek feletti uralomra. „A technika 'technicizmus' való redukciójában, írja S. Simonović a *Delo* utópia-számában, az emberi gyakorlat 'technikai részére' való redukciójában a manipuláció világa jutott érvényre, amelyben az emberi valóságot a 'tisztá technika' által hatalommal rendelkező hasznos eszközök világa váltotta fel.” (*Tehnika i utopija, Delo, 1975. 11–12. sz. 1575. o.*)

Ezzel egyidőben a technika kilépett eredeti keretei közül és azáltal, hogy hatalmas befolyást szerzett az eszmék alakulására, már nemcsak termelőerőként, hanem ideológiaként viselkedik. (A technokratikus tudat működésével, a technikával és tudománnyal mint ideológiával J. Habermas foglalkozott behatóan.) Az agresszív technoevolúció a technikai utópiák megvalósulását hangoztatja, de technicizálódással válásával az utópikus gondolat revideálását sürgeti. Ennek egyik formája az irodalomban megjelenő *negatív utópiákban* érvényesül. Más formában jelenik meg ez a kérdés például Marcusénál. „*Véleményem szerint, van érvényes kritérium a lehető megvalósítására, és ez az, ha technikailag megvannak az anyagi és intellektuális erők a változás számára, jöllehet ésszerű alkalmazásokat megakadályozza a termelőerők fennálló szervezete. És azt hiszem, ebben az értelemben ma valóban az utópia végéről beszélhetünk.*”

Marcuse tehát úgy látja, hogy a meglevő viszonyok megváltoztatásának, tehát az utópia megvalósulásának megvannak az anyagi, technikai és intellektuális feltételei. Az utópia realizálásának útjában ezek szerint társadalmi akadályok állnak. Ebben a konstellációban az utópia létjogosultsága a társadalmi-történelmi valóság radikális tagadásában van. Az „új antropológia” kora, „az emberi egzisztencia felszabadítása” — ezek a marcusei utópia tételei — csak a represszív társadalom felszámolásával, forradalmi megszüntetésével realizálódhat.

Utópia/kritikai tudat. Ebben az értelemben módosul is a marcusei tétel, hisz az utópikus gondolat új teret nyer az emberi lét teljes felszabadításának folyamatában. De vajon részt vehet-e az utópia az emberi felszabadításban, ha nem *kritikai tudatként* működik? S ha az utópia képes kritikai tudatként tétélezni önmagát, vajon

beszélhetünk-e az utópia kiiktatásáról a modern gondolkodásból? Aligha. Még ha alapvető transzformációkon ment is keresztül a gondolkodás utópikus irányultsága, a 20. században is kétségtelesen megőrizte eredeti tartalmait. Mindenekelőtt azt a jellegét, amely az adott viszonyokból képes e viszonyoknak korrigált, jövőbe vetített képét felvázolni. A jelennek a jövőbe projektálásával egyidőben az utópia a jövőt a jelenbe építi be: ebből ered megújító, viszszafelelő is ható alakító, formáló ereje.

Az utópia semmi esetre sem annak nem való képe, ami sohasem válhat valóssá, hanem az adottságokból következő lehetőségek előrebocsátása, mely ennél fogva már a jelenben képes a jövő „jelenének” megrajzolására. Az utópikus gondolattal szembeni merev elutasítás a kritikai jellegből ered, a fel nem ismert (vagy felismerni nem akaró) transzformatív hatásukból, melyet az uralkodó eszmék egyrészt a kritika, másrészt a megváltoztatás irányába mutató tendenciák miatt nem hajlandók reálisként elfogadni.

A humán utópiák földjét az utópiaellenes racionális gondolkodás a senki földjének nevezi, és az otthontalanságban, a nem létezőben lokalizálja azt. N. Frye szellemesen fordítja meg a tételt. „... az a kérdés, »Hol van az utópia?«, egyenlő a kérdéssel: »Hol a semmi?«, s erre egyetlen válasz van: »Itt.«” Az „itt” nem más, mint az egzisztenciálisan nélkülözhetetlen utópikus tudatreflex metaforája. Az utópikus vágyakozást a merev rendszerek az álom vágyakozásának tekintik, az utópikus gondolkozást pedig a vágy gondolkozásának. Vajon ebben is nem-e az utópia hatékonyságától, valóságmegváltoztató beállítottságától való tartózkodásra ismerhetünk? Az utópiák objektíválódásától való félelemre?

Az utópiák jelentőségének felismeréséhez gyakran éppen az elutasító gesztusok járulnak hozzá. Az utópiát mint ideológiát elutasíthatjuk úgy az uralkodó eszmerendszerek, mint a tudomány nevében, de aligha kérdőjelezhetjük meg mint szociológiailag, történetileg, pszichológiailag megalapozott tudatformát. Aligha vonhatjuk kétségbe, hogy bennük, mint Bloch állítja, az emberi szubjektumtól elidegeníthetetlen vonás dominál, amelynek nemcsak a lehetőségekkel szabadon vagy felelőtlenül játszó képzelet az alapja, hanem a szociológiailag is meghatározott emberi fantázia.

Utópia/humanizmus/elidegenedés. A valóság és az utópia összefüggései mellett az utóbbi évtizedekben az utópiának és a humanizmusnak a kapcsolata került inkább előtérbe. R. Berlinger *A hu-*

manizmus és utópia című ontológiai vázlatában a következő tételből indul ki: „*A humanizmus az utópikus gondolat lehetőségének alapja.*” (Bloch a *Tübingeni bevezetésben* hasonló tételt szögez le: a humanizmus az utópiában nőtt fel.) Berlinger a *bizakodásban* látja az utópikus irányultság alapmozzanatát, melyet Blochnál a *remény* képvisel. „*A bizakodás, írja Berlinger, az utópikus gondolat lehetőségének humánus, lényegi mozzanata, s egyben felhatalmazás az 'utópikus' akcióra.*” Az egyenlőtlenségek megszüntetése nyomán kibontakozó humánusabb új világban való bizakodás olyan vonás, amelyet semmilyen ideológia nevében nem vonhatunk meg az utópikus gondolkodástól.

Mivel az emberi aktivitás a jövő reflexív-anticipáló irányába mutat, az utópikus gondolatban világunknak a formák *lehetőségében* való nyíltságára ismerhetünk. Ezen mit sem változtatnak az utópiaellenes koroknak a tényei, melyekben mindaz, ami utópikus jellegű, egyben transzcendentálisnak, sőt ellenségesnek tűnik. Ebben a kérdésben Bloch döntő eligazítást ad. A konkrét utópia megkülönböztetésével az elvont utópiától elválasztja az utópiát az *utópisztikustól*, amely absztrakt feltevéseken alapul. Az utópikus jelleg ezzel szemben megőrzi a valósággal való kritikai szembenézés lehetőségét.

Bloch után az empirikus valóság összefüggéseibe, látszatigazságaiba tragikusan belebonyolódó, az elvont gondolkodás kockázatát nem vállaló s azokat a mélyen reális, emberi megnyilvánulásokat, amilyen a bizakodás, a vágy, a remény, egy nem létező objektivitás nevében eltörülő eszmék képviselői kétségtelenül kudarcot valának. Ezek az eszmék nemcsak a transzcendentálisnak tűnő utópikumot utasítják el, hanem ezzel együtt az emberi elidegenedés, eldologiasodás, dehumanizálódás elleni védekezésnek azt a módozatát, amelyet éppen az utópikus magatartás képvisel.

Utópikus funkció. Bloch rendszerében nemcsak a remény, a reménykedés, hanem az álom, a fantázia, az álmodozás s egy sor nem tudatos tevékenység is a maga helyére kerül, s megnevezést nyer az a pont, „*ahol a remény, a jövő-álom e tulajdonképpeni várakozás-affektusa immár nemcsak pusztán a lelkiállapot hullámozása gyanánt lép fel, hanem tudatosan-tudottan mint utópikus funkció.*” Ez a kategória, a *Prinzip Hoffnung* egyik alapfogalma, melyben Bloch a modern filozófia legteljesebb utópiaelméletét teremtette meg. Az utópikus funkció Blochnál átmenetileg sem szakad el a

valóságtól: „az utópikus funkció reménnyel teli fantáziadús pillantása nem békaperspektívából helyesbítődik, hanem egyedül azáltal, ami reális magában az anticipációban.” Ugyanitt olvasható: „A remény tevékenység-tartalma *mint tudatosan megvilágított, tudottan megmagyarázott*: a pozitív utópikus funkció; a remény történelem-tartalma, előbb képzetekben megjelenítve, majd reálítéletekben enciklopédikusan kikutatva: *a konkrét utópikus horizontjára vonatkoztatott emberi kultúra.*”

Az utópikus képességet Bloch a „reálisan lehetőséggel” összekapcsolva szemléli, amely transzcendencia nélkül transzcendentáló. Ez a képesség nem a „meglevő kétes politúrozására”, megszépítésére törekszik, mint számos esetben az ideológia. „*A mindenkori termelési viszonyok magyarázzák, hogy születtek a mindenkori ideológiák és más nem-autentikus jobbítások, de a humánium mindenkori ziláltsága a mindenkori társadalmi viszonyokban szükségessé tette az utópikus funkció kölcsönvételét ahhoz, hogy ezeket a kiegészítéseket »túlcsapó« kulturális többlettükkel (Überschuss) egyáltalán létre lehessen hozni.*” (i. m.) Azt a többletet, melyre Bloch mint „továbbható kultúrára” tekint, az utópikus funkció és az ideológia találkozása hozza létre.

Utópia/fantázia/művészet. Az utópikus tartalmak kifejezését Bloch a művészet egyik döntő sajátosságának tartja. A nagy művészi alkotások maradandósága és nagysága szerinte éppen arról függ, hogy mennyi előrejelzést, utópikus jelentést hordoznak. Az utópia és a művészet kapcsolatának egyik legizgalmasabb kérdése arra vonatkozik, hogy a művészetben megjelenő utópikus tartalomban milyen fokon érvényesül a kritikai tudatnak a működése. S vajon a képzelet, amely részt vesz a művek létrejöttében, rendelkezik-e hasonló kritikai funkcióval? S hat-e ez a kritikai funkció a jövő irányába is, vagy csupán a múltra, a jelenre vonatkozik?

Marcuse közel áll e kérdések megválaszolásában Blochhoz. A filozófiáról és az utópiáról értekezve (*Eros i civilizacija*, 1965.) Marcuse megállapítja, hogy az egész lelki struktúrában a fantázia játsza a legnagyobb szerepet: ez köti össze a tudatalatti legmélyebb rétegeit a tudatműködés legmagasabb szintű termékével, a művészettel, az álmot a valósággal. A képzeletnek, az imaginációnak valóságmegismerő szerepe van, saját tapasztalatvilága és igazságértéke. A képzelet a maga formáit a művészetben nyeri el. A képzelet igazságértékét elemezve Marcuse hasonló következtetésekre

jut, mint Bloch az utópikus tudat működésével kapcsolatban: „Az *immagináció igazságértéke nemcsak a múltra, hanem a jövőre is vonatkozik: a szabadságnak és a boldogságnak általa megidézett formái a történelmi valóság felszabadítására irányulnak. Elutasítja a valóságosság elve által kikényszerített szabadság és boldogság végleges határait, korlátait, és a fantázia kritikai funkciója éppen annak elfeledésében rejlik, ami lehet.*”

Ha az utópiát olyan eszmerendszernek tekintjük, amelyben az adott viszonyokon való túllépés vágya munkál, s amely ennél fogva a valóságot a „lehetőséges”, az adottat a még meg nem levő távlatából szemléli, a művészet egyik szubsztanciális törekvésének pedig a valóság olyan megragadását tartjuk, amely természeténél fogva képes a megformált jelenben a jövő mozgásirányait is kitapintani, akkor kétségtelenül olyan pontot sejtethetünk meg, amelyben találkozunk az utópikus gondolkodás és a művészet. A vizsgálódások külön irányát képezhetné annak felderítése, hogy vajon ebből a találkozásból külön műfajok születnek-e, önálló formai-tartalmi egységek bontakoznak-e ki, vagy az utópia csupán mint áttételesen kifejezésre jutó tendencia, magatartás, vagy a művészi alkotás jellegéből szervesen következő irányultság jelenik-e meg a művekben. Kimutatható strukturális tényezője-e az utópia a műveknek, vagy a bennük kifejeződő értékrendszer, tehát a művek eszmei háttérének része? Végül is esztétikai vagy esztétikán kívüli mozzanat-e?

Lukács György a jövendölések formájában jelentkező utópiát csak az általánosságok megragadására képes perspektívának tekinti, amely konkrétumokban megjelenítve értelmetlen fantasztikumává válik. Az utópia jelenlétét a művészetben nem is a jövendölésekben kell keresnünk, és nem is a sci-fi műfajait létrehozó tudományos-fantasztikus ábrázolásmódban. Annál is inkább, mert e két módszer eleve kizárja a valóságra, a jelenre vonatkoztatás alkalmait, tehát nem vállalkozhat „az emberi világ létszerű kidolgozására”; „*A múlt és jövő létszerű ábrázolása (pedig) csak a jelenben rejlő mozzanatok kibontása formájában valósulhat meg.*”, írja Szilágyi Ákos. (*Utópisztikus magatartás a lírában és az epikában, Világosság, 1975. 8/9. sz. 539. o.*)

Véleményünk szerint, a nagy hatású klasszikus utópiákat kivéve, melyekben – mint például Mórús Tamás *Utópiájában* – az utópikus eszmerendszer teljes egészében mint formateremtő tartalom jelenik meg, az esztétikailag értékes művekben az utópia mint *jövőre hangoltság*, mint a létező (ábrázolt) világgal szembehelyeződő

művészi vízió jelenik meg. Ennek a vízióknak a konstituálására s az ilyenfajta kritikának a gyakorlására a művészet immanens módszerekkel rendelkezik, melyek szükségtelenné teszik úgy a fantasztikumnak a bevonását, mint a jövődölések formájában történő kifejezést a művekben.

Ahhoz, hogy például Flaubert a *Bovaryné*ban a teljesebb lét utáni (utópikus) sóvárgás regényét megteremthesse, nem volt szüksége semmilyen jövődölés megfogalmazására, de ugyanakkor nem mondhatott le arról a többletről sem, amely az egyéni sorsot a teljesebb lét utáni sóvárgás utópiájává emelte. Ilyen értelemben a nagy művek kivétel nélkül tartalmazzák az utópia mozzanatát, s ezt a minőségüket nevezi Bloch *negatív fragmentumszerűségnek*, amely a bennük létrehozott világ (nem formai, hanem tartalmi) befejezetlenségéből, nyitottságából ered.

Az utópikus mozzanatot ezek szerint a művek által felállított értékrendszerben kell keresnünk, abban a szférában, amely a tárgyi struktúra fölött helyezkedik el, s amely a tárgyi struktúra konkrétumait elvont síkon meghatározza. Hangsúlyoznunk kell azonban azt a különbséget is, amely éppúgy elkülöníti a nagy művek utópikumát az irodalmi utópiáktól (a *Bovaryné*t, a *Wilhelm Meistert* Mórus *Utópiájától* vagy a *Robinson Crusoe*-tól), mint a fantáziát a fantasztikus irodalomtól. Sem az utópiának, sem a fantáziának nem kell feltétlenül külön kodifikált műfajokban megjelennie: jelenlétük és hatásuk ezeken kívül is a műalkotásoktól elidegeníthetetlen jegyekként vesz részt konstituálásukban. Sem az utópiának, sem a fantáziának nem kell közvetlenül a nem létező világok képét kibontania, mert azáltal, hogy a létező világgal nem békélő, meg nem elégedő emberi szubjektum helyzetét feltárták, kimondatlanul is kifejezték a *hiányt*, amely művészileg egyenértékűvé válik az el nem ért világ megragadásával.

Ahhoz természetesen, hogy az utópia esztétikai minőséggé transzponálódhasson, nem korlátozódhat a nemlét, a nem létező valóság ábrázolására: esztétikai értékévé éppen akkor válik, amikor mélyen a művészet valóságába ágyazottan bukkan fel, s amikor képes arra, hogy a külső valóságot a maga módján átlényegítve s a hiányzó dimenziókkal meghosszabbítva tárja fel.

Hogyan közelítsük meg ebben a konstellációban a *negatív utópiákat*, melyek igen gyakran szándékosan szakítják meg kapcsolatot a realitással? Beszélhetünk-e egyáltalán az olyan negatív utópiák valóságösszefüggéseiről, mint amilyen Orwell 1984-e, Hux-

ley *Szép új világa*, Zamjatin *Mije*? S miért éppen ezeket emeljük ki a fantasztikumra alapozó modern művek tömkelegéből?

Mindenekelőtt azért, mert éppen ezekben látjuk a legmarkánsabban kirajzolódni a modern társadalomra vonatkoztatott kritikai tudat működését. Feltehető a kérdés, milyen kritikai tudatról beszélhetünk pl. Orwell esetében, aki az erőszak, a manipuláció, az államapparátus és az egyén konfliktusának torz képét vázolja fel művében, tehát látszólag egy nem létező világ építőköveiből építkezik. A bírálatok leggyakrabban a valóságtól való teljes elfordulása miatt érték Orwellt. Az ellentmondások abból erednek, hogy Orwell nagyobb hangsúlyt fektet a torzításra, a groteszk láttatásra, az iróniára és a satírára, mint más művek. Művészi eljárásaitól függetlenül azonban olyan kritikai éleslátásról tesz bizonyosságot, amely a fantasztikum látszatát keltő keretet is átvilágítja. Századunk nagy negatív utópiáiban nem az az elgondolkodtató, hogy megszakítják a valósággal való összefüggéseiket, hanem hogy mind több ponton találkoznak azzal.

Az elbürokratizálódott, automatizálódott modern társadalmak elszemélytelenítő, uniformizáló, elidegenítő tendenciáinak képe a negatív utópiákban mind kevésbé tűnik torznak, elnagyoltnak s mind valóságosabbak eredetileg fantasztikusnak tűnő torz méreteik. Az említett művek negatív utópiáját a valóság rohamosan igazolja, gyorsabban, mint ahogy az pár évtizeddel ezelőtt hihető lett volna. S hogy erre sor kerülhet, éppen onnan ered, hogy Orwell, Zamjatin, Huxley rendkívüli érzékenységgel tapintották ki az adott viszonyok ellentmondásait.

A negatív utópiák elutasításában a teljes dehumanizálódástól való félelem uralkodik, a félelem mindannak bekövetkezésétől, amit e véstjósító víziók körülírtak. De akkor hogyan értelmezzük a nem negatív utópiák elutasítását? Mindkét esetben hasonló motívumokat fedezhetünk fel: az utópia megvetése az utópia tartalmaitól független. A negatív előrejelzések bekövetkezésétől éppúgy tart a modern ember, mint a valóság megváltoztatásán fáradozó pozitív utópikus gondolkodástól a fennálló viszonyokat védő ideológia.

NYELVHELYESSÉG ÉS INTERFERENCIA

A jugoszláviai magyar hivatalos nyelv vizsgálatának főbb szempontjai

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ

A jugoszláviai magyar hivatalos nyelv szerény múltra tekinthet vissza, nemcsak azért, mert még viszonylag igen fiatal, hanem azért is, mert fordítás-jellegéből adódóan némileg korlátozott az önállósága. Noha nem volt alkalmunk áttanulmányozni a jugoszláviai magyar hivatalos nyelv használatának minden területét (egyébként ez nem is volt szándékunkban), határozottan állíthatjuk, hogy az eredetileg magyar nyelven megfogalmazott hivatalos szövegek száma meglehetősen kicsi (jelentős részük a helyi közösségekben és a bíróságokon születik meg).

Az a körülmény, hogy hivatalos nyelvünk elsősorban fordítás-ként egzisztál (és nem minden esetben funkcionál is), nagymértékben befolyásolja a magyar nyelv intézményes keretek között való használatának lehetőségeit és a fordító szakképzettsége, rátermettsége, a rendelkezésére álló idő stb. mellett módosítja a magyar nyelven megjelent hivatalos szövegek minőségét. A fordítási nehézségek többnyire a szerbhorvát és a magyar nyelv rendszere közötti különbségből adódnak. A Vajdaságban használatos öt hivatalos nyelv (szerbhorvát v. horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin) közül csupán a magyar nem indoeurópai nyelv.

A magyar nyelv a nyelvkeveredés mértéke alapján való osztályozás szerint az introvertált nyelvek közé tartozik (a némettel, az oroszsal, a finnrel, a csehvel stb. együtt). Ezek a nyelvek terminológiai problémáikat nem idegen szavak átvételével oldják meg, hanem belső szóteremtéssel (például szervezett nyelvújítással). A szerbhorvát nyelv viszont semleges nyelv (a lengyelhez, a svédhez, a hollandhoz, a szlovákhhoz, a szlovénhez stb. hasonlóan), extrover-

tálsága elsősorban az idegen szavak átvételében nyilvánul meg, tehát nem tartalmaz olyan sokféle idegen elemet, mint a keveréknyelvek. A keveréknyelvek (például az angol, a francia, a román, az albán, a bolgár stb.) nemcsak jelentésanilag tekinthetők több nyelv keverékének, hanem hangtani, alaktani és mondattani szempontból is.¹

A NYELVMŰVELÉS

Az introvertált nyelvek különös gondot fordítanak tisztaságuk védelmére, és ez érthető is, hiszen alapvető sajátságukat próbálják megőrizni. Persze a magyar nyelv esetében — egyesek szerint — talán ésszerűbb lett volna minél inkább közeledni az indoeurópai nyelvekhez, mintsem a nemzeti függetlenségért vívott harc szolgálatába állítani a nyelvet. Nem szabad azonban szem elől tévesztelnünk azt, hogy a nyelv és a nemzet nem választható el egymástól, a nemzeti kultúra csak nemzeti nyelven lehet nagygyá. A latin nyelv egészen a reformációig Európa tekintélyes részében az irodalmi nyelv és a köznyelv szerepét töltötte be, a katolikus egyház hivatalos nyelveként nemcsak vallási célokat szolgált, hanem (művelődéstörténeti szempontból vitathatatlanul igen jelentős kulturális funkciója mellett) bizonyos fokig a politikai és a gazdasági hegemónia eszköze is volt. A latin nyelv hatásának csökkenésével szóhoz juthattak az egyes európai etnikumok is, virágzásnak indultak a nemzeti nyelvek.

A magyar nyelv helyzetét ebben a korban sajátos kettősség jellemezte: miközben a latin nyelv bűvkörét igyekezett elhagyni, fokozatosan a német nyelv hatása alá került. Ennek a kapcsolatnak is voltak politikai és gazdasági vonatkozásai. A nyelvújítás tulajdonképpen azt próbálta bebizonyítani, hogy a magyar nyelv nincsen rászorulva idegenek segítségére, a saját erejéből is képes művelt európai nyelvvé válni. A nyelvújítók túlkapásai ellenére a magyar nyelv valóban megizmosodott, de a német nyelv meg-megújuló rohamai alaposan háttérbe szorították a XIX. sz. hatvanas éveire. A kiegyezés utáni évek viszonylag nyugodt légköre kedvezett a nyelvtisztító és nyelvművelő munka újbóli megindulásának. Szarvas Gábor nyelvművelő tevékenysége napjainkig számos szakavatott és botcsinálta követőre talált.

A nyelvművelés a nyelv gazdagítása, tisztítása és szépítése érde-

kében végzett tevékenység. A nyelv életébe, fejlődésébe való beavatkozás Kazinczyék korában elsősorban a szókincs gazdagítására és a nyelvtani formák bővítésére irányult, a későbbi korokban inkább az idegen szavaknak és az idegenszerű nyelvtani formáknak a nyelvből való eltávolítása céljából történt, újabban pedig mindinkább az esztétikai szempont jegyében folyik.²

Az *Értelmező Szótár* szerint a nyelvművelés „az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a nyelvi műveltség terjesztésével, a nyelv egészséges fejlődését igyekszik biztosítani”. Valójában a nyelvművelés több, mint a nyelvhelyesség, hiszen a nyelvhelyesség csak a nyelvre vonatkozik, viszont a nyelvművelésnek van társadalmi feladata is, a nyelvet beszélők, használók művelése. „A nyelv ápolása, fejlesztése, gazdagítása, tisztogatása nem azért történik, hogy ezzel az idegen szennytől, salaktól megtisztítsuk — mondja Lőrincze Lajos —, hanem azért, hogy minél megfelelőbb eszköze legyen az emberek érintkezésének, a gondolatközlésnek, minél használhatóbb fegyvere a társadalom harcának, minél alkalmasabb hordozója és terjesztője a nemzeti műveltségnek.”³

A *Magyar nyelvhelyesség* című tanulmánykötetben ezt olvashatjuk a korszerű nyelvművelés kettős feladatáról: „Egyrészt számba kell vennie a nyelv meglévő eszközeit, megítélve helyességüket, tudatosítva értéküket; egyben figyelemmel kell kísérnie az újonnan alakulókat, hogy a közlés szükségének kielégítésére s a fejlődés eddigi törvényeinek szellemében jöttek-e létre; másrészt mindezeket tudatossá kell tennie minél szélesebb tömegekben, hogy nemzeti méretűvé szélesíthesse a helyes nyelvhasználatot, közsokássá emelje a kellő felkészültséggel és körültekintéssel megállapított normát. Munkája tehát egyrészt vizsgálódó és ítélkező, másrészt tanító, nevelő is.”⁴

A nyelvművelés nem lehet öncélú, szubjektív, hanem csakis tudományosan megalapozott, tárgyilagos. A kellő tárgyilagosság és higgadság nélkül, rendszerint amatőr alapon végzett nyelvörködés könnyen nacionalista és sovinszta színezetet kaphat. Ily módon nemcsak a nyelvművelés veszít hiteléből, hanem maga a nyelv is megkárosul, sőt a nyelvtudomány tekintélye is csorbát szenvedhet. „A gyomot irtsuk, ne a virágot!” — hirdette Szarvas Gábor, Simonyi *Antibarbarusa* pedig azt az elvet vallotta, hogy „inkább idegen szóval élünk, mint hibás magyarral”. Ezeket a jelszavakat, pontosabban *tanácsokat* napjaink nyelvművelői is megszívlelhetik.

Hogyan viszonyuljon a nyelvész a nyelvműveléshez? Egyes nyelv-tudósok (mint például Simonyi Zsigmond) rendszeresen foglalkoznak nyelvműveléssel, mások még alkalomadtán hozzászólnak a nyelvhelyesség és a nyelvművelés kérdéseivel, de vannak olyan nyelvészek is, akik „egyáltalán nem foglalkoznak ezzel; nem is érdeklik őket a nyelvhelyesség kérdései, mert tudományos meggyőződésük az, hogy a nyelvművelés nem tartozik a nyelvtudomány feladatai közé”. Ezek „úgy vélekednek, hogy a nyelvi jelenségeket nem lehet értékelni, helyesnek vagy helytelennek minősíteni, s a nyelvész hivatása csupán az, hogy megállapítsa a nyelvbeli tényeket, beillesse őket a történelmi fejlődés sorrendjébe, megmagyarázza, hogyan keletkeztek, és kinyomozza a bennük nyilvánuló törvényszerűségeket.”⁵

A tudóst nem lehet arra kényszeríteni, hogy olyasmivel foglalkozzon, amit nem tart a feladatának, és aminek a célszerűségéről nincsen meggyőződve. Viszont aki a nyelvművelést a nyelvtudomány egyik jelentős funkciójának, a nyelvben megnyilvánuló törvényszerűségek gyakorlati alkalmazásának tekinti, vagy pedig a nyelvhasználatban jelentkező botlások, tévedések, hiányosságok, hibák és vétségek előfordulásában, gyakoriságában bizonyos törvényszerűségeket vél felfedezni, és ezen törvényszerűségek alapján a nyelvtudományban is hasznosítható megállapításokra jut, azt — véleményünk szerint — nem illetheti a tudománytalanság vádja.

Egyébként is a nyelv gyakran kisiklik a tudós kezéből, vagy rakoncátlanul megzavarja műszerének érzékeny mutatóját. A nyelv kérdéseit nem lehet a racionalizmus módszereivel megoldani — mondja Kosztolányi. „Ami minden tekintetben megfelel az ész követelményeinek, az nem mindig felel meg az élet követelményeinek. Maga az élet tudniillik egyáltalán nem racionális. Egész folyamatában, ahogy véletlenül születünk, véletlenül élünk és véletlenül meghalunk, irracionális. A racionalizmus mint elvont elv megállja helyét a papiroson, de mihelyt talpra akarjuk állítani, orra bukik. Sajnos nem az ész kormányozza a világot, szerencsére az esztelenség sem, hanem a kettő között valami, az ész és az esztelenség között az ösztön, mely néha sokkal butább, de néha sokkal okosabb, mint az ész. A legújabb kor már megtanulta, hogy éppen az ész nevében ne becsülje túl az észet. Chesterton kajánul figyelmeztet: »az örült az, aki mindenét elvesztette, kivéve az észét.«”⁶

INTERFERENCIA-JELENSÉGEK

A mondattan szinte a közelmúltig meglehetősen elhanyagolt kutatási területe volt a nyelvtudománynak, pedig nem lehet vitás, hogy a nyelvi rendszer elsősorban mondatok alakjában funkcionál. A szókészlet elemei, az egyes szavak többé-kevésbé passzív nyelvi eszközök, rendszerint más szavakkal társulva aktivizálódnak, válnak a közlés részévé, vagyis általában csak úgy vehetnek részt a mondataalkotásban, hogyha szintagmába épülnek be. A mondattan részben a mondatokat alkotó szószervezetek nyelvészeti vizsgálatával foglalkozik, részben pedig magával a mondattal és a szuprasegmentális elemekkel (hangsúly, hanglejtés, szórend, szünet). A szavak konkrét jelentése a mondatban alakul ki, a szótár csupán egy-egy szó lehetséges jelentését, ill. jelentéseit rögzíti.

Az egyes szakszavak jelentésével, a terminológiai problémákkal való foglalkozás véleményünk szerint sokkal inkább szakmai, mint nyelvtudományi feladat, noha tudjuk, hogy a jelentés tan a nyelvtudomány integrális része. Nyelvművelési szempontból is nagyobb jelentősége van a mondatszerkesztésnek, mint a szóhasználatnak. „Egyes szavak csupán levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének — írja Arany János —, azok rombolása könnyebben pótolható: de a szókötési formák azon nemesb ereket, csatornákat képezik, melyekben a fa éltető nedve kereng: dűljük fel, — és a fa nem lesz többé!”⁷

Már utaltunk arra, hogy a szerbhorvát és a magyar nyelv rendszere közötti különbségek nagyon megnehezítik a fordítást. A szerbhorvát nyelvben például nincsen névelő, a szerbhorvát szórend tipológiailag eltér a magyartól, a szerbhorvát nyelvben a jelző nembben, számban és esetben is megegyezik a jelzett szóval, a szerbhorvátban vannak nyelvtani nemek, a magyarban nincsenek, a szerbhorvátban a névszói állítmányt mindig létige egészíti ki, a szerbhorvát birtokos jelző rendszerint a jelzett szó után áll, a magyar birtokos jelző viszont általában megelőzi a jelzett szót stb.

A szerbhorvát és a magyar nyelv közötti különbségek egyik legfontosabbika abból ered, hogy a szerbhorvát nyelv analizáló, a magyar pedig szintetizáló jellegű. Miről is van szó tulajdonképpen? „Szintetikusnak vagy szintetizálóknak azt a nyelvet mondjuk, amely túlnyomórészt különféle képzőkkel és ragokkal, vagyis a szó szerkezeti egységének a megőrzésével fejezi ki a különböző viszonyításokat. Analitikus vagy analizáló viszont az a nyelv, amely jórészt

változatlan teljes szavak összefűzésére segédszavakat: viszonyzókat, kötőszókat, segédigéket stb. használ. Az előzőt az összetett szavak, az utóbbit a szókapcsolatok túlsúlya jellemzi.⁸ A német és a latin nyelv a magyarhoz hasonlóan szintetizáló, a francia viszont analizáló (és többé-kevésbé az angol is).

„A magyar nyelv agglutináló jellegéből kifolyólag amúgy is hajlott a szintetizálás felé — mondja Tarnóczi Lóránt, majd így folytatja —, s a latin és a német befolyása alatt ebben a fejlődési irányban csak erősödött. Kedveli a hosszú képzett és összetett szavakat, de a ragokat — ahol csak lehet — elhagyja (ún. »zéró« ragos esetek). Gyakran már az érthetőség rovására menően tömör. Mindez azt jelenti, hogy könnyebb magyarra latinból és németből fordítani, mint angolból vagy franciából (vagy akár szerbhorvátból — tehetjük hozzá).⁹”

A szerbhorvát nyelv analitikus tulajdonságainak a magyar nyelv szintetikus sajátosságaival való egybevetésére több lehetőség is kínálkozik. Például a genitivusban álló szerbhorvát főnévvel együtt használatos prepozíciók és a magyar határozóragok között a következő megfelelés tapasztalható:

od	: -tól -től	(od zida	: a faltól)
iz	: -ból -ből	(iz kuće	: a házból)
sa	: -ról -ről	(sa stola	: az asztalról) stb.

A szerbhorvát nyelv analitikus jellege és a magyar nyelv szintetikus jellege a mondat szerkesztésben is megmutatkozik. Pl.: Došao je jedan čovek s naočarima. : Jött egy szemüveges ember.

Tarnóczi szerint „analitikus nyelvről szintetikusra fordítva a terjedelem rendszerint csökken, ellenkező esetben pedig növekszik”.¹⁰ A két nyelvű községekben összegyűjtött hivatalos szövegeink látszólag nem igazolják ezt a tételt, mivel szinte szabályszerű, hogy a magyar szöveg (vagyis a fordítás) hosszabb, mint a szerbhorvát eredeti. Ez a rendhagyónak látszó jelenség főleg azzal magyarázható, hogy a fordítások szabatosága nem mindig üti meg a mértéket (a magyar hivatalos szövegek terjengősségét azonban egyéb tényezők is elősegítik, például a nyakatekert szórend, a kritikátlanul használt vonatkozó mellékmondatok nagy száma stb.).

A fordítások szövegében található hibák tekintélyes részét közvetve a forrásnyelv és a célnyelv közötti rendszerbeli különbségek okozzák. „Még képzett fordítókkal is megesik... — mondja Tar-

nóczy —, hogy a fordított — értékelt és értelmezett — kiinduló nyelvi szöveg befolyása alá kerülnek és átveszik a célnyelvi szövegbe az előbbi szerkezeteit, kifejezéseit, szavait.”¹¹ Ez a hatás a mi — többnyire kellő végzettséggel, tapasztalattal vagy rátermettséggel nem rendelkező — községi fordítóink esetében (tisztetet a kivételnek) elég gyakran érvényesül.

Tarnóczy ezt a jelenséget nyelvi ozmózisnak nevezi, mi viszont inkább interferenciának tekintjük. A nyelvi érintkezéssel összefüggő *interferencia* fogalma igen fontos szerepet tölt be az idegennyelv-oktatás elméletében. Az interferencia eredetileg az anyanyelvi használat szokásainak a tanulandó idegen nyelvre való átvitelekor tapasztalható jelenségre vonatkozik, egyébként maga a szó a fizikából származik. A beszélő, a nyelvet használó, amikor idegen nyelvet tanul, nehezen tud megszabadulni anyanyelvének beidegzettségétől (különösen artikulációs bázisa gátolja a nyelvtanulásban). Juhász János szerint a tanítvány sohasem rendelkezik teljes idegen nyelvi kompetenciával, sőt gyakran maga a tanár sem. A szakirodalom megkülönböztet belső és külső interferenciát. A belső interferencia az egy nyelven belüli oppozíciókkal kapcsolatos jelenség (például az egyéni nyelvhasználati különbségek), a külső interferencia pedig két vagy több nyelv oppozícióinak a következménye. Egyes szerzők pozitív és negatív interferenciáról is beszélnek, ez a megkülönböztetés azonban ellentmondást rejt magában, mivel azt az átvitelt is interferenciának tekinti, amikor az átvitt jelenség összhangban van a másik nyelv szabályaival. Juhász János pozitív és negatív *transzfer* megkülönböztet meg, és szerinte a negatív transzfer a tulajdonképpeni interferencia, vagyis az a jelenség, amikor a célnyelvre szerkezetével szemben álló forrásnyelvi elemeket viszünk át.¹²

Az interferencia-jelenségnek kutatásával a kontrasztív nyelvészet foglalkozik. A kontrasztív nyelvészet két nyelv szerkezetének összehasonlítását végzi abból a célból, hogy megállapítsa a köztük lévő különbségeket. Gerhard Nickel szerint „die kontrastive Linguistik nicht ohne Einfluss auf die Fehlerbewertung sein sollte”.¹³ Noha a kontrasztív nyelvészetben a hibakutatás igen fontos szerepet játszik, szerintünk a nyelvi rendszerek egybevetése az elsődleges.

Weimer hibaelméletében¹⁴ minden hibát pszichés okokra vezet vissza, míg egyik magyar bírálója, Szeliánszky Ferenc kiszélesíti a hibavizsgálatok keretét, és megpróbál olyan tágabb hibafogalomból

kiindulni, „mely a rossz teljesítményekben nem tartalmazza feltétlenül a pszichés jelleget”.¹⁵ „Minden teljesítmény... feltételez egy diszpozíciót — mondja Szeliánszky —: valaminek a *teljesítésére való képességet*. Ha az egyénben megvan ez a teljesítőképesség s a feladat nem állítja lehetetlenség elé és ha a helyes folyamat eredményeképpen a kitűzött cél megvalósul, úgy a hiba elkövetéséhez feltételezett ún. *hibafeltételek* nem érvényesültek: a *teljesítőfeltételek* mint a teljesítés egyedüli tényezői a helyes irányban és értelemben, tehát hibátlanul működtek. Ha azonban a hibafeltételek is aktív szerephez jutnak, úgy a teljesítőfeltételek és hibafeltételek eredőjeként a helyestől eltérő eredmény jön létre.”¹⁶

A hiba általában a várható vagy a megkövetelhető rendes formától való eltérés. Ez az eltérés lehet mennyiségbeli (pl. kihagyás) és minőségbeli (nem az érvényes szabályok szerint való teljesítmény). Szeliánszky szerint „a hibázásnak nemcsak a *szubjektum*, hanem az *objektum* részéről is bizonyos feltételei vannak, amely feltételek vagy hibatendenciák nélkül nem jöhet létre hiba”.¹⁷

A fordítás objektív hibafeltételei közé tartozik a forrásnyelv és a célnyelv közötti szerkezetbeli különbségeken kívül a szoros határidő, a fordító munkakörülményei stb. Tarnóczy szerint „a legaltalanosabb minőségrontó tényező a *szoros határidő*, vagyis a kellő felkészülés lehetőségének a hiánya”, de „nagyon fontos tényező a megfelelő fordítói gyakorlat és a legalább alapfokú fordításelméleti képzettség is”.¹⁸ Ez utóbbi két tényező már inkább a szubjektív hibafeltételek közé tartozik, noha kétségkívül objektív okokra is visszavezethető.

Érdekesek Schiller Pálnak a budapesti egyetemi nyomdában folytatott sajtóhiba-vizsgálatai.¹⁹ Schiller az objektív hibafeltételeket tartja elsődlegesnek, szerinte a feladat alakjában jelentkező hibatendenciák nélkül nem keletkezik hiba, sőt egyes alaki tényezők törvényszerűen hibareakciót váltanak ki.²⁰

Szeliánszky túlzottnak véli az alak előnybe való részesítését, hiszen „végeredményben sem az alak, sem az alkatpszichológia nem tudta eléggé tisztázni a hiba eredetét, mert a *hibázásban közreműködő tényezők száma határtalan*: a hibázásra alkalmat adó alak és alkat kapcsolatai *beláthatatlanul komplikáltak*, a gyakorlatban relatív értékűek”.²¹

A kontrasztív vizsgálatok gyakorlati végcélja a tipikus hibák tudatosítása és leküzdése, vagyis az interferencia szülte jelenségek

megszüntetése kell, hogy legyen. Janusz Banczerovski szerint „nem lehet . . . egyetérteni azzal, hogy a nyelvi struktúrák összehasonlítása a hasonlóságok és a különbségek tisztán mechanikus regisztrálásához vezessen, ami sajnos sok kontrasztív vizsgálatra jellemző”²²

Szerintünk az általános hibakutatás elvei alapján történő interferencia-kutatás fordításokon is végezhető. Bennünket főleg a mondat szerkesztésben megnyilvánuló interferencia-jelenségek érdekelnek, azok a félrefordítások, melyeket Tarnóczi a szerkesztésmódbeli áthallás és az alaki tükrözés következményeinek tart: „Nagyon bántó a szerkesztésmódbeli áthallás, bár ennek már semmi köze az interferenciához: pusztá tévedés. Ilyen eset áll elő például, ha valaki a német *beim Sprechen* kifejezést úgy fordítja magyarra, hogy »beszédnél«, holott magyarul ezt így mondjuk: *beszéd közben / folyamán / esetén / során*. Az effajta félrefordítások lehetnek azonban ún. alaki tükrözés következményei is.”²³ Ezzel mi nem értünk egyet. Szerintünk a szerkesztésmódbeli áthallás több pusztá tévedésnél: a forrásnyelv hatására a két nyelv közötti kontrasztokat felületesen ismerő vagy nem tudatosító fordító hibát követ el a célnyelvi szöveg felépítésében, vagyis a nyelvi interferencia áldozatává válik. Nem fogadjuk el Tarnóczinak azt a meghatározását sem, hogy „a nyelvi interferencia két vagy több nyelv közötti szótári átfedés”,²⁴ mivel az interferenciának a szótári átfedésen (a csalóka hasonlóság, a véletlen megegyezés és a nemzetközi szavak) kívül lehetségesek egyéb megnyilvánulási formái is, pl. a szórendi, a névelőhasználati, az egyeztetési stb. interferencia.

¹ vö. Décsy Gyula: *Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit—Gegenwart—Zukunft*, Wiesbaden, 1973., Kommissionsverlag Otto Harrassowitz, 184—185. oldal.

² vö. Rónai Béla—Kerekes László: *Nyelvművelés*, Bp., 1967., Tankönyvkiadó, 4. old.

³ Lőrincze Lajos: *Nyelv és élet*, Bp., 1953., 156. old.

⁴ *Magyar nyelvhelyesség*. Szerk. Deme László és Köves Béla, Bp., 1961., Tankönyvkiadó, második, módosított kiadás, 3—4. old.

⁵ *Egy emberöltő nyelvünk védelmében*. Nagy J. Béla válogatott tanulmányai és cikkei, Bp., 1968., Akadémiai Kiadó, 56—57. old.

⁶ Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*, Bp., 1971., Szépirodalmi Könyvkiadó, 96—97. old.

⁷ Arany János: *Prózaí dolgozatai*, Bp., 1892., Ráth Mór, 3. kiadás, 375. old.

⁸ Tarnóczi Lóránt: *Fordítástechnika (Műszaki—gazdasági fordítások idegen nyelvből magyarra)*, Bp., 1972., OMKDK, 86. old.

⁹ *Fordítástechnika*, 89. old.

- ¹⁰ Fordítástechnika, 90. old.
- ¹¹ Fordítástechnika, 24. old.
- ¹² vö. János Juhász: Probleme der Interferenz, Bp., 1970., Akadémiai Kiadó és Uriel Weinreich: Languages in Contact. Finding and Problems., London—The Hague—Paris, 1964., Mouton and Co.
- ¹³ Gerhard Nickel: Grundsatzliches zur Fehleranalyse, in: Fremdsprachen — lernen und erlernen, München, 1972., Piper et Co. Verlag, 315. old.
- ¹⁴ vö. Hermann Weimer: Psychologie der Fehler, Leipzig, 1929., Julius Klinkhardt Verlagsbuchhandlung.
- ¹⁵ Szeleánszky Ferenc: A hibakutatás neveléslelektani problémái, Szeged, 1938., 15. old.
- ¹⁶ Szeleánszky: 16. old.
- ¹⁷ Szeleánszky: 16—17. old.
- ¹⁸ Fordítástechnika, 44. old.
- ¹⁹ vö. Schiller Pál: A sajtóhibák keletkezésének pszichológiai oknyomozása, Magyar Psychológiai Szemle, 1930., 19—38. old. és 1931., 79—119. old.
- ²⁰ Magyar Psychológiai Szemle, 1930., 21. old.
- ²¹ Szeleánszky: 17. old.
- ²² Janusz Banczerovski: A lengyel—magyar kontrasztív vizsgálatok kérdéseihez, Nyelvtudományi Közlemények, 76. kötet, 1—2. sz., 397. old.
- ²³ Fordítástechnika, 29. old.
- ²⁴ Fordítástechnika, 25. old.

LÁTOGATÓBAN TÖRÖKFALUBAN

K Á N T O R   O S Z K Á R

Utaztunk Törökfalu felé: mögöttünk a város zaja, a betonutakra ragadt idegesség. Gondosan megművelt földek mellett, az adai ugaron haladunk át. Onnan közelíthető meg legkönnyebben Utrina, azaz Törökfalu. Csevegiünk, fogynak a kilométerek, mint új előtt a kamrákból az élés, már a Valkai-sort is elhagytuk, elsuhantunk a Halász József Mezőgazdasági Kombinát Május 1. részlege előtt is. Gábor megkérdi, merre is kell lekanyarodni, hiszen nincs útjelző tábla. Ő nem tudja, hogy nem is olyan régen még volt, de belevezett az időbe.

Harminc évvel ezelőtt is könnyű szívvel indultunk el — ketten — Adáról, de gyalogszerrel, mert csak a poros Topolyai út vezetett ezen a tanyavilágon át, toronyiránt, a Bácska szívében levő városba.

Már ott jártunk a partnál — az adai ugar határán —, amikor nyár eleji zápor úgy csapott a nyakunk közé, mint a méregbe jött paraszt szíjas ostorával a lovai közé.

Akkor beszéltem először törökfalusi emberekkel. Azok voltak-e valóban, vagy csak a közeli tanyán laktak, nem tudom már. Ketten ültek a lovak mögött a kocsin, csapkodta őket a zápor, de közben sütött a nap is. Ilyenkor mondják, hogy: veri az ördög a feleségét. A hajtószárat tartó így tisztelt meg bennünket:

— Messze-e, legények?

Mondtuk, gyorsan a koci felé pislogva, hogy bizony messze, mert egészen az adai vögyig megyünk.

— No akkó lépjeteek föl a kocsira — mondta a gyeplőt fogó, s egy szemvillantásnyi időre visszatartotta a lovakat. Fölléptünk. A kocsin levő két vödört gyorsan a fejünkre húztuk, mert esett az eső, pedig csak június porát verte el. Mire Törökfaluba értünk, már csak pásztázó nyoma látszott. Ott azt mondta a szíves gazda, ők

tovább már nem mennek, menjünk mi a barátok lován a kitűzött cél felé.

Akkor láttam valamicskét a faluból. Láttam a kis házakat, hallottam valahonnan az udvarok mélyéből a káráló tyúkok hangját. Csak embert alig láttunk. Dologidő volt.

Hol voltak még akkor a gépek. Legfeljebb egy-két körmös traktor dohogott a határban.

S most bekanyarodunk a pár száz méternyi rossz útra, de néhány döccenő után ismét betonúton vagyunk, benn, a település központjában.

Törökfalu. A térképen, de nem is mindegyiken: Utrina a neve. Ada községhez tartozik, s a vasúti átjárónál lévő jelzőtábla szerint 17 kilométerre van a nagy vérkeringéstől.

A falunak 1350 lakosa van, a háztartások száma 410. Van két kocsmája, és a Nyárfához címzett vendéglője, ahol Homolya Piroska főzi a község határain túl is ismert csirkepaprikást túrós csuszával. Aztán – bocsánat a rendhagyó felsorolásért – van egy cukrászdája, vegyesboltja bútorüzlettel, mezőgazdasági gyógyszertára: bűdös patikája, tejátvevő állomása, egészségháza, József Attila nevét viselő négyosztályos iskolája és szépen berendezett könyvtára, ahol Erzsike könyvtárosnő hetente kétszer fogadja a betűre szomjas, főként fiatal törökfalusiakat.

A faluban egy borbélymester szépíti, szőrteleníti a férfiakat, van egy pék, bognár, kovács, a hentesbolt fél éve zárva. A pap Keviből jár ki a hat évvel ezelőtt épített kis templomba. Van egy újságárusuk, postájuk és helyi hivataluk természetesen. Itt kapom meg a kívánt adatokat Baracskai Károlytól, a helyi hivatal titkárától. Elmondja, hogy a traktorok száma ötven körül mozog, de ennek csaknem kétszerese az autók száma, hogy kombájnból 13 van magánkézen, a kismotorokat pedig már számon sem lehet tartani! A postás szerint a TV-készülékek száma úgy 50 körül mozog. Nem tudja egészen pontosan, mert a közeli Vögypartra (Obornjačára) is ő viszi ki a számlákat.

Gyorsan feljegyzem, hogy két emeletes ház is épült az utóbbi időben: egyet a birtok, a másikat egy magánszemély építette. A Vojvodina és a Severtrans buszai járnak ki ide, s van külön iskolabusz is, amely az általános iskolába járó felsősöket viszi be Adára.

A falu telepítési évét kutatjuk, de sem Nagy Mátyás, a helyi közösség elnöke, e táj szülőtte, sem Baracskai titkár, aki tizennégy évvel ezelőtt került ide tanító feleségével Kuláról (csak néhány évre

terveztek maradásukat, de geészen meghonosodtak), nem tud pontos választ adni.

Úgy tudtam már régebről, hogy a Török vezetéknevű gazdasalád osztott ki itt házhelyeket. S jött, jött a zsellérnép, kapva kapott az alkalmon, de a gazdák is, mert a kommenciósokat, a kiváló igénytelen munkaerőt így tudták még jobban magukhoz kötni.

A Nyárfához címzett vendéglőben egy idős ember teát iszik. Teát! Valamikor csak a betegek itala volt ez a székfűből, hárslevélből, s ha kapni lehetett, a gypűrózsából, vagyis csipkebogyóból készült lé.

— Októberben töltöm be a 76 évet, Török András a nevem — mondja a bácsi. — Kérem szépen, két Török család volt erre. Én az Albertfia Török Andrásnak vagyok a fia. Apámnak 62 láncc földje volt. Török Sándoréknak 100 lánccuk. A járásosztáskor szerezték a földet. No, űk osztották a négykvadrátos házhelyeket. Hű, mennyien jelentkeztek!

— Hányban volt ez?

— Hajja, én azt nem tudom. Én a hatodik gyereknek születtem, de már úgy tudom, hogy testvéreim születése előtt osztották a Törökök a házhelyeket. Régen vót, nagyon régen. Nem emlékezhetek rá, Radványi Tivadarra és Károly Menyhétre, a tanítóimra sem. A Menyhért, az cigány vót. Hat osztált jártam ki nála, meg vót egy év, az ismétlő. Nem bukás vót az, hanem a hat osztásban tanultakat ismétöltük.

— András bácsi, magának mennyi földje volt?

— 27 láncc. Ami meg megmaradt, azt én ráírtam a fiamra. Egy részit, no. De nem akarta ám, mert akkó a Kossuthban könyvelt. Most ő műveli az enyim is. Otthagya az irodát.

Harminc év alatt akkorát változott a falu, hogy... Hogy? Vajon csak így pusztán leírhatjuk-e a változást, az elmúlt harminc évet? Mert a villanyfény csak 14 évvel ezelőttr gyúlt ki a faluban, az út meg jóval később épült. A birtok terepjároi a nagy sarak idején vargabetűt írva Zentán, Tornyoson és Kevin át közelíthették meg itteni részlegüket.

A falu a mostani határrendezés után igazán izmosodik, szépül.

— Akiknek erre van földje, azok itt is telepednek le a tanya-bontás után. De érdeklődnek a házhelyek iránt messzebbi részekről is — mondja Nagy Mátyás elnök.

— Valamikor itt a faluban hatalmas nyárfák voltak. Miért vág-ták ki űket?

— Már nem voltak jók — hangzik a nyugodt válasz. — Olyan volt azoknak a gyökerük, hogy felnyomták a járdát, de még a ház falát is megemelték.

— És most? Ilyen pusztá marad a főutca?

— Nem. Fenyőfát ültetünk — mondja az elnök.

— Jó az ezen a tájon?

— Jó lesz — mondja, a jelzőt nyomatékkal. — Jónak kell lenni, mert az emberek akarják. Járják ám most már a városokat az itteniek is, és látják azokat a télen-nyáron zöldellő fákat. Hát olyant akarnak... Szeretik az emberek a szépet.

Szeretik, és most telik is rá. És nincs többé látástól vakulásig tartó munka, az órák is pontosan mutatják az időt, hiszen mindenütt szólnak a kis csodarádiók. Ki lehet őket vinni a kertbe is, meghallgatni munka közben az időjárásjelentést, a pontos időt. Meg azt, hogy mi történik Spanyolországban, milyenek a piaci árak Szabadkán, Újvidéken és a messzi Zrenjaninban.

Láttam a régi órákat. Álltak, vagy csak akkor mentek, ha hasra fordították őket. De kit érdekelt akkor a pontos idő? A béres akkor pattant fel a priccsről az istállóban, amikor még fönt voltak a csillagok, de a vacsoracsillag vagy a sejtelmesen világító hold mutatta hazafelé az utat, és még akkor sem gondolhattak a lefekvésre, mert hátra volt az itatás, egy-egy elszakadt lószerszám megjavítása, a másnapi útra a kocsi tengelyének kenése.

— Száz év alatt nem fejlődöttünk mi annyit, mint harminc év alatt.

— Hát van százéves a falu?

— Annyi biztosan van. Mert a régi öregek mesélnek arról, hogy betyárok is jártak erre. Meg amikor 69-ben ástuk a helyi hivatal székházának alapját, házhelyre bukkantunk. Nagy pince volt alatta. Tán igaz is, hogy betyárok jártak erre, a pincében bujtatták el őket egyszer-másszor.

A Törökök leszármazottjainak vagy maximumjuk van, vagy annál csak valamivel kevesebb. Az elmúlt években a volt zsellérek utódai szépen gyarapították földjüket. Úgy mondják, hogy átlagban tíz-tíz holdnyi szántóval rendelkeznek a háztartások.

A falu rendezésére szívesen kinyitják a pénztárcát. Lám, most is megszavazták az öt évré szóló helyi járulékot, amelyből felépítik a bekötő betonutat, felújítják a villanyhálózatot, és 25 millió régi dinárért sporttelepet létesítenek. Fontosnak tartják az ifjúsági ott-hon rendbe hozását is, mert innen nem mennek el a fiatalok, sőt az

a néhány iskolát végzett is (sajnos, az ujján megszámlolhatja az ember, hogy hány) visszatért. Külföldre sem vágytak el eddig. Itt a vágyak végállomása egyelőre a föld, a szép ház és a korszerű lakberendezés.

A gyerekek elvégzik a nyolc általánost, de vajon mi lesz utána? Igénylik-e majd a föld megműveléséhez szükséges nagyobb tudást? Igaz, sok-sok mindenben túlhaladták e téren őseiket, apáikat, hiszen értenek a gépekhez, könnyen megtanulnak motort, autót vezetni, magabiztosan ülnek a traktor és a kombájn nyergében, de vajon ezen túlmenően bekövetkezik-e majd a „nagy fordulat”? Reméljük, hiszen a könyvtár szinte minden évben bővül, kora reggel már kapható az újság, a tévé behozza a szobákba a színházat, a mozit, egy-egy tudományos előadást. De eljönnek ide a lelkes amatőr színészek is.

Most fordítsuk vissza az idő kerekét. Látogassunk el Nagy Antal bácsihoz, aki a századfordulón itt született Törökfaluban. S mondja is az ágyban fekvő, beteges ember:

— Fiam, viszem, hordom magammal e század népét.

Négyen voltak testvérek: két „gyerek” és két lány. Ma már egyik sem él. Antal bácsi pelyhedző állal megjárta az első világháborút is, ahol egy százados pucérja volt, s vitte annak csomagjait, mint a terhes számár.

— Tízennyócba keveredtem haza. Nagy zavargások vótak akkó, két gépfegyvert állítottak fel a falu végibe. Mert olyan emberek gyűttek ide, akiknek píz köllött vóna. Ami nekünk se vót. Olyanok vótak, hogy még az asszonyok ingjeit is evítették. No akkó mi őrséget állítottunk fő. Aztán végképp vége lett a háborúnak, de nem a szegény nép háborgásának... Én a Csúzdi András hó átam el szógálni. Akkó mán itt vótak a katonák, oszt a Csúzdi kocsiján köllött a tiszteket hurcolásznom... Szegény nép élt erre. Az vitte valamicskére, aki nem kocsmázott, hanem rongyoskodott... Máma, van minden. Hítel a banktú, a gúnyára, a házra, meg mindenre.

Szegény volt a nép, s annak lett valamije, aki rongyoskodott, aki... Nincs tovább.

— Mijük is volt, amikor feleségével egybekeltek?

— Ingem, gatyám meg egy lajbim vót. Béreskedtem meg napzámba jártam. Nyóc élő gyereket szült az asszony, két kislány meghalt... A házat magam építettem, de a kemencét is meg a rakott sporhetot. Sokat kínlódtunk. Jártak ide ki okosítani a népet a jó emberek, a Halász József, akiről a birtokot elnevezték, meg a

Spang Jóska, aki az orosz fronton veszett el. Nálam meg a Bozsóki Palinál gyüttünk össze. A fődosztásról, a zsíros parasztokrul beszélgettünk... A magyarok idején kigyüttek ide a csendőrök, hogy megfenyítsék a népet. A Tóth Károlynak úgy elverték a talpát, hogy most is emlékszik rá. Verték a népet. Ahhó értettek, mer nyújtófával kötötték gúzsba az embert, oszt akkó verték. Négy csendőr meg négy rendőr... A milicisták mások. Meg más ám a világ. Én még pacsirta gyerek voltam, mert a borozdában születtem. Apám korán elhalt, csak három és fél elemit jártam ki, mer öregapám elállított szógáni. A fődosztáskor öt és fél hold földet kaptam. Én, akinek semmije se volt a gyerekeken meg a két kezén kívül. Itt nagyon jó ment a fődosztás, örültek az emberek... Most van egy lánc földem meg fél hód kertem. Nekem elég. Mi köll má nekem? Legyen liszt, vág hassunk egy disznót. Nekem meg az aszszonynak mi köll még? Tán a jobb egíssig. No az köllene.

Bakos Sándor is a falu szülöttje, 56 éves magántermelő, 10 hold földje van meg traktora. Ő lenne a fentiekben említett átlag? Nem, mert sok minden renahagyó Bakos Sándornál. Rövidesen harminc éve lesz, hogy belépett a pártba, agronómus katona fia van. Nyomban azt kérdem, hogy miért is taníttatta a fiát, mennyibe is került az.

— Taníttattam a gyereket, mert nekem is jól jött volna a több iskola. Mert én csak négy osztályt jártam. A fiam itt a faluban kijárta az öt elemit, aztán Keviben és Tornyoson a többit. Utána következett az adai mezőgazdasági iskola, majd az újvidéki egyetem. Még 10 hold földet vehettem volna azon a pénzen, amit a gyerek iskoláztatására költöttem. Többe került volna, ha a Halász József kombináttól nem kap ösztöndíjat, de kapott, és ott hét hónapot már le is dolgozott, mielőtt elment katonának.

Bakos Sándorék hárman voltak testvérek, a napszámos édesapa tartotta el őket, aki a környéken lévő nagygazdánál dolgozott.

— Akkoriban bab, krumpli, aztán megint a bab meg a krumpli étel járta. Néhanapján hús. Volt itt egy bolt, a Julcsa nénié. Anyám elküldött élesztőért, de hogy nem volt, mehettem Adára. Tudja, ugye, mennyire van az ide? — kérdez rám a nyugodtan beszélő ember.

Harminc évvel ezelőtt tért haza hadifogságból. Abban az időben még egy-két holdas „gazdák” voltak a faluban. Száz kecskére jutott egy tehén, s most éppen fordított az arány. Vagy talán nincs is kecske. Úgy mondja, hogy góré sem volt a faluban, csak csu-

kazlak, és a nép összezördült a csumaszedésen: kinek jut több föld, ahonnan felszedheti családjával. Ilyen volt az akkori élet, az új világ építésének kezdése.

— Nagy Istvánnal együtt lettünk párttagok, negyvenhétben. Em-lékszem, Szabó Ida elvtársnő volt a járási titkár. Akkor jött a di-rektíva, meg kell alakítani a helyi népbizottságot. Egy földes szo-bában jöttünk össze, amelynek hűvös volt a földje, olyannyira, hogy fázott a talpunk. Felraktuk hát a lábunkat a székekre meg az asztalra. Mink voltunk a mezítlábas grófok. Így kezdődött. Azóta meg annyi minden történt, de annyi, hogy csak az tudja elmon-dani... Én büszke vagyok a múltra, meg a mára is. Büszke va-gyok a fiamra: tanult embere a falunak meg ő is párttag. Iskolá-zottakból nagyon kevés van errefelé. Most már azon kellene mun-kálkodni, hogy minél többen legyenek és hogy ők okosítsák a népet.

— Sándor bátyám, elégedett-e a mostani élettel? — kérdezem tőle egy kicsit röstelkedve.

— Nem, azt nem mondhatom... Mondok én magának egy me-sét az elégedetlen emberről. No az úgy volt, hogy azt mondták neki, ha magára ölti egy elégedett ember ingét, akkor lesz ő is iga-zán elégedett. Hosszas gyaloglás után ráakadt egy juhászra, aki azt mondta neki, hogy nagyon is elégedett. Erre ő elkérte volna az ingét, de a juhász széttárta a lajbiját, nem volt alatta ing... Hát bizony nem jó az, ha elégedett az ember. Ezt meg kell érteniük sok-szor az elvtársaknak is, amikor valamit véghez akarnak vinni, a nép meg nem akarja mindjárt. Mert meg akarnak győződni min-dennek a jó meg a rossz oldaláról. Ha valamiről bebizonyosodott, hogy jó, akkor aztán már megy minden, mint a karikacsapás. Te-szem azt, a villany bevezetése simán ment, de amikor a vízveze-tékről volt szó, hát... kimondom kereken, én is elleneztem, mert nekem jó vizű kutam volt. Most meg, lám, aranyat ér a vízvezeték.

A falu északi részén, arra a Kevi felé vezető úton csinos új ház. Bilicki Tiborék lakják. A huszonnyolc éves férj, felesége Erzsike és szép szőke kislánya. A fiatalok a falu szülöttjei. Hat és fél hold saját földjük van, de még ugyanennyit árendálnak.

A hirtelen jött szeles időben a jó olajkályha melegében ülnek benn a szobában. Valóban elkel a fűtés, hiszen minket is átjárt a szabadon futó szél.

— Hogyan lehet megélni a földművelésből? — kérdem a fiata-lokat.

— Tavaly ráfizettem a jószágtenyésztésre. Kilencven darab son-

kás disznóm volt meg 9 bikaborjúm. Drága volt a takarmány, olcsó a hús. Nem sok számadással jár megtudni, hogy nem kerestünk sokat. De azért az idén kaptunk valami térítményt, hát jött valami a konyhára. A kombinát újonnan létesült társult munka alapszervezetének vagyok a tagja, a társas termelési TMASZ-nak, amit a termelők alakítottak a kombinát segítségével. Mink a társulásban látjuk a jövőt.

— Milyen mezőgazdasági felszerelése van?

— Apámmal van közösen egy elévültnek számító traktorunk. Van hozzá eke, utánfutó. Korszerűsíteni kellene a felszerelést, de a házra kellett a pénz. Előbb földet szerettem volna még venni, mert volt egy tagban néhány hold eladó jó föld, de hát ház nélkül? Igaz, csak egy szobát lakunk, mert csak ennek a berendezésére futotta, no meg a lenti konyháéra.

Futotta azért másra is, mert van fürdőszoba, mosógép, hűtőszekrény, tévékészülék, rádió, varrógép, amelyen Erzsike asszony varrja a faluban a legcsinosabb ruhákat. És mint mondtam, olajkályha ontja a meleget, amire most a fiatalember azt mondja:

— Elég sokat fogyaszt. Apám szerint a kályha üzemanyagával sokáig lehetne a traktort hajtani.

A földeken lévő munka a férjé, az asszony pedig főz, vigyázza a négyéves Ritát, varr és — társadalmi munkát végez.

Igaz, a férje nem ez utóbbira a legbüszkébb, hanem arra, hogy felesége szépen varr, de a helyi hivatalban már korábban mondták, hogy nagyon lelkes, talpraesett asszonykáról van szó, aki, s nem mellelesleg, a KSZ tagja. Mert Erzsike be akart lépni a pártba!

— Engem érdekelt a párt munkája. Az általános iskolában sokat hallottam a kommunistákról. Nekem az tetszett a legjobban, hogy mindig kiálltak a nép jogai mellett. Kértem, hogy vegyenek fel. Két évvel ezelőtt teljesült a kívánságom. És a pártagnak a köz érdekében kell munkálkodnia. Tehetségem szerint ezt teszem én is. Jelenleg én vagyok a falu szociális bizottságának az elnöke.

— S vannak szociális gondozásra, ellátásra szorulóok?

— Tavalý meghalt a Bazsóné férje, két gyereke volt, a harmadikkal várandós. Rajtuk kellett segíteni. Havonta 970 dinár értékben kaptak segílyt. Mi láttuk, hogy az asszonyra rá lehet bízni, mert ő a pénzt jobban be tudja osztani, mint ha ételmelet kapnának. A ház körül könnyebben beteremti a konyháravalót, s aztán a pénzzel másképpen gazdálkodhat... Aztán ott van Tariné három gyerekkel, a Bauer Jolán egy gyerekkel. Vannak idősebbek is, ha nem

is éppen magatehetetlenek, de segíteni kell rajtuk. Rövidesen összeülünk, mert a község teljesen a mi bizottságunkra bízta a falu szociális gondozását, és újra megvitatjuk a teendőket.

Jó hallgatni ezt a fiatalasszonyt. Sugárzik belőle az akarás és az értelem. Okosan szól az útépités kérdéséről meg az iskoláról. Mondja, hogy a falu beszüremelési központ lett, egyre többen jönnek ide, még a tőlük fejlettebb Keviből is többen idevonnék az irányt, de egyelőre az iskola riasztja el őket, mert itt csak négy osztály van, Adára járnak a felsősök.

— Hogyan kezdték az életet, hogyan jött össze a hat és fél hold?

A férj válaszol:

— Hat éve vagyunk házasok. Úgy érezzük, hogy sokat elértünk. Hogyan kezdtük? Az asszony kapott egy láncc földet, kaptunk egykét malacot, kukoricát. Ahogyan mondani szokás, az egyik részről adták a levest, a másiktól a bele való sót. Most a két szobát kellene még berendezni. Talán az idén sikerül is a sonkásokból.

— És a szórakozás?

— Néha elmegyünk a tánkra, de ritkán. A múltkor hajnali kettőig maradtunk ki. De akinek apró gyereke van, aztán jószága is, az szívesebben marad otthon.

Egész éjjel zúgatta a szél a megmaradt nyárfákat a vendéglő előtt. Mégis jó volt az álmom a vendégszobában. Hajnalban már hallottam a szekerek zörgését. Szombat lévén, jöttek a piacra a távoli tanyákról a vasalt és a gumikerekű kocsik. A vendéglőből mindezt látni, látni a szépen megmunkált földeket. Még egyedül voltam, amikor egy szekér állt meg, a rajta ülő kiáltott egy nagyot, hogy kell-e a kakas meg a tyúk. Piroskát kellett hívni, s már jött is. Az ismerős gazda azt kiáltja a kocsiról:

— Hét kila van bennünk.

— Sok lesz az, nem? — emeli meg Piroska az egy pár szárnyast.

— A mérleg annyit mutatott otthon.

Lemérik. Nincs az egy párban öt kiló sem. De hát ki tudja, hogy az a mérleg mikor volt ellenőrzésen. Baj, harag azért nincs, de van egy ital a szép kakasért, s azt esszük majd ebédre.

Elindulok a napsütésben a falu központja felé. Látom, hogy a birtok raktára felől már jön Nagy Mátyás, a helyi közösség elnöke. Megetette bizonyára a jószágokat, megborotválkozott, elindult be a faluba. Nagy nap lesz ma, mert a helyi közösség bérbe adja

tizen-egynéhány hold földjét. Árverés lesz tehát. A holdankénti kiáltási ár 2600 dinár.

Magyar Szót és cigarettát veszek az újságárusnál. Sokféle cigaretta van, az olcsótól a legdrágábig. Nem az egy pakli dohány járja vagy a finánc nem látta dohány, mint valamikor.

A falu nyugati, földekre néző végénél két teherautó. Rakományuk: szerbiai borjak. Šabac környékéről hozták ide. Valaki azt mondja, hogy ezen a napon ellepték a viszonteladók a piacot. Összevásárolták a tyúkokat, a kakasokat. A tojás darabja 60 para.

Az adai Bíró László szabó 19 éve jár ki ide.

— Megszoktam. Volt úgy, hogy megszüntették itt a piacot, de aztán újra föléledt. Az olcsó holmik kelnek el. Most a zöld és a kék nadrágnak van keletje.

S már jön is egy sovány legény, aki drágállja a 110 dináros kék nadrágot, s mondja, hogy azt ő Zentán 90-ért is megkaphatja. No de hát azért be kell utazni Zentára.

A becei halgazdaság embere egy nagy műanyag edényben halat hozott. Már gyűjthetja is be a kocsimotort, mert áruja gyorsan elkelt. A piactér kicsiny, de betonasztalokkal beépített, ahol veteménymagokat, almát a horgosi homokvidékről, törött paprikát, kefét, tojást és szárnyast kínálnak. Egy gölöncsér NS rendszámtáblás autóval jött, talán éppen Temerinből, a Vas-féle fazekasüzemből. Most a csibeitató a legkelendőbb meg még mindig a szép, mázas köcsögök.

A napos oldalon Nagy Mátyás járkál az adai kertésszel. Kijelölik a fenyőfák helyét. Fél óra sem telik el, az egyik ember már ássa a fenyőknek a gödröt. A másik oldalon, ahol betonból a járda, nyilván azért, mert az a hűvös oldal, még mindig vesződnek egy nyárfa hatalmas gyökerével.

Nem sok idő múlik el, amikor az elnök az egyik kocsmá felé veszi az irányt. Ott van már Baracskaai titkár is, megérkezett a zöld terepjáróval. Elindulnak a bérbeadandó földek felé. Megy utánuk vagy negyven ember. Egy legényforma viszi az ölmérőt, olyan az, mint egy szétterpesztett gólyaláb vagy mint egy nagy körző. Megkezdődik az árverés. Egy ember csak egy holdat bérelhet a közösségből. Az első hold 3000 dinárért „kel el”. Az emberünk elégedett. S elégedett lehet a nagy közösség is, mert ezeket a földeket néhány nap múlva már fölszántva, elboronálva látni. Itt nem marad egy talpalatnyi föld sem megmunkálatlanul. Jöhetnének ide szorgalmat és a föld megmunkálását tanulni olyan vidékekről, ahol

— halljuk és olvassuk — parlagon hagyják a földeket. És láttuk már az elültetett fenyőfákat is, bőven megöntözték a tövüket.

Ám még mindig ez a szombati nap a búcsúzás napja. Egy kislány feszíti ki a gumit a kerítéshez és a ház előtti fához. Jöttömre levenné a gumit, de intek: kikerülöm majd. Ez a városban kitalált gyerekjáték, a lányok játsszák csak, itt is meghonosodott.

— Hát az iskola? — kérdem Perdi Zsuzsikát.

— Mára szombat van — mondja. Benn az udvarban ugat, rázza a láncot a kutya, jön anyuka is.

— Mi szeretnél lenni, Zsuzsika?

— Varrónő — mondja a kis hatodikos.

— Jobban is tanulhatna — mondja elnéző mosollyal a mama. Semmi feddés, semmi röstelkedés a hangjában.

— És miért varrónő?

— Hát... az...

Könnyű szívvel jöttem Törökfaluba, mert tudtam, hogy szívesen fogadnak az itteni emberek. Bizonyos voltam afelől, hogy mindent elmondanak nyíltan, őszintén, ami szívüket nyomta vagy nyomja ma is. Elmondják vágyaikat, mint Antal Sándor, a huszonkilenc éves traktoros, aki utazni szeretne, látni egy-egy darabot a meszezebbi világból. Úgy vélekedett munkaköréről, hogy az olajos, poros, de jó. Mert ott az ember munkáját nézik, nem azt, hogy ki kicsoda.

Perdi Zsuzsika egyelőre csak varrónő szeretne lenni. Ez sem csoda, hiszen a Bagat varrógépgyár előadója 18 hallgatója számára éppen most fejezte be a varrótanfolyamot. De csak eddig szeretnének eljutni a Perdi Zsuzsikák? Jó, hogy van villany, vízvezeték, majd megépül a darabnyi bekötőút, megnőnek a fenyőfák is, de az emberek okosításában elérték-e a kívánt szintet? Lehetne-e még többet tenni ennek érdekében? Ha semmi másért, csak azért, hogy ezek a mindenre kész emberek szellemi nívója is felemelkedjen arra az átlagra, amit harminc vagy ennél kevesebb éve anyagilag elértek.

S most úgy megyek el innen értem jövő barátaimmal, hogy még visszatérek, talán majd legközelebb könnyebb szívvel távozom, mint most. Bízom abban, hogy nem kell erre sokat várnom, vagy ha nem én jövök, hanem más, aki majd ismét faggatni fogja az embereket, s annak is olyan szépen és okosan válaszolnak. A Zsuzsikák és társaik további sorsáról ott a szépülő Törökfaluban.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÖRTÉNELMI LECKE FIÚKNAK

Burány Nándor: *Hadjárat*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975

Akár egyetlen más műfajnak, a történelmi regénynek sincs általános érvényű, követendő modellje. Ennek ellenére megírásuk indítékai alapján két fő csoportra oszthatjuk ezeket a műveket. A realista írásművészet „klasszikus” követelményeitől idegenkedő, azokat elégtelennek tartó írók általában akkor fordulnak a történelem felé, ha „szituációba jutottságuk” tapasztalatait rajtuk kívül álló okokból nem tehetik közzé szabadon. A történelmi idő csak ürügy, a rég letűnt események csak kulisszák tehát számukra, amelyekre jelenük gondjait vetítik vissza, s ha tehetségük, készségük lehetővé teszi, jellegzetesen áltörténeti munkájuk az intenzív teljesség jegyében nyeri el végső formáját. Velük szemben az alkotók egy másik típusa a történelemben fedez fel olyan periódusokat, amelyeknek társadalmi törekvései, eszmei áramlatai önmagukban is tanulságosak lehetnek a jelen számára, s éppen ezért gondosan ügyel arra, hogy saját eszmevilágából minél kevesebbet ruházzon át közvetlenül a múltra. Műve azonban természetesen csak az extenzív totalitást elérve válhat tartós értékké, hiszen a választott korszak atmoszférájának hiteles megidézése s az emberek közötti viszonyok gazdagon árnyalt feltárása nélkül a történelem „üzene” óhatatlanul megreked a riportírás szintjén.

A nemrég megjelent *Hadjárat*ban Burány Nándor ez utóbbi úton próbált haladni. II. Rákóczi Ferenc bácskai hadjáratában többszörösen vonzó témára adnak alkalmat, hogy illúziómentesen számba vegyűk a magyar történelem e szabadságmozgalmának pozitív és negatív tanulságait, hanem arra is, hogy újfent eltöprengjünk az itt élő, egymásra utalt, de idegen hatalmi érdekekből oly sokszor összevesztett népek sorsa felett. Emellett a hadjárat „bácskaisága” is vonzó, mivelhogy a jugoszláviai magyar irodalom valójában még tájunk történelmének legizgalmasabb fejezeteit sem hódította meg mindmáig. Burány Nándornak tehát volt rá oka bőven, hogy egy eszmei alapképletében tiszta, elkötelezett, jövőnkkel is számoló műben a majd háromszáz évvel ezelőtti múltba kanyarodjon vissza.

A regény időtartománya a szabadságharc második évének három nyári hónapját öleli fel, amikor is Rákóczi seregei végigsöpörtek Bácskán, s pusztítón, rabolva, romokat hagyva maguk után, végül Szegedet is fölperzselték. Burány Nándor tudatában lehetett, hogy ezek a tények az okozati összefüggések teljességére törfő ábrázolása esetén is csak háttérét képezhetik a regénynek, s ez okból

igyekezett két-három olyan figurát állítani az események sodrába, akik részvevők ugyan, de sorsuk mélyen egyéni és egyszeri. Első pillanatra úgy tetszik, hogy az expozícióban álmából ébredő Balogh Jancsi lesz a főhős, majd az idősebb Balogh és Rác György alakja kerül előtérbe, anélkül azonban, hogy bármelyikük jelenléte döntő fontosságúvá válna a regény szerkezetében. S nem is válhatott, minthogy Burány a koraabeli dokumentumoknak, elsősorban Rákóczi műveinek tanulmányozása során a forrásértéktől adatok egész tömegét halmozta fel, amelyek fékezőleg hatottak képzelete teremtő munkájára, s ismételtlen a történeti mozzanatok reprodukív jellegű kidomborítására készítették. Ebben látjuk a magyarázatát egyebek közt annak is, hogy Rákóczinak legalább akkora figyelmet és teret szentel, mint a regény tetszhalott főhőseinek. A „nagyságos fejedelem” dialógusaiban és belső monológjaiban az *Emlékiratok* egy-egy eszmeifuttatására ismerünk, sőt a mű több pontján szó szerint átvett Rákóczi-idézetek is feltűnnek, ami persze még nem volna baj, hiszen e nézőpontok segítségével a szabadságharc „felülről” látott képe is megrajzolható. Az azonban már kétségkívül sokat ront a regény hitelességén, hogy Burány tetszése szerint válogatta össze az idézeteket, teljességgel figyelmen kívül hagyva pl. Rákóczi teocentrikus történelemszemléletét, minek következtében a fejedelem töprengő tartása egyféle érthetetlen tehetetlenségévé torzul a regény lapjain.

A történeti tények túlsúlyra jutásának további példáit azok a szövegrészek szolgáltatják, amelyek a mű cselekményébe ékelődve, valamely valós esemény részleteiről informálják az olvasót. Ezek a szeretlen betoldások különösen a párbeszédekben zuhantatók meg jócskán a regényt, még inkább pedig a hosszabb belső monológokban, amelyekkel elsősorban a cselekménybonyolítást kívánta leegyszerűsíteni a szerző. Egy este pl. Balogh János és Rác György hosszasan elbeszélget a nagy alföldi éjszakában. Rác a beszélgetés derekán elhallgat, s tűnődni kezd a múltakon. Ez eddig tiszta sor. Emlékezetében azonban egészen váraulanul egy újabb szereplő, Monasterli alvajda is emlékezni kezd, s a belső monológoknak ez a láncolatossága már kirívó egy olyan műben, amely több helyütt lényegtelen mikrorealitások halmozásával óhajtáná kiváltani a valóságosság érzetét.

A történeti nyersanyag tehát a szó szoros értelmében elnyomja a regényalakok életét, annál inkább, mert a mű stílári eszközéi is fogyatékosak, pontosabban: nincsenek is stílári eszközei. Itt mindenki egyformán beszél, egyformán indulatoskodik, egyazon nyelvi sztereotípiákban gondolkodik, úgyannyira, hogy nyomasztó szűrkeség lesz úrrá az egész regényen. Nem kétséges, hogy kivételes erőfeszítést igényelt volna a tájnyelvi, a Rákóczi korabeli köznyelvi és a mai irodalmi nyelvi szavak, fordulatok mértéktartó elegyítése, sőt biztosra vehető, hogy kisebb-nagyobb melléfogások nélkül nem is ment volna ez, mégis kár volt eleve lemondani róla. Arról nem is beszélve, hogy ha az egyénített nyelvi ábrázolás kockázatát nem vállalta is a szerző, azokat a szavakat mindenképpen ki kellett volna azért gyomlálni, amelyek oda nem illő mivoltukban úgyszintén a regény valóságosságát rombolják (Balogh Jancsi kiszaggatja a „burgonya” közül a paréjt, Rác György párbeszédében „értelmez”, a jobbágyok „folyamodványokkal” fordulnak a fejedelemhez stb. stb.).

Mindennek alapján úgy véljük, a *Hadjárat* sokkal inkább történelmi lecke, mint esztétikai megvalósulás, s ezen mit sem változtathat az, hogy ifjúsági regénynek íródott.

UTASI Csaba

ÚJSZERŰ TANKÖNYV

Damjanov—Janda—Bačić: *Képzőművészet*, Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék 1975

Farkasszemet nézek Damjanov—Janda—Bačić *Képzőművészetével*. Méregetjük egymást egy ideig, én, túlerőm tudatában, hipnotizálni próbálok. Két szemmel fürkészek egyet (azt is *belülről*), az eget, mely a *Képzőművészet* pupillájából kéklik. (Cím-lap: a szem belsejének fényképe.) Hunyorítanom kell — kinyitom a könyvet. Ujjamba szívom a lapokat, lecsukott szemhártyámat áttöri a fény.

Mindjárt az első fejezet: a szöveg kontextusába beleolvadó, azt kiegészítő fényképek tűzijátéka. A technikai kivitelezés tökélyének, a fotók szövegbeágyazottságának, szövegbeolvadásának katarzisa. Az első vizuális élmény. A bevezető (egyoldalas) fejezet: „Vizuális kommunikációk (a közlés problémája)”. Színes fényképbe metszett vörös jelzőlámpa, Škoda szemlélygépkocsira ragasztott matrica, összprezselte lóherére nyitott könyv, karcú csuklón (kinek?) ékeskedő, aranyláncra fűzött szimbólum.

A jel (jelkép) problémája. S egyben „ars poeticája” is a könyvnek (hiszen *költészet* ez a kötet): „E könyv éppen ahhoz segít hozzá, hogy felfedezzük a képzőművészeti struktúrák összekötöttségét. Ugyanakkor azonban nem helyettesíti, nem pótolhatja mindazt, amit csupán látás, tapintó érzékelés, cselekvő mozgás által élfhetünk át”.

A jel, mint minden kommunikáció kiindulópontja — első fejezete ennek az igen racionálisan felépített könyvnek.

Az első lapok információ-zsúfoltsága és színorgiája után (mi a szobor?; mi az építmény?; a vonal; a szín;

síkforma; a térbeli forma) — hirtelen csend. „Gyakorlati rész”. Fehér lapfelületen apró pont, mely — amint továbblapozunk — egyre többet foglal el a lap hó-mezejéből, és szemünk láttára nyúlik vonalba, körbe, négyzetbe, majd a klee-i esztétika szerint tovább vibrál, önmagát megsokszorozva térbeli és nonfigurális formákká alakul. Ez a metamorfózis fokozatos, követhető és egy korszerű pedagógiával okít bennünket a képzőművészetre: az útra, mely a ponttól Leonardo Giocondájáig, s a Gioconda mosolyától Jackson Pollock vonal-szín-álmom zúrzararáig vezet. Egy tankönyv, mely nem fölünyeskedő, nem lebecsülő, s úgy *magyaráz* (ha egyáltalán használhatjuk ezt az ilyen kontextusban rossz emlékkű szót), hogy magyarázatának hitele van.

Damjanov—Janda—Bačić *Képzőművészetének*, a szinte tökéletes technikai kivitelezés mellett, elsősorban ez a *módszer* a fő erénye. A módszer, mellyel témájához és olvasóközönségéhez közelít, a paradoxonnak tűnő *racionális költészet*, mellyel témáját és olvasóközönségét százegey lapon keresztül uszítja egymásnak, majd örök barátokká fűzi össze őket. (Százegey lapot mondtam, hiszen a tartalomjegyzék nem tartozik a különleges erények közé.) A módszer, mely forradalmat jelent tankönyvkiadásunkban, s amely végre nem csupán a hagyományos maszlag-esztetikákkal eteti diákjainkat. Mondrian, Klee, Picasso, Braque, Vászárhelyi Viktor, Schöffler Miklós, Brancusi, Pollock vagy a Bauhaus művészetét és alkotásait be tudja ágyazni „a klasszikusok” művészetének dialektikájába. Az ikonok világa és egy korszerű sportlétesítmény makettja szerves egésszé áll össze bennünk: tudjuk, körös-körül mi határolja a képzőművészetet és miért.

Nem célja ennek a könyvnek a művészettörténeti korszakok részletes

tagolása. „Csupán” meg kell ismertetnie olvasóit a képzőművészetek *lényegével* (szándékosan mellőzöm a szintén rossz emlékkü „alapfogalmakat”), hiszen a vajdasági középiskolások *első* osztálya számára íródott. Ezért kerülhet közvetlenül egymás mellé Van Gogh, Piet Mondrian, Leonardo da Vinci, egy egyiptomi szobor és a chartres-i székesegyház főkapujának egy részlete. A *kompozíciót*, a *színhatásokat*, a *tér-fény összefüggéseit* magyarázzák velük a szerzők, „mellékillusztrációkként” ízekre bontva, majd *fokozatosan* ismét felépítve ezeket az alkotásokat. Így válik a tiszta, mellébeszélés-mentes, tömör magyarázat magas színvonalúvá, mégis érthetővé. Az ismertetet anyag összeválogatásánál, a könyv funkciójából kifolyólag, a szerzők nem törekedhetnek teljes áttekintésre (a részletes feldolgozás nyilván a későbbi tananyag feladata). Próbáltak mégis ízelítőt adni a folklórból, a naiv festészetből, a korszerű építészetből is, anélkül, hogy ezzel feldarabolták volna a könyv szerkezetét.

Egy kitűnő ötlettel azonban sikerült módot találniuk a korszakok rendszerezett bemutatására is a *Képzőművészet* második részében. (A II. rész szó szerint értendő, hiszen „A művészettörténeti korszakok áttekintése” oldalszámra azonos az első, elméleti résszel.) A könyv második fele az ismertetett anyag rendszerezésére, kiegészítésére és (ami tankönyveinkben eddig sajnos oly ritkán fordult elő) *gyakorlati alkalmazására* nyújt alkalmat. Teszi pedig mindezt a diá-

kok által elemzendő, korszakokba ágyazott alkotások ürügyén. (A korszakokat rövid bevezető ismerteti, az elemzést pedig irányadó, s egymáshoz igen racionálisan kapcsolódó kérdések könnyítik meg.)

Ez a tankönyv-felépítési koncepció ugyanakkor lehetővé teszi a tanár számára a fájdalommentes számonkérést is. A számonkérés a jó értelemben vett számonkérést jelenti itt, *játékot* — ezért fájdalommentes — tanulást, s csak mintegy mellékesen „feleltetést”, melynek során, mégis, nemcsak a diák ismeretanyagát ellenőrizheti a pedagógus, hanem meggyőződhet képzelőerőjéről, gondolkodásmódjának rugalmasságáról is. Külön erénye, hogy *nem adatokat* kér számon (sőt, ezeket a kérdések előtt, *száraz* információként felsorolja néhány szóban), hanem az anyag *gyakorlati alkalmazását*. Ezzel kizárja a motorikus tanulást, a „magolás” lehetőségét és a lényegre irányítja a figyelmet.

Pedagógusok és diákok számára egyaránt hasznos ez a tankönyv, de elsőrangú kézikönyve lehet azoknak is, akik legalább a képtárlátogatás erejéig foglalkozni szeretnének a képzőművészetekkel.

Damjanov—Janda—Bačić *Képzőművészete* a Tartományi Tankönyvkiadó Intézetnek eddig talán egyik legkomolyabb vállalkozása. A könyvet párhuzamosan adták ki szerbhorvátul és a vajdasági nemzetiségek nyelvén.

A magyar nyelvű kiadásnak külön értéke Fehér Ferenc kitűnő fordítása.

FÜLÖP Gábor

KÉT KÉVE VESSZŐ

Balázs József: *Koportos*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976

A mai magyar próza helyzete viták, kerekasztal-beszélgetések, tanácskozások témája volt a közelmúltban. A kritikusok a hatvanas évek szintézisszerű eredményeihez, „tereprendezéséhez” viszonyítva próbálják felmérni, mit hozott az elmúlt évek prózatermése, hozott-e újat, hol is áll ma az új magyar próza. Az ítéletek nagy része negatív: a hatvanas évek áttörése, a magyar próza arculatát felfrissítő kísérletek vonulata nem folytatódott. „Született jó, sőt egy-két kiemelkedő mű ezekben az esztendőikben is, ezek azonban kivételnek tekinthetők —, regényünk ma egy helyben áll, sok benne az ismétlés, a megírt témák újra megírása, mondja Béliá Miklós. S ami a legfájdalmasabb, a valóságábrázoló — nem szűken értelmezett — realizmus defanzívába szorult.” (*Alföld*, 1976. 1. sz.) Az előbbi észrevétel találó, az utóbbi szerintünk problematikusnak tűnik.

Azok a figyelemreméltó prózai művek ugyanis, amelyek a közelmúltban jelentek meg, túlnyomórészt a realizmus hagyományára alapoznak, és a hatvanas évek szélesebb kísérleti diapazonjához képest éppen ezen a szűkebb területen tudnak újszerű eredményeket felmutatni. Gondoljunk itt akár az erdélyi Szilágyi István regényére (*Kő hull apadó kútba*), akár az immár harmadik regénnyel jelentkező Balázs Józsefre.

Nem a parabolikus ábrázolásmód (*Saulus*) és nem a formát is új dimenziókkal gazdagító, de ugyanakkor mondanivalójában és elbeszélésmódjában is ropant újszerű művek (*A látogató*) útjelzéseit követik ezek a művek, hanem mindenekelőtt a realizmus átmenetileg anakronisztikusnak tűnt változatait.

Bennünket az a kérdés foglalkoztat, milyen mértékben tudnak e regények ezzel a módszerrel új eredményeket elérni, hatni a magyar próza képének alakulására, s hogy a tradícióhoz való ragaszkodással egyidőben képesek-e szakítani is a tradícióval. Újszerűségük és hatásuk ugyanis kizárólag e kötődés-elszakadás kettősségétől függ.

Balázs Józsefről a magyar kritika mint az új magyar próza csodájáról beszél, akinek pályakezdése valóban egyedülállóan határozott. Alig fél év alatt három regény: *Magyarok*, *Koportos*, *Fábián Dániel találkozása istennel*. A *Koportos* lineáris cselekményvezetésű, áttekinthető szerkezetű, sűrített nyelvű kisregény. A cselekménystruktúra néhány alapvető mozzanatra redukálható: ez a redukció összhangban áll a nyelvi tömörítéssel, a puritán, célszerű nyelvhasználattal. A kisregény tizenegy élesen tagolt fejezetből áll, melyek formailag is körülhatárolják a tartalmi egységeket. Nagyjából ennyi makroszegmentumra bontható a regény cselekményvilága is.

A regény előterében a felesége halálhírét megtudó főhős áll: a regény első felét (első öt fejezetét) cselekményszinten a hír tudomásulvétele, a készülődés a temetésre, útban hazafelé, a megérkezés, intézkedés és a temetés képezi. A második rész a szimmetrikus elrendezésből kifolyólag a temetés utáni ténferegés, temetőbeli véletlen találkozások, s a vesszők keresésének mozzanataiból tevődik ki. Az anyag elrendezéséből arra következtethetnénk, hogy a regény gyűjtőpontjában maga a temetés áll: szerkezetileg is középpontja ez a regénynek. A cselekvésmozzanatok elindítója valóban a halálhír, és kibontakozásuk a temetés előtti, utáni aránylag rövid időegységre szorítkozik.

A kidolgozás intenzitása és a regény szemantikai rétegezetsége szempontjából azonban mégsem a temetés képezi a regény fókuszát, hanem az említett vesszőkeresés. Ennek indító motívuma a papnak pénz helyett felajánlott szolgálat: a temetési szertartásért fizetés helyett két ikosarat kínál fel Balog Mihály.

A regényjelentés aspektusából a kosárfonáshoz szükséges vesszőkévek felkutatása, a reménytelennek látszó küzdelem a vessző megtalálásáért, a kereséskutatás abszurditása és az ígélet teljesítéséért folyó emberfeletti törekvés által magasan kiemelkedik a regény szövetéből. Szemantikai kulcsszituációvá és a regény legművészeiben megformált szakaszává válik ez a folyóparti küzdelem. A helyzet abszurditását húzza alá az a tény is, hogy a rászorultak hozzátartozóit fizetés nélkül is eltemetik. Balog Mihálynál azonban létkérdéssé válik, próbatételt képez a kosarakhoz szükséges vessző előteremtése.

Az alapszituációra (halálhír, a temetés megszervezése, a temetés) ráadó a keresés szituációja: logikusan egymásból következnek, lineárisan követik egymást, s mégis az utóbbiban, a keresésben, az értelmetlen vállalkozás melletti kitartásban összpontosul mindaz, ami a hős emberi és társadalmi létezmódjának megragadásában általános jelentéstartalomra tart igényt.

Nemcsak időben, térben szűkíti le a regény cselekményvilágát a *Koportos* írója („*Pénteken este ültem vonatra. Szombat reggel, inkább hajnalban érkeztem meg. Most pedig vasárnap van.*” „*Annyi minden történt velem, de mégis mintha csak most mondia volna a brigádvezető a hírt.*” 68. o.), hanem magát a cselekménystruktúrát is a benne objektíváló értékhalózatot is keskeny sávra redukálja. Azáltal azonban, hogy a néhány kijelölt szituációt határozott vonásokkal bontja ki, s közöttük is szinte csak egyet (a vesszőkeresést) látja el szimbolikus tartalommal, sűrű szövéssé, a lényegre összpontosító és minden túlbeszélés alkalmát elkerülő regényszövetet állít elő. Objektív hangvétellű realista ábrázolásmódját ez a szűkszavúság teszi művészié. Társadalombírálat a társadalom peremén vegetáló munkás szituációjának, sorskérdéseinek megragadásából bontakozik ki. Tényekre, tényközlésre redukált elbeszélésmódjával, amely a novellához hasonlóan kerüli a részletezést, az elemzést, a meditációt, azon igyekszik, hogy a tények minden narrátori közbeszólás, reflexió, általánosítás nélkül önmagukban is megálljanak és jelentéstöbbletet fejthessenek ki. A narratív struktúrát nem oldják fel a magyarázatok, s ennél fogva szilárd kohéziója sem lazul fel.

A *Koportos* nem vállalkozik átfogó, nagy feladatra. Nem akar társadalomregénnyé, árnyalt panorámává teljesedni. Az adott szituációt, emberi sorshelyzetet azonban igyekszik a maga mélységében s az egyéni vonatkozásokon túlmutató jellegében feltárni. Balázs József realista módszerét az ökonomikusság, a tényszerű megragadásra irányuló ábrázolás jellemzi. Hogy a *Koportosban* sikeresen alkalmazott eljárásai milyen eredményekhez vezetnek más művekben, arra választ másik két regénye adhat, s nem utolsósorban az ezután következő művek, amelyek, ha tovább gazdagítják Balázs József prózai világlátását, a realista ábrázolásmód továbbélésének új változatait hívhatják életre.

THOMKA Beáta

AZ ÍRÓ SIRATJA FIÁT ÉS ÖNMGAGÁT

Jože Javoršek: *Kako je to moguće* (*Kako je to mogoče*). Svjetlost, Sarajevo, 1975. Szlovénról szerbhorvátúra fordította Muris Idrizović.

Jože Javoršek szlovén író műve egy lélegzetre megírt vallomás, melynek ihletője, előidézője egy tragédia: a szerző fiának öngyilkossága. Pátosz nélkül írhatom le: a bűnbánó, gyászoló apa zokogása; megrázó, megrendítő könyv. Esméltető. Mert mindannyian szüleink gyermekei és többnyire magunk is szülők vagyunk. Mindannyian átértük — ilyen vagy olyan formában — a nemzedékek összeütközését, harcát. Magunknak is vannak tehát tapasztalataink.

Javoršeknak változatos, mondhatnánk kalandos élete volt; ez kitűnik könyvéből is. Nemezszer vált Saulusból Paulusszá, sőt Paulusból Saulusszá. Könyvében végigtekint életén, s mindenütt, mindenben fia öngyilkosságának okait keresi. De nemcsak önmagát vizsgálja. A szlovén történelmet és társadalmat is elemzi. A szlovén történelem kanyarjait, a szlovén társadalom ellentmondásait. Meg akarja találni élete letragikusabb veszteségének, fia öngyilkosságának a magyarázatát, egyben a mai szlovén fiatalság körében urlokodó helyzet nyitját.

Javoršek a fia öngyilkosságát szlovénellenes tettnek tartja, s összefüggésbe hozza, nem is alaptalanul, azzal az öngyilkossági hullámmal, mely a hatvanas években Szlovéniában megjelent. Legszívesebben felpofozná a fiát, mert véget vetett életének, s mert tettét ok nélkül követte el. De van álláspontjában egy kis (apai?) önzés is; szégyelli magát, hogy ez történt fiával, kellemetlen neki, az ismert szlovén írónak, a tekintélyes közéleti személyiségnek. Hogyan magyarázza meg környezetének, a közvéleménynek az esetet? Önmaga igazolásául is írta könyvét.

Annak a nyomozásnak a folyamán, melyet Javoršek, fia öngyilkossága után, a szlovén történelemben, a múltban és jelenben, a szlovén társadalomban, közéletben, kulturális életben, irodalomban, a szlovénok pszichológiájában, jellemében folytat, arra a meggyőződésre jut, hogy fiának végzetes tette nem a véletlen műve, nem pillanatnyi elmezavar következménye; mélyen fekvő okai vannak. Voltak, akik a szakadék felé lökték gyermekét, akik rávették, mi több: rákényszerítették erre a cselekedetre. Elsősorban őket vádolja Javoršek, de a fiát is. Árulónak nevezi. Meg kellett volna maradnia, helyt kellett volna állnia, véli az apa, s nem megszökni, meghátrálni — a halálba. Úgy elkésérti ez a felismerés, hogy megölné azokat, akik a fiát rábeszéltek az öngyilkosságra, segítettek szándékának megvalósításában. Ez az öngyilkosság Javoršek személyes balsikere, tragédiája is. Megállította az időt, felforgatta mindennapjait, megfékezte munkáját. Valami kiesett az életéből, valamitől megfosztották, s ezen nem lehet változtatni, segíteni. Az egyetlen lehetséges út a vallomás, az írás, az önvizsgálat, a vádirat. Mert vádirat is a *Kako je mogoče*: vádirat a fia, a szlovén fiatalság, a szlovén történelem, a szlovén társadalom és önmaga ellen. Igen, önmagát is vádolja, habár eléggé kíméletesen. Megállapítja magáról, hogy nem volt jó apa; amikor felesége meghalt, ő nem vehette át a gyermek nevelését, mert börtönben volt. Erről soha nem is beszélt nyíltan a fiával, szabadulása után sem. Sohasem tudott igazi apává válni, egy kissé mindig távol tartotta magát a fiától, sohasem ismerte meg gyermekének „emberi szituációját”; hogy fia ismerte-e az övét? Erre a kérdésre esetleg az öngyilkosság a válasz...

Javoršek szerint fia nem is akart vele beszélgetni, ösztönszerűen ellenállt neki. Ellentétük, Javoršek szerint, a mai civilizáción alapul. Ő klasszikus, irodalmi műveltségű ember, fia modern, ő magába zárkózó, meditáló, fia ellenszegül minden mélyebb gondolatnak, szellemi erőfeszítésnek. Ő a logika híve, fia az antilogikáé. S mindennek a szintézise, hogy az apa allergikus a mai fiatal-ságra. Ez az igazi tragédiája, objektíve nagyobb, mint fia elvesztése. Hisz — az egész ifjúságot elvesztette, a jövőt vesztette el.

Rendkívül érdekes, dokumentumértékű az, amit Javoršek önmagáról mond. Természetes, hogy a szubjektív vallomásnak vannak árnyoldalai, hiányosságai, és hogy egyoldalú; mégis hitelesnek tarthatjuk. Fia tragédiája egyedülálló alkalom Javoršek számára, hogy megtisztuljon, hogy sok mindent elmondjon, amiről eddig hallgatott.

Fiatalkorában maga is öngyilkosságot kísérelt meg, s ezért lehetségesnek tartja, hogy sorsa megismétlődött, illetve — mondanánk mi — beteljesedett a fiában. Fia életének zsákutcájából — melyet részben talán az apa élete, sorsa, magatartása is épített —, úgy látszik, nem volt kiút. A sötétség oly végtelen, oly sűrű, áthatolhatatlan lehetett a fiú körül, hogy nem látott más lehetőséget a menekülésre. Öngyilkossága egy egész sor tényezőnek a következménye volt. Társadalmi, politikai, történelmi, erkölcsi, családi, magánjellegűnek. Nem utolsósorban az apja életének.

Javoršek élete tele volt válságokkal, megtorpanásokkal, meghátrálásokkal, átállásokkal. A szlovén értelmiségi, aki részt vett a népfelszabadító háborúban, a háború után Párizsba kerül, az ottani művészeti élet kellős közepébe, majd hazajön, letartóztatják, elítélik, leüli büntetését, Japánba utazik, beáll zen szerzetesnek, ott hagyja a kolostort, hazatér, hátat fordít addigi ideáljának, új példaképet keres magának. Mindez nem maradhatott következmény nélkül fia életében. Egy apa, aki örökké csak keresi a helyét a társadalomban, az életben, nem válhatott követendő példává fia számára. Egy apa, aki maga is ingadozott, nem találta meg a maga útját, nem mutathatott utat, nem vezethette ki fiát a helyes útra. Azt sem feledhetjük azonban el, hogy ezeregy más, kisebb vagy nagyobb, kideríthetetlen ok is közrejátszott a végzetes tett elkövetésében, hogy egy pillanatnyi hangulatról, meghasonlásról ne is beszéljünk.

Könyvében Javoršek egy sor kérdést kísérelt meg tisztázni: kulturális, politikai, történelmi, eszmei, erkölcsi kérdéseket.

A szlovén ifjúságról a lehető legrosszabb a véleménye. Szerinte az új szlovén nemzedék „fejetlen, léha, munkakerülő”; arra azonban nem gondol, hogy a legtöbb nemzedék ugyanezt állíthatta az utána következőről, valószínűleg Javoršekéről is az ő generációját megelőző: az események, vélemények, az álláspontok kis eltéréssel ismétlődnek. A fiatalok körében elterjedt az öngyilkosság kultusza. A fiatalság hűtlen lett a szlovén hagyományokhoz, „felült az olcsó supermarketok ragyogásának”, behódolt a külföldi eszményeknek. Ez Javoršek véleménye a fiatalokról. Kétségtelenül tagadó álláspont. A fia az étellel szemben foglalt el tagadó álláspontot. Ez a súlyosabb, ez a tragikusabb.

Javoršek szerint a szlovén irodalom nem irodalom, hanem „az önvédelem alakja”, tekintettel a szlovénok múltjára. S mert nem irodalom, a világon észre sem veszik. Sok a halva született könyv a szlovén irodalomban, véli Javoršek, az értelmiségiek között is sok az élőhalott.

A leszámolás tehát teljes. Javoršek sorra vett mindent, amiről feltételezte,

hogy kapcsolatban áll a fia halálával, tettének okaival. Könyve szélsőségesen szubjektív. Elfogult. Kegyetlen. Valószínűleg igazságtalan. Nem igazságos fiával szemben, akinek — bármiképp vélekedünk is az öngyilkosságról mint tetről, mint lehetőségről, mint a kiütkezés egyik fajtájáról, a problémák megoldásának radikális módjáról — valószínűleg voltak — másnak talán elfogadhatatlan — okai, hogy megváljon életétől, hogy nagyon korán dobja el magát az életről, de mindenképpen nyomós okai lehettek — bizonyítja ez a könyv is —, hogy apjától elszakadjon.

Számunkra kérdés marad, megtett-e Javoršek mint apa mindent, hogy megelőzze a borzalmas tettet? Erre a kérdésre könyvében nem ad kielégítő feleletet. A felelősséget meg akarja osztani, egy részét másokra hárítja: a fiatalokra, fia barátaira, a szlovén múltra, a szlovén társadalomra, kultúrára, irodalomra, külföldi hatásra. Az okok kutatásában, úgy véljük, nem ment végig, s ebben következetes maradt önmagához.

Könyvének megírásához óriási lelki erőre volt szüksége. Szembenézni halott fiával — már ez is hősi tettnek számít. Ennél tovább azonban nem lépett. Megmaradt neki végtelen, csillapíthatatlan fájdalma, a fia sírhantja és ez a könyv, melybe mindent beleírt, ami a szívét nyomta.

S ez a könyv az, ami érdekel bennünket. Meg kell állapítanunk: mint valóság, mint emlékezés, mint dokumentum érdekes, jelentős. Javoršek nem az egyetlen, akinek gyermeke a halálba szédült, de neki volt bátorsága beszélni erről, s könyvvel állított emléket fiának is, a kornak is, s persze önmagáról sem feledkezett meg. Fia életében egyetlen nagy esemény volt a halála, az ő élete tele volt kisebb-nagyobb öngyilkosságokkal meg egyebekkel, s ez kétségtelenül összefügg a társadalom változásaival. S ha az, amit magáról írt, nem eléggé hiteles, meg is bocsátható. Az a fájdalom, melyet fia halála okozott neki, alkotásra kényszerítette; s az ebben az alkotásban feltörő emlékek, érzések, indulatok, a düh, a leszámolás elszántsága, a lelki erő, hogy még egyszer, vagy ki tudja, hányadszor végigélje saját életét, saját harcait és vereségeit, még egyszer végigszenvedje fia halálát, figyelemreméltó alkotássá avatják könyvét. Ezt a könyvet, mely korunk vergődő, kinlódó emberének vallomása, aki minden veresége ellenére hisz az életben, alkot az életért, s így megéri a holnapot.

TOMÁN László

VEGYTANI KISEPOSZ

Vladimír Páral: *Az ifjú ember és a fehér bálna*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

Vladimír Páral az újabb cseh irodalom figyelemreméltó regényíró tehetsége, akinek már több művét néhány európai nyelvre, közöttük magyarra is lefordították. Legújabb regénye sem okoz csalódást, s csak a legszebbeket írhatjuk átfogó emberszemléletéről és célratörő formaérzékéről.

Az ifjú ember és a fehér bálna című regénye az emberiség általános, különösen napjainkban gyötrő kérdéseit teszi fel egy észak-csehországi, Elba környéki,

hegyekkel koszorúzott kisváros, Ústi színterén; de úgy, hogy üzenetét gyorsan pergő cselekménybe ágyazza, a többféle értelmezés lehetőségét kínálva az olvasónak. Hőseit bárhol, akár a mi mindennapi életünkben is könnyen fellelhetjük. Élni szeretnének ők minél lázasabban, minél többet markolva a világi élvezetekből, s közben megrokkannak, céljuk elérése előtt lemondanak eszményeikről, vagy egyszerűen elpusztulnak. Szerencsére azonban ennél többet nemigen lehetne róluk általában mondani, részint azért, mert valószerűen egyénítettek, részint pedig, mivel két táborba tartoznak: vagy a vidéken kutató prágai vegyi ipari kutatóközpont munkatársaihoz vagy a termelésben ténykedő vidékiekhez. Az előbbieket már a regény elején a „nagyvilág” elszánt harcosaként vagy idejekorán lebukott áldozataként ismerjük meg. Vik kora szerint még csak élete delelőjén tartana, mindössze negyvenéves, ennek ellenére máris tudósi hivatásában csalódott vidéki különc. Miután belefáradt a prágai laboratóriumban végzett kutatásaiba, önként választotta a magány növényi létezőmódját, amelyhez a lelki egyensúlyt a buddhista filozófiából meríti: az élet értelme a nyugalom, ami a boldogsággal egyenlő, mivel az ember nem tűz ki maga elé — már előre megvalósíthatatlansággal fenyegető, naiv hiúságból eredő — világi célokat. A legfőbb a testnek és léleknek a dolgokkal nem szembenálló, hanem azokhoz igazodó (európai szóhasználat szerint: nyárspolgári) harmóniája, a jó-gával elért jámbor kontempláció. „Nem szenvedni — még azon az áron is, hogy nem is örül az ember. Ha nem vágyunk semmire, akkor nem is csalódunk, szabaduljunk meg a fájdalomtól, még akkor is, ha ennek az az ára, hogy elveszítjük az élvezetet. Egy szinten maradni, mint az egyenes, és nem hagyni, hogy ide-oda ráncigáljon az örök sinusgörbe örült kígyója, egyszer föl, egyszer le. A boldogság x-e egyenlő nulla, másszóval nincs feszültség, nem folyik az áram.” — ezt hirdeti, s gondosan ápolja az emberek iránti közönyét. Ennek köszönhetően alakul ki misztikus azonosulása a természettel, melynek jelenségei az ő nirvánájában életre kelnek. „Átélni a vizet, a szelet, a hegyeket, a felhőket — boldogok akartok lenni? Éljetek át egyre egyszerűbb dolgokat.”

Ha Vik túl van a sikeren és dicsőségen, s szinte komikus betegséggel menekül előle, akkor szobatarása, a huszonhárom éves, félig még gyermek Bréta csak ezután óhajt megküzdeni érte, méghozzá nem is akárhogyan. Romantikusán szilaj kedély ő, akinek fiatalsága nem a gátlásos tépelődésben, hanem az „örökmozgás”-ban, a percek tetté váltásában, a lehetetlen nem ismerésében ilt testet. Grandomániás, aki a lehetőségeket, legyen szó gépkocsivezetésről vagy puritán erkölcsi tisztaságról, a szélső határokig feszíti. A bálnavadászat a nagy álma, — egyébként *A fehér bálna* című könyvet olvassa. De miféle állatról van itt szó, amely már a címben is szerepel? Az első sorokban, mikor azt írtam, hogy a regény többféleképpen értelmezhető, akkor erre a központi szimbólumra gondoltam. A legkézenfekvőbb válasz, amit a könyv egyik magyar kritikus is magáévá tett, hogy a fehér bálna, amiért emberfeletti küzdelmet kell folytatni, nem más, mint a szőke hajú és tejfehér bőrű Edita, aki csak alkalmilag rándul ki Prágából Ústiba, hogy egykori, akkor még „versenyképes” szerelmével, a kiváló képességű Vikkel minél előbb bevégeztesse félüzemi kísérleteit, s hogy ily módon egy fokkal feljebb kerülhessen a prágai laboratórium számléíróján. E feltevést az is valószerűsíti, hogy Edita valóban majdnem annyira veszélyes, mint egy fehér bálna. A munkát megveti, s az emelkedés szédületében eszközeiben sem válogat. Hidegen számító machiavellista ő, akinek nincsenek érzése,

s aki sohasem teremt kapcsolatot senkivel sem rejtett számítás nélkül. Valóban ráillik, amit kiszolgáltatója, az ő halványabb utánczata, a kissé ostoba Nađa gondol róla: bestia. — Nos, ő lenne a fehér bálna? A válasz csak részleges lehet: nemcsak ő. A fehér bálna ugyanis már Melville-nél (minden valószínűség szerint ő a szerzője Břeta kedvenc könyvének) is összetett szimbólum. Ha még emlékszünk rá: e múlt századi kitűnő amerikai regény hőse, Ahab nemcsak az óriáshalat üldözi, amely korábban súlyosan megsebesítette, hanem magát a végzetet, amellyel fausti bátorsággal szembeszegül, ahelyett, hogy megfutamodna előle. Az ő monomániája az ember válasza a természet lerontó, nivelláló hatalmára: meg kell semmisülnie a küzdelemben, de az óriás bálna halála azt bizonyítja, hogy az ő keze nyoma is rajta maradt a természetben. Ha tehát a jelkép Editára utal, akkor a szóke, szoknyás észlény több lenne önmagánál, s az embert megsemmisítő romlott erőket képviselné. Csakhogy Edita a regény végén az öngyilkosság gondolatán túljutva egy emberségesebb, mérsékeltebb élet mellett döntve szeretne Břetához szegődni, ugyanakkor pedig Břeta számára is, miután már mindenki kivitelezhetetlennek tartja Editának a Nađával végül munkára csábított Vik által irányított kísérleteit, s csak ő (ti. Břeta) reménykedik a sikerben, — minden fontosnak vélt cselekedete, s így a kutatás is messze túlmutat önmagán, úgyhogy Edita a következőket gondolhatja róla: „... a romantikus ifjú egyszerűen nem hajlandó megengedni, hogy más vegye át a feladatokat, mert ő már átvette, és kezdtem megérteni, hogy az ő számára sokkal, de sokkal többről van szó, mint az én elfuserált munkám befejezéséről, sőt — sokkal többről, mint rólam magamról — ennek a férfinak a számára valami egészen nagy dologról van szó... Viszont mondhatjuk-e akkor, hogy egyszerűen romantikus?” (A kiemelés tőlem.) Maga a hősnő mondja ki, hogy Břeta nem is közönséges romantikus, hanem nagy cselekedetek bűvkörében élő titán, aki nem fogadja el az emberi határokat, hanem az abszolút teljességre vágyik. Břeta valóban prométheuszi hős, nem hervatag és misztikus romantikus, je hogy az utóbbiból is van benne, a felfedezésnek az az eszelen mámona bizonyítja, mikor feleslegesen dobja oda az életét a találmányáért. — A fehér bálna tehát mindaz, ami az emberben legbelül rejtetten élő teljességváagnak ellenáll, amihez alkalmazkodni kényszerül az ún. realitásérzék formájában, mert ha kiéli szenvedélyeit, úgy jár, mint Páral hőse, aki a mérgező gáztól egzaltált álmában egy pillanatra legyőzöttnek érezte a fehér bálnát.

Páral minden hősenek a terve meghiúsul. Břeta a legtöbbet áldozza eszményéért: az életét. Vik hiába adta fel a magányát hosszú megkísértések és vívódások után: sem a barna húsú Nađa nem lett övé, sem pedig a technológiai eljárás titka. Nađa úgyszintén boldogtalan: hiába kísérlete meg utóljára, hogy megkapaszkodjon a családi életben: Břetának Edita kellett. Az utóbbi hiába érte el az eredeti célját, az üzemi előállítás módszerét, — az időközben meglelt léteértékesebbet, a tiszta kezű Břetát vesztette el. Hogy kik az igazai hősök, akik nem buknak el? Az egyszerű gondolkodású, de jómódban élő munkások, akik kiegyensúlyozottságukban és derekasságukban különb emberek a nagyvárosi számlárletrán törtetőknél. Ők — ti. Edita és Břeta szülei valamint Břeta beosztottjai az üzemben — alkotják azt a természetes hátteret, amely előtt a nagyvárosi ember sokféle nyomorúsága kirajzolódik. Ők jelentik a mérőegységet, amellyel a központi figurák az író mérlegén leméretnek és könnyűnek találtnak. Edita és Nađa, mint az elveszett édenbe, úgy vágyik vissza meghitt kis-

világukba. Páral regénye azt sugallja, hogy ugyanazt az utat visszafelé már lehetetlen megtenni.

Páral regényformáját sajátosan kommunikatívva teszi, hogy a tudatossági szinten folyó belső monológokat szükség szerint, a homályosság vagy a félreértés elkerülése végett — csak kezdetben szokatlanul — narrátori egyes szám harmadik személybe teszi. Ennek köszönhető, hogy műve olvasmányként is nagy élmény.

VAJDA Gábor

PALÁSTOLT IDEGENSÉG

Ann Quin: *Három*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

Különös és eredeti formájú prózát ír Ann Quin angol író, aki néhány évvel ezelőtől öngyilkos lett egy tengerparti fürdőhelyen: a századunkban kialakult ábrázolásmódok közül a legjellemzőbbeket alkalmazza, anélkül, hogy öncélú stílusgyakorlatoknál, az írómesterség bravúrainak osillogtatásánál állapodna meg. Elkápráztat ugyan bennünket, de ezt nem a nyelv mitoszot teremtő, a világidegenségben mákonyos menedéket adó öncélúságával teszi, hanem azzal a szinte mágikusnak mondható művészi egységgel, melyben formai sokrétűsége ellenére is felesleges, külsődleges díszítményt aligha találhatunk. Egyszerűen el tudja hitetni velünk, hogy stílusának változékonysága elengedhetetlen a más-képpen megfoghatatlan tartalom megvalósulása szempontjából. Más szóval: amit mond, megsemmisülne vagy legalábbis lényegesen módosulna, ha más eljárásokat alkalmazna; ha a francia új regény leltározó tárgyilagosságát nem váltaná fel időnként a hagyományosabb vallomások én-formával, majd pedig a joyce-i asszociációs korlátlan-sággal. Az ábrázolásmódok cserélődése azért fontos kelléke a kompozíciónak, mert a hasonlóképpen színtelenedő,

egymástól látszólag lényegileg alig különböző jellemek (belső) arccélónek megrajzolására szolgál. Joyce *Ulyssese* két főhősének, Bloomnak és Dedalusnak a tudatműködése — életük és jellemük különbözőségétől eltekintve — jobban hasonlít egymásra (illetve az íróra, ahogyan Egri Péter írja), mint Ann Quin szereplőé. Ez azért van, mert a technikát, az érzeteket, érzelmek és gondolatok bonyolult kölcsönhatásának, végtelen hömpölygésének folyamatát, melynek felfedezése, mint ismeretes, Joyce nevéhez fűződik, az író a *jellemzés eszközüvé* tette: relativizálta s ezzel antropomorfizálta azt, amit Joyce hosszú évekig tartó egyoldalú munkával abszolútummá duzzasztott. Ann Quin regényében a — jellegzetesen névtelen — romantikus életterlen lányalak magnóba mondott monológjai — költői játékoságuk, a befogadó értelmezési igényére fityyet hányó zabolátlanságuk tekintetében — joyce-iak. Nem indokolatlanul, mert egy boldogtalan gyermekkor forró talaja készzeti szökécselésre asszociációit, melyeknek az önműködése mégsem teljes, hiszen az akarati gesztus időnként úgy bánik az érzésekkel, úgy irányítja őket, mintha tárgyak lennének.

A középkorú házastársak, akiknek lakója és gyámoltottja a lány (illetve: akik az ő „foglárai [?], ápolói [?]”, ahogyan az utószót író Bart István teszi szellemesen kétséssé az egyértelmű meghatározást), belső éle-

tükben is már sokkal jobban hasonlítanak egymásra, mintha teremtdjük jól ismerte volna azt az — élet által számtalan példával bizonyított — elméletet, mely szerint a modern családi együttlétben a nők férfiasabbak lesznek, a férfiak pedig feminizálódnak. Erthető hát, ha egyformaságukat, párbeszédeik naponta ismétlődő jelentéktelenségeit, melyeknél időként egyáltalán nem is lényeges, hogy a közhelyszerű megállapítás kinek a részéről hangzik el, az író nő nem tagolja, ahogyan azt a hagyományos prózában megszoktuk, hanem folyamatosan, a beszélő személyének megjelölése és írásjelek nélkül egymás után írja. Ennek köszönhetően az elbeszélő perspektívája a filmkamera tárgyilagosságával azonosul, s a közönyüknek megfelelő egyhangúsággal már-már behaourviorisztikusan kíséri naponta ismétlődő műveleteiket. De ebben sem kizárólagos; ha tárgyában nem érheti el a teljességet, legalább a megjelenítésben nem mond le róla: Leonard és Ruth néha igazi énjének hangján is megszólal, — az író nő ugyanis a naplójukból iktat be részleteket a regénybe. De hát regényről van szó egyáltalán?

A regény jelenidejének története csak annyi, hogy a házaspár kénytelen beletörödni a „hármast” lelkének, a játékosságban felülmúlhatatlan fogadott lánynak önként választott halálába. Miért lett öngyilkos? Létezhet-e egy másik arca, amit tapintat-

ból vagy számításból sohasem mutatott meg nekik? Ki volt tulajdonképpen az a lány, aki szeszélyeinek lekedesve szolgáltatták ki magukat, s akit — legalábbis úgy hitték — a lakás és az ellátás biztosításával lekötelezettüké tettek? S ami még súlyosabb és nehezebben megválaszolható kérdés: kik ők maguk, akik naiv bábfigurái voltak annak a külvilágtól védett látszatvilágnak, melynek furcsa játékaival a lány adott illuzorikus tartalmat. — A regény ideje tehát az ő eltűnt idejük utáni nyomozással tágul. A már említett elbeszélőmódok e keretben érvényesülhetnek, hogy minél plasztikusabbá tegyék előttünk e családi háromszög lényegét. Ez sikerül is, noha a kettősök viszonyába egyszer sem nyerhetünk betekintést. Az író nőt ugyanis kizárólag a bűvös hármast foglalkoztatta, vagyis az a kép, ami a hősből a másik kettőtől kialakult. Így azután a kérdések és feltételes válaszok nyomán gyanú fészkel a házastársak életébe, nemcsak azért, mert sohasem lehetnek teljesen tisztában azzal a szereppel, amit a lány töltött be közöttük, hanem azért is, mert életüknek évtizedekig tartó automatizmusa, életidegensége, tartalmatlan élősdisége után végre rádöbbenek, hogy ez így nem mehet tovább. A végső megoldás, az esetleges újrakezdés már egy új regényre várt volna, amit Ann Quin sajnos már nem írhatott meg.

VAJDA Gábor

S Z Í N H Á Z

SZÍNPADI KANCSISÁGOK

A színházi előadás a képzelet játéka. Helyesebben: az is. Mert részben valóság is. Tehát: költészet — a valóság és a képzelet sajátos ötvöze. És ami a nagyszerű ebben, hogy nemcsak az előadást készítők, hanem az előadást nézők

számára is kötelező a fantázia. Nemhogy csinálni, de nézni sem lehet előadást képzelet nélkül. A néző otthon felejtheti a jegyét, majd csak bejut valahogy, de a képzeletét soha. Enélkül hiába ül a nézőtérre, akár a legelső sorba, amelyből még a színpalak mögé is beláthat, akár a kakasülő legtetetejére, nem élvezzi az előadást, nem tud részévé lenni a színháznak, értetlen idegen marad csak.

Az efféle közös, egymásra számító, egymás nélkül elképzelhetetlen színház-néző játéknak megvannak a sajátos íratlan szabályai. A néző tudja, hogy a színész nem igazán vérzik, legfeljebb paradicsomlé folyik a mellényzsebéből, hogy a kegyetlenül színészbe döfött kés nem a hátába, hanem a hónaljába „fúródott”, hogy...

Hogy ne soroljuk a különféle konvención alapuló megoldásokat, melyekről a néző jól tudja, csak fogások, hogy nem igaziak, de amelyeket a játék élvezése érdekében hajlandó az adott pillanatban valóságként kezelni. A néző — a saját érdekében — megengedi, hogy a színház manipuláljon vele.

De vajon meddig, és vajon minden esetben ilyen nagylelkű, segítőkész a néző?

Azt hiszem, igen. Illetve, ez elsősorban a színháztól függ.

Nem furcsa, a néző tudatosan vállalja, hogy manipuláció alanya lesz, bele-megy a játékba, cinkosa lesz a színháznak abban, hogy őt — a nézőt — be-csapják, s mégis a színháztól függ, hogy sikerül-e a csel?

Pedig így van.

Íme, bizonyításként, két friss példa. Ahogy ez már elengedhetetlenül lenni szokott — egy jó és egy rossz.

Csongor kijön egészen a színpad szélére, tenyerét a szeme fölé emeli, kémlel, a távolba néz, keres, vár valakit. Egyszer csak a színpad mélyében megjelenik valaki. Csongor, anélkül, hogy odafordulna, látja. Felkiált: nézd, kik jönnek! A közönség nem tiltakozik, nem nevet, nem zajong, mert nem zavarja, hogy Csongor erre néz, és oda lát.

A másik példa: egy kisvárosban vagy talán inkább falun játszódnó vígjáték-ban a gazdasszony a színpad előteréből néhány lépést tesz befelé, hátra, hogy elzavarja az előremerészkedő, zajongó baromfinépet. Hess! Hess! — mondja néhányszor hangosan és a kezében levő söprút lengetve fenyegetően. A ba-romfik elhallgatnak. A közönség felnevet. Nem azért, mert az aprójszág csak hangeffektus formájában van „jelen”, mert a kockodácsolás, a gágogás és a hápogás forrása csak magnószalag. Nem az igazi vagy kasírozott tyúkokat, libákat és kacskákat hiányolja, hanem azon derül, hogy a gazdasszony a színpad egyik vége felé ment, a baromfizaj a másikkól „jött be”, ő jobb oldalon zavarja, hessegeti a jószágokat, a zaj pedig a bal oldali színpal felől hallatszik. Egyszerre fellázadt a közönség: nevetgélessel jelezte, észrevette a hibát. Annak ellenére, hogy vígjátékról van szó, ez a nevetés nem sorolható a rendezői ér-demek, az előre bekalkulált, a tudatos poentírozás közé. Ez hiba, amit a nézők felháborodott, kissé gúnyos nevetéssel torolnak meg.

Látszólag két teljesen azonos színpadi szituáció, afféle kancsi helyzet mind a kettő, s mégis csak az egyik jó.

Miért?

Az újvidéki közönség érzékenyebb, mint a pesti? Vagy kisebb a fantáziája? Esetleg kevésbé ismeri az ilyen megegyezéssel játékszabályokat?

A hiba nem a közönségben van.

Ott érzi a közönség, hogy Csongor az ő szemével, helyette néz, hogy azt mondja, amit tulajdonképpen a közönség lát, hogy a kötélfán és a fa mögötti gyepágyon túl, a színpadot övező kötélkert felső szélén, jól látni, a színpad felfelé emelt, hogy megjelenik két alak, két nő, Tünde és árnyéka, Ilma. Sőt: amit Csongor szeretne látni, csak képzel, remél, azt mi látjuk is, az a mi számunkra a valóság, más szóval: az ide néz, oda lát megoldás nemcsak hogy nem vált ki nevetést, hanem egyszerre jelez vágyat és valóságot, reményt és realitást, képzeletet és a színpad horizontján igazán megjelenő szerelmest, s amikor Csongor megfordul, hogy most már egyenesben lássa, amit csak a közönség látott eddig, eltűnik a képzelet, s csak a valóság marad, egybeolvad, összemosódik a realitás és az irrealitás.

Itt viszont nemcsak az előző jelenetekben realitáshoz szoktatott, hanem a kiemelt és kifogásolt jelenetben is a baromfizajzt valóságként kapott közönség joggal várja el, hogy a gazdasszony ott hessegeti a tyúkokat, libákat, kacskákat, ahonnan a hang jön.

Az elsőnek említett előadás mesejáték, olyan műfaj alapján készült, amely nem csupán megengedi, hanem meg is kívánja a valóság-valótlanság kettősséget, az utóbbi társadalmi vígjáték, s megjelenítése is inkább realiztikus megoldásokat kíván. Ott lehet, a műfaj szükségelteti a játékoságot, itt a műfaj és a hozzátapadó játéktílus kizárja az ilyenfajta színpadi szabadságot. Ott a képzeletre nagyobb feladat hárul, itt a valóságigény a fantázia elé kerül. Ott szabadabb a színház, itt kötöttebb és vele együtt a néző is, a közönség képzelőereje. Ami ott hatásos megoldás, az itt apró baki, hiba.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

BENES JÓZSEF TÁRLATA

Az újvidéki „Radivoj Cirpanov” Munkásegyletem Képtára, 1976. március 24—április 12.

A katalógus egy mellékesnek tűnő adatával kezdeném Benes nagy munkásegyletemi tárlatának körülményeit — immár negyedszer-ötödször téve kísérletet művészetének megközelítésére.

A képzőművészeti akadémiát — olvashatjuk — Belgrádban végezte 1956-ban *Nedeljko Gvozdenović* osztályában.

Azért fontos számomra ez az adat, mert mindinkább úgy látom, hogy a gvozdenović és a benesi alkotási mód, képvilág rokon vonásokat, megegyezéseket mutat.

Gvozdenović 1902-ben született; nemzedéktársaitól eltérően, nem Párizsban, hanem Münchenben tanult — Hans Hofmann-nál. „A legjobb módja a három dimenzió érzékeltetésének az — mondja Hofmann”, a mester mestere —, ha két dimenzióval fejezzük ki...” Gvozdenović kritikusai már kiemelezték művésze-

tének lényegét: a háború előtti mélyen villogó „melodikus cezanneizmus” az ötvenes és a hatvanas években világos lineáris struktúrát, széles kétdimenziós felületeket, patetikamentes monumentalitást eredményez. Marko Ristić „az álom kulisszáinak” nevezi ezeket a síkokat, felületeket.

Gvozdenović tanítványait már messziről felismerni analitikus síkfelületeikről.

Benes rokonsága is a síkokkal való lassú, variációs-szeriális manipulálásban nyilvánul meg.

Ő is három-négy motívumot variál, tisztít, növeszt monumentálissá — immár húsz éve.

A gvozdenovići, müncheni—hofmanni eredetű, analitikus, intellektuális síkfestészet mellett mindenképpen meg kell említenünk az ötvenes évek Belgrád-jának festői forradalmakkal teljes légkörét, elsősorban pedig a szürrealizmust, amelynek egyik kezdeményezője Benes évfolyamtársa, a ma ismert párizsi festő, Dado volt. Kétségtelen, hogy figurális kiindulópontjaik, tapasztalataik közösek. Dado és Benes is babákat, bábukat fest abban az időben.

Csak egy dolgot nem vettem észre eddigi Benessel foglalkozó írásaimban, mégpedig azt, hogy Benes sosem festett, sosem fest. Klasszikus értelemben, sosem. Dadóék, Šejkáék viszont a reneszánsz és németalföldi mesterekért lelkesedtek: a rútat a nagy mesterek teljességigényével, finomságaival, clair-obscurével és expresszivitásával akarják megjeleníteni...

Benest viszont sosem izgatta az ecset munkája, a fény problémája vagy, mondjuk, a perspektivikus szerkezet. Ő vagy csapkodta, vagy tapasztotta vásznait. Felületei ömlesztettek, bőrszerűek. Ilyen értelemben a mai napig sem változott. A mélység problémáival már az akadémián festett rózsaszín babákkal, órabelsőkkel leszámolt.

Variációs hajlama, keresései gyorsan a grafikához vezették: itt kedvenc sablonjaival dolgozhat.

Mint mondtam, a rózsaszín babából, illetve a rút kövér figurából indul, azt elemzi, bontja, gyúri, hullámoztatja — lényegíti át, nyújtja végtelenné: kecses, tiszta, gyönyörű formákká — tiszta grafikává! A hasrácok önállósulnak először, majd a váll és a fej csigolyaszerű vonala válik el, emelkedik fel lebegő, szárnyas formákká a grafikai lapokon.

E tárlaton két újdonságról beszélhetünk.

Figurális festészetét a grafikai tapasztalat kamatoztatásával új, magasabb szintre emeli nagy formátumú vásznain. Ezüstös pisztolyozása a kezdeti sárgászöldes csapkodás nemességét-melegségét sugározza ismét.

Hetvenötben és hetvenhatban fontos új motívumokkal, új technikai eljárással (a nylonnak nevezett fehér hártyaréteg megjelenését emelném ki), új színekkel (rózsaszín, zöld, sárga), fekete háttérrel és kerettel bővíti, szélesíti grafikáját.

Tán azt is mondhamánk, hogy egy lappangó krízisből sikerült kilábalnia. Még csövei is tiszta jelekké lettek. Igen, és máris új szintézist eredményezett ez a vajúdás. Újra egységes és élő Benes teljes világa.

A hetvenötös Mosófa, Paprikaszedő, Zöldpaprika nylonban és a hetvenhatos Rózsaszín figura, Csendélet és Piros figura a térben című szerigrafákat kell kiemelnünk. Ezek s a két Figura a térben című nagy olaj bizonyítják legjobban a beérést s a zártnak hitt motívumvilág észrevétlen kiszélesedését, felfrissülését.

Benes mind összetettebb, mind egyszerűbb.

Izgalmas út előtt áll ma: a grafikában kihordott, letisztított világot kell visszaadnia a nagy vásznaknak...

Befejezésül ismét rokonokat említenék, de most a magyarországiak közül.

A figurásokat és a „sík vallomásait” festő Deim Pált, kinek képeiről így ír Juhász Ferenc: „ezek mögött a síkká lapított felületek mögött: ott a *görbe tér*, az egyetemleges tér minden érzelmével és dolgával.” Valamint a mézeskalács-bábokat, sírköveket festő Keserű Ilonát.

TOLNAI Ottó

FILM

KERESZTAPA II.

Francis Ford Coppola az a rendező, aki a 70-es évek elején a hollywoodi hagyományból kiszűrte a maradandó értékeket, és ezt a „szűretet” alkotó módon használva fel beépítette a *Keresztapa* című nagy sikerű, megérdemelten sokat dicsért filmjébe. Abban, hogy Hollywood újjáledt, és hogy ma mind többet beszélünk a „papa mozi”-jának feltámadásáról, reneszánszáról, nem kis szerepet játszott F. F. Coppola, aki szerint a filmrendezőnek az a feladata és célja, hogy egy ötletet, elképzelést megvalósítson a film, mint sajtóságos médium nyelvén, és hogy érintkezésbe, kapcsolatba kerüljön a film közönségével.

A *Keresztapa* óriási sikerén fölbuzdulva és a Paramount kezdeményezésére F. F. Coppola elvállalta a *Keresztapa II.* elkészítését, kockáztatva rendezői sikerét és hírnevét is. Munkáját ezúttal is siker koronázta. Olyan filmet készített, amely egyáltalán nem az első rész sikerének következményeként hat, hanem valóban *jalnytatása* annak, mind a mondanivaló, mind pedig a forma szempontjából. A *Keresztapában* felvetett kérdéseket, problémákat továbbfejlesztette, és élezte, minek következtében a két film oly szervesen, egymásnak kérdést feltéve és azokra feleletet adva olvad eggyé, hogy valójában egy 7 órás monumentális filmprodukcióról kell beszélnünk. Ugyanis a *Keresztapa II.* minden egyes jelenete utal, válaszol, vagy éppenséggel egybevág a *Keresztapa* egy-egy jelenetével, ami elsősorban a jó dramaturgia érdeme. A *Keresztapa II.* szerkezetében két részt különböztethetünk meg: az egyik a *Keresztapában* bemutatott kort megelőző időszakot (Don Vito gyermekkorát és ifjúságát) ábrázolja sok-sok romantikával, a másik pedig Don Vito utódát, Michaelt, rideg realitással.

A két film együtt a családregényekre emlékeztet. Egy maffiacsalád emelkedését, a csúcst, majd a süllyedést ábrázolva eljut a kiindulópontig — a ciklus

Keresztapa II. (The Godfather Part II.) Rendezte: Francis Ford Coppola, írta: Mario Puzo. The Godfather c. regénye nyomán F. F. Coppola és Mario Puzo, zene: Nino Rota, színészek: Al Pacino, Robert Duvall, Diane Keaton, Robert De Niro, Talia Shire és még sokan mások.

lezárul. Tehát, ha meg szeretnénk vizsgálni Coppola filmjét, akkor nem beszélhetünk külön, anélkül, hogy a „filmeposz” értékei ne sikkadjanak el, a *Keresztapa II.*-ről, hanem a 420 perces *Keresztapát* kell szemügyre vennünk.

A *Keresztapa* gengszterfilm, pontosabban maffia-film, amely magába olvasztotta a közönség követelte igényeket: az izgalmas történetet, a mesét, az attrakciót, de — és ebben van a rendező legnagyobb érdeme — elkerülte a hozzá hasonló filmek ponyva-kliséit és modelljeit. Kitűnő regény a filmvászonon, minden „filmlátomás” nélkül. Szárazon, érzelemmentesen, érzékkel visszaadva egy pokoli történetet, egy család pokoli történetét. Vér és halál, gyilkosságsorozatok és közben halkán beszélnek, családiasan. Igazi „gengszter-Buddenbrook” — mondta egy kritikusa a filmről. „Szabályos film.” Mi tette mégis ezt a filmet oly népszerűvé, mind a közönség, mind pedig a kritikusok előtt?

A nézőben a film egy olyan érzést ébreszt, hogy a rengeteg vér, erőszak és kegyetlenkedés szoros kapcsolatban áll, és arra asszociálhat, ami a mai világban borzasztó, visszataszító és rémisztő. Maga a rendező is hivatkozott arra egy beszélgetésen, hogy szándékában volt metaforikus párhuzamba állítani a szervezett maffiát és Amerikát, mely hazát adott ennek a bűnszövetkezetnek. Amikor Michael bejelenti testvéreinek, hogy önként jelentkezett a haditengerészekhez (a *Keresztapa II.* egyedüli jelenete, melynek filmideje azonos az első rész filmidejével), mintha azt mondaná: Nem akarok olyan lenni, mint ti! Amerika a visszájára fordult „szabadság hazája”, valamikor régen ugyanezt mondta Európának.

Azonban ő is gyilkol, két embert lelő, és vér tapad a kezéhez. Mikor apja halála után ő lesz az utód, apjánál kegyetlenebbül, brutálisabban hajtja végre a maffia törvényeit. (Gondoljunk csak az ellenpontozás ritkán látott csodájára, a „konzervatív” dramaturgia remeklésére: az ellenséges maffia kiirtására. Tömjén, pap — löporszag, tömeggyilkosság.)

Michael az ország leggazdagabb és legbefolyásosabb emberévé válik, de elveszti mindazt, ami a legkedvesebb lehetett számára: belső, „jelki” nyugalmát és családi körét. A megsemmisülés felé közeledik, semmivé lesz, elenyészik — magára marad. Magára marad, mint a *Magánbeszélgetés* magányos hőse: eszközből maga is áldozattá válik. A lelkiismerettel marad meztelen és egyedül. A „gengszter-Buddenbrookok” napja leáldozóban van.

HAJNAL Jenő

Z E N E

KIRÁLY ERNŐ ZENESZERZŐI MŰHELYÉBŐL

Körülményeink között a zeneszerzés igényesebb válfaja nem biztosít megélhetési lehetőséget, így komponistáink főleg pedagógiával, esetenként más, zenével kapcsolatos tevékenységgel foglalkoznak. Király Ernő talán az egyetlen a vajdasági szerzők sorában, akinek az ilyen kettős hivatásban sikerült az alkotó munka javára billentenie sokrétű munkásságának mérlegét. Műhelyében egymás után készülnek az új művek, melyek — akárcsak az elmúlt évek termése —

arról tanúskodnak, hogy Király nemcsak szorgalmában maradt mindmáig következetes, hanem alkotói elkötelezettségében is változatlanul a kísérletezés, az új lehetőségek feltárásának megszállottja. Akkor is, amikor a magyar népi citerák alkalmazásával, elektromos hangosításával érdekes hangszerét, a citrafont megszerkeszti, akkor is, amikor a tudatában élő népzenei visszhang és az avantgarde hangzásvilág szintézisének útjait kutatja.

Befejezett alkotásai közül ezúttal az opatijai Jugoszláv Zenei Tribün elnevezésű országos szemlével kapcsolatos szerzeményekre szorítkozunk, elsősorban a tavaly bemutatott DIMINUZIONE című kompozícióra, amely az ACEZANTEZ (Ansabl centra za nove tendencije — Zagreb) művészcsoporttal való több éves együttműködés jegyében született. Számoljunk be arról is, hogy a kompozíciót Opatija mellett az együttes másutt is bemutatta, például Sorrentóban és Beogradban. Maga a szerzemény a címben megnevezett „kicsinyítés” gondolatkörére és az ezzel kapcsolatos képzettársításokra összpontosul. A partitúra mindössze oldalnyi terjedelmű, koordináta-rendszerre emlékeztető ábra formájában közli a szerző elképzeléseit, ehhez csatlakozik, előljáróban, a modern lejegyzési módok nélkülözhetetlen tartozékaként, a jelmagyarázat, amely az ábra megfejtését, ebben az esetben a geometriai séma „olvasását” teszi lehetővé. A magyarázatban található utasítások nem kizárólagos, szigorú szerzői követelmények, inkább útmutató jellegűek van. Így a szabatosan megfogalmazott alapgondolat értelmi szférájában a megszálltatás-megelevenítés bármely módja lehetséges, amit egyébként az ACEZANTEZ szabadon értelmezett opatijai előadásában is tapasztalhattunk. Király mind kifejezettebb vonzalma a többretű kifejezőmódok iránt ebben a szerzeményben a kicsinyítés alapgondolatának pantomim, tehát vizuális, érzékeltetésében jut kifejezésre: a mintegy négy-öt percig tartó kompozíció folyamán az idő múlását jelző, kezdetben erőteljes, majd egyre halkuló halmazok szabályos láncolatának a pantomim taglejtések redukciója felel meg; az előadás végén a zene pianissimóra csökken, a mozgás néhány megismételt szemrebbenségre.

Az idei Jugoszláv Zenei Tribünre (a szemlét minden év novemberében tartják meg Opatijában) Király két új alkotásának ősbemutatójával nevezett be, az ACEZANTEZ számára készült SPIRAL című audio-vizuális kompozícióval hangszercsoportra és „light-show”-ra, melynek színes reflektorai a C hangból induló diatonikus sor egy-egy hangjának felelnek meg, valamint FONOSTRIP című kórusművével. Az utóbbi előszavában elmondja, hogy a szerzemény „játék a magyar felkiáltószók hangjaival, szótagjaival”, melyeket hangulatuk szerint egymásba kapcsolódó tételkebe csoportosított. A kórusmű előadására a sarajevói „Slobodan Princip-Seljo” énekkar vállalkozott Miroslav Homen vezénnyelével.

Király Ernő legújabb zeneszerzői ötlete — pillanatnyilag ennek az elképzelésnek a megvalósítása foglalkoztatja a legintenzívebben — a televízió kínálta kép- és montázstechnika, valamint a gyári munka hangjainak, zörejeinek s a gyári munkások képzeletében, mindennapjaiban élő dallamtorodékek, gondolatok sajátos egybekovácsolására, metamorfózisára alapozott „Gyár-szimfónia”, melynek realizálását a szerző az Újvidéki Televízióra bízta.

PÁNDI Oszkár

SZUPERSTRUKTÚRÁK

Akil Mark Koci priština i zeneszerző művei hanglemezen

A mai jugoszláviai zeneművészet alkotásait rögzítő hanglemezek, sajnos, feltűnően ritka sorában nemrég jelent meg a Zágrábi Rádió-televízió és az ugyancsak zágrábi „Jugoton” hanglemezyártó vállalat közös kiadásában Akil Mark Koci priština i albán komponista modern hangvételi műveinek válogatása. A muzsika iránt sokrétűen érdeklődő Koci a hazai alkotók középső korosztályához tartozik; Prizrenben született 1936-ban, tanulmányait Szarajevóban végezte, jelenleg Stuttgartban folytat posztgraduális stúdiómokat az Európa-szerte ismert avantgarde zeneszerző Milko Kelemen növendékéként. A priština i rádióállomás zeneműsorának főszerkesztője, jelentős publicisztikai és szervező tevékenységet fejt ki, de az utóbbi évek folyamán mindinkább a zeneszerzés vonzza. Ilyen irányú törekvéseinek, próbálkozásainak és eredményeinek dokumentuma most megjelent hanglemeze is, amelyre kórusműve, a „Pa Titull”, (Cím nélkül) valamint a hangszeregyüttesre komponált „Filigranët I”, „Filigranët II” és a „Szuperstruktúrák” került.

A hagyománytisztelő kosovói zenei életbe Akil Mark Koci merőben új felfogásával, formabontó hangzásvilágával, szívós kísérletező kedvével tört be, vállalva az ellenállás, meg nem értés kockázatát. Első sikereit is az ország más zenei dobogóin aratta, szerzői lemezének valamennyi művét, például, a Jugoszláv Zenei Tribün rendezvényeinek keretében ismerhette meg a zeneértő hallgatóság az 1971–1974-es időszakban. Zágrábi és ljubljanai művészek szóltatják meg ezeket a partitúrákat, melyekben a ma-

ga módján igyekszik szülőföldje népzenei örökségének visszhangját saját, újszerű zenei világába betáplálni. Hanglemzefelvételeinek sorrendje egyben a művek értékrendjét is meghatározza; az útkeresések jegyében komponált „Pa Titull”-tól a már kialakult stílusú „Szuperstruktúrákig” meglepően rövid idő alatt jutott el Koci, egyúttal néhány olyan eljárást is meghonosítva szerzői gyakorlatában, melyek zenéjének, jóllehet nem eléggé szembeűnő, de következetesen kimutatható, egyéni arculatot biztosítanak.

Míg a „Pa Titull” tonális talaján még idegenül, mesterkéltten hatnak a disszonáns tendenciák, a beékelt parlando és a többi újszerűsége törekvő ötlet, a „Filigranët I”, de különösen a „Filigranët II” már az útkereséseiben tudatos irányvonalat követő szerző munkájának jegyeit viseli magán. Itt mutatkoznak meg konkrétan az említett egyéni vonások is, a címben feltűtetett filigránok fogalmát érzékeltető, folyamatosan ismétlődő hangsoport-miniatűrök és a nyugodt „fekvő” hangok váltakozásában. Van némi igazság abban, hogy olvasmánya szövegét nemegyszer saját szája íze szerint értelmezi az ember — a muzsika esetében az ilyen képzettársító közléselfogás lehetősége a meghonosított perceptív módszerek közé tartozik. Innen ered a belemagyarázások zöme s az az elterjedt téves gyakorlat, hogy a muzsikát beszédnyelvre fordító publicisták olykor egy-egy új mű mondanivalójára, a szerző elképzeléseitől eltérő, saját meglátásaikat kényszerítik. Koci esetében is fenntartással beszélhetünk, a szerzemények címének sugallatára, a filigrán, finom művű kézműipari elemek és az azonos zeneszerzői megoldások egyértelműségéről. Mégis, már a felületeselemzés is kimutathatja, hogy az egymást követő aleatorikus szakaszok elrendezésében jelentős összekötő szerepe van a folyamatos, kiegyesülőzött

pulzusra emlékeztető ritmusnak és fríz-technikát idéző apró, ismétlődő ornamentumsoroknak.

A lemez legsikerültebb szerzeményében, a „Szuperstruktúrák”-ban az előbbi művekben kierielt zeneszerzői technika teljesebb, érettebb fokon jelentkezik, az árnyalások gazdagabbak, az egész kompozíció mindamellert, hogy erőteljesebb hangzási ellentéteket állít szembe egymással, nyugodtabb, leszűrtebb hatást kelt. Az egyes hangszereknek szánt szólisztikusnak is mondható feladatok a mű előadásának változatosságához járulnak hozzá.

Különös tekintettel az aleatorikus, azaz kötetlen partitúrákra a hangfelvételek elkészítésében, tehát a lemez műsorának végső megformálásában, társszerzői szerep hárult a közreműködő művészekre. A lemez értékét éppen ezért nagymértékben növeli a ljubljani „Slavko Osterc” (Filigranët I és II), valamint a zágrábi „ACE-ZANTEZ” (Szuperstruktúrák), az új zene problémáit alaposan ismerő, elkötelezett tagjainak jeles teljesítménye is.

PÁNDI Oszkár

KRÓNIKA

KÖNYV AZ ÍRÓKONGRESSZUS-
RÓL. Nemrégiben hagyta el a nyom-
dát *A Jugoszláv Írószövetség VIII. Kongresszusa* című kiadvány, amely
egybegyűjtötte a kongresszuson el-
hangzottakat: Tito elnök üzenetét és
a kongresszus résztvevőinek köztársá-
sági elnökünkhöz intézett levelét, Sta-
ne Dolanc és Gustav Krklec üdvözlő
szavait, a beszámolókat, felszólaláso-
kat és a Jugoszláv Írószövetség akció-
programját. E jelentős publikációról
megjelent első értékelések kiemelik,
hogy, noha a könyvet elsősorban
kongresszusi dokumentumnak szánták,
időszerűségével és tartalmával is tú-
lnövi elsődleges rendeltetésének felada-
tát, már csak azért is, mert nem
pusztán dokumentum, hanem *könyv*,
amely új fényben világítja meg a ju-
goszláv népek és nemzetiségek irodal-
mát. Nem egy kongresszusi beszámoló
történeti áttekintése az elmúlt évek
irodalmának és egyúttal bizonyítéka
annak, hogy az irodalom miként ta-
lálja meg helyét az öngazgatási tár-
sadalomban.

A könyv ismételten bizonyítja a
múlt év őszén megtartott írókong-
resszus jelentőségét, amely valójában
az írószövetség munkájának megújho-
dását is jelenti.

LEXIKOGRAFIÁNK MÚLTJA.
*Az enciklopédiák öt évszázada Jugo-
szlávia földjén* címmel Belgrádban
rendkívüli érdeklődést kiváltó kiállít-
ást szervezett a fennállásának 25.
évet ünneplő zágrábi Lexikográfiai
Intézet. A belgrádi közönségnek ezen
a kiállításon volt első ízben alkalma
például Ilija Cvijević dubrovniki köl-

tő a XV. század nyolcvanas éveiben
írt *Lexikonjának* eredeti példányát
látni, amelyek számos más, többek
között az 1559-ben készült Skalic-féle
lexikkal és az 1595-ös Vrančić-féle
szótárral együtt mutattak be.

A régi kiadványokat bemutató tár-
laton helyet kaptak az újabb mun-
kák is, elsősorban a zágrábi intézet-
ben készült, világviszonylatban is je-
lentős általános és szakenciklopédiák
sorozata, valamint a majd húsz éven
át készült és 240 000 példányban
megjelent nyolckötetes *Jugoszláv En-
ciklopédia*. A kiállítás értéke, hogy
időrendi sorrendben mutatta be az
itt folyó lexikográfiai kutatás és en-
ciklopédiaírás fejlődését.

TIZENKÉTEZER KÖNYVVEL A
BUDAPESTI VÁSARON. Otvenhét
kötetel, illetve majd tizenkétezer pél-
dánnyal szerepelt az újvidéki Forum
Könyvkiadó a május végi és június
eleji budapesti könyvhéten. Amikor e
sorok íródnak, a könyvek fogadtatá-
sáról még nem számolhatunk be, de
arról igen, hogy egyes könyveink igen
nagy példányszámban kerültek a
könyvvásári sátrakba. Az *Irodalmi
hagyományaink* című könyvből 350
példányt rendeltek, Ivo Andrić *A lő-
pororony* című művéből, továbbá az
Idő, idő, tavaszidő és a *Versek éve
1975* című kötetből 400—400-at, Tol-
nai Ottó *Versek* kötetéből és az *Iro-
dalmunk kiskönyvéből* 450—450-et,
Bori Imre legújabb tanulmánykötet-
éből, a *Fridolin és testvéreiből* pedig
500 példányt. Még ezt is meghaladta
az 1974-es és az 1975-ös humorév-

könyv példányszáma: a *Marad a gyerek, ha látszik* és *Sok az eszkimó, kevés a móka* című könyvből 600—600 példány került Budapestre. Egyébként a következő könyvek voltak kaphatók a Forum budapesti könyvsátrában: Herceg János: *Két világ*; Deák Ferenc: *Tor*; Csépe Imre: *Mezei dolgozók*; Ivan Kušan: *Koko Párizsban*; Irodalmi hagyományaink; Danilo Kiš: *Fővenyóra*; Dr. Penavin Olga: *Szlavóniai hétköznapiak*; Deák Ferenc: *Aszály*; Mészáros Sándor: *A Tanácsköztársaság és a vajdaságiak*; Zákány Antal: *A vas nem kenyér*; Brasnyó István: *Kialudt tűz*; Pintér Lajos: *Van benne valami*; *Marad a gyerek, ha látszik*; Holti Mária: *Sodortatva*; Gion Nándor: *Olyan, mintba nyár volna*; Domonkos István: *Redőny*; Nagy Sándor: *Dombó*; Dragutin Tadijanović: *Kései arató*; Szűcs Imre: *Papírsárkány*; Arsen Diklić: *A kiseréti szállás*; Ivo Andrić: *A löportorony*; Baranyi Markov Zlata: *Baranyi Károly*; Ahmet Hromadžić: *A különös títka*; Jung Károly: *Bájoló*; Kopeczky László: *Vajk a Szaharában*; Debreczeni József: *Hideg krematorium*; Herceg János: *Előjáték*; *Különös ajándék*; Danyi Magdolna: *Sötét-tiszta*; Maurits Ferenc: *Telep*; Juhász Erzsébet: *Fényben fénybe, sötétben sötétbe*; *Idő, idő, tavaszidő*; Majtényi Mihály: *Betűtánc*; *Sok az eszkimó, kevés a móka*; *Versek éve 1975*; *A Híd repertórium (1934—1941)*; *Irodalmunk kiskönyve: Márciusi zsoltár*; Brasnyó István: *Holdfény*; Böndör Pál: *Karszt*; Podolszki József: *Koponyatörés*; *Munkásélet*; Pintér Lajos: *Mélyvíz*; *Fáklyafényben*; *Az AVNOJ második ülése*; Utasi Csaba: *Tíz év után*; Varga Zoltán: *Periszkóp*; Bosnyák István: *Vázlatok egy portréhoz*; Végl László: *A vers kibívása*; Dér Zoltán: *Örvénysodró*; France Bevők: *Tito*; *Képköltemény*; Tolnai Ottó: *Versek*; Burány Nándor: *Hadjárat*; Veljko Vlahović: *Forradalmak és az*

alkotómunka; Jovan Pavlovszki: *Sárfészek*; Bori Imre: *Fridolin és testvérei*.

A LILIAMFI SZÁZADSZOR. A *Magyar Szó* szabadkai oldalán a sok információ között szinte elveszett a hír, amely, elzeterként, arról tudósított, hogy a Szabadkai Népszínház magyar társulata századszor viszi színre Szigligeti Ede Liliomfi c. vígjátékát. A színházi ügyekben kevésbé járatosak bizonyára nem érzik egy ilyen esemény jelentőségét, de az előadások mutatószámaiban otthonosabbak tudják, felénk színház történeti esemény egy ilyen jubileum, hiszen még a vezető belgrádi, zágrábi és ljubljani színházakban is ritkák a centenáriumot megért előadások. A vajdasági színházakban, még kevésbé, hiszen az utóbbi években csak Zoran Petrović Szakule falu, Bánátban c. produkciója ért el ilyen sikert az újvidéki Nemzeti Színház színpadán. A Szabadkai Népszínház harmincéves történetében viszont ez az első ilyen jubileum. Függetlenül attól, hogy sajtonk erre nem figyelt fel, a Liliomfi április 25-i szabadkai előadása jelentős eseménye volt a jugoszláviai magyar színjátszásnak.

HUSZONÖT KÖTETES KRITIKAANTOLÓGIA. Az újvidéki Matica gondozásában megjelent annak a jelentős, huszonöt kötetre tervezett kritikaantológiának első öt könyve, amelynek célja, hogy prezentálja a szerb kritikaírás múltját és jelenét. A sorozat első darabja Stanislav Vinaver kritikáit tartalmazza, a második pedig a Skerlić idejében megjelent értékelő írásokat gyűjtötte egybe. A harmadik könyv címe: *Írók kritikusként* az első világháború után. Ez a kötet többek között, Andrić, Crnjanski és Rastko Petrović kritikáit és esszéit tartalmazza. Megjelent még a Branko Lazarević tanulmányai és Stojan No-

vaković filológiai jellegű írásait tartalmazó kötet is. Az év végéig még 8—10 könyv jelenik meg ebből a sorozatból, többek között Bogdan Popović, Isidora Sekulić, Velibor Gligorić és Milan Bogdanović kritikáinak gyűjteménye, valamint a *Szociális kritika* c. munka. Most rendezik sajtó alá Laza Kostić és Jakov Ignjatović kritikakötetét, valamint az első világháború előtti és a két háború közötti kritikaantológiát.

TANÁCSKOZÁS A KÜLFÖLDÖN LEVŐ KÖZÉPKORI SZERB KULTÚRTÖRTÉNETI EMLÉKEKRŐL.

Tönkremennek-e a szerb kultúra magyarországi emlékei? — ezzel a címmel közöl jegyzetet a *Književne novine* 510. száma. Irodalmi lapunk beszámol arról, hogy Belgrádban a Szerb Szocialista Köztársaság Oktatás-, Tudomány- és Művelődésügyi titkársága beszélgetést szervezett a külföldön levő középkori szerb kultúrtörténeti emlékek további feltárásáról és megőrzéséről. „Népünknek — írja a lap — két jelentős külföldi könyvtára van. Az egyik a hilandári, amelyhez írásbeliségünk gyökerei vezetnek, a másik pedig a Magyar Népköztársaságban levő Szentendrén van, abban a legészakabbi helységben, ahová a szerbek évszázados vándorlásaik során eljutottak és éltek. A szentendrei püspöki könyvtár a szerb nép egyik legrégebbi és legjelentősebb külföldi könyvtára, amelyben XV—XVIII. század között keletkezett felbecsülhetetlen értékű könyveket és kéziratokat őriznek.”

Az említett értekezleten a jugoszláv és a magyar művelődésügyi dolgozók együttműködésének szükségességéről tárgyaltak, mert úgy vélik, hogy csakis közös erőfeszítésekkel lehet és kell megőrizni a Magyarországon levő régi szerb könyveket, kéziratokat, levéltárakat és emlékműveket.

FILMGYÁRTÁSUNK PÉNZELE-SÉRŐL. — Filmközpontjainkban már hosszú ideje munkálkodnak a filmiparnak az öngazgatás elvén alapuló átszervezésén. Minden köztársaságban és tartományban a saját körülményeknek megfelelő optimális megoldást keresik. A különféle megbeszélések legtöbb helyen még nem jutottak el a végleges megoldásig — írja Ládi István a *Magyar Szóban*, majd érdekes összehasonlítást végez a vajdasági és más köztársaságok és Kosovo Tartomány filmgyártása anyagi bázisának megteremtéséről.

— Nálunk Vajdaságban — írja a továbbiakban — most van nyilvános vitán a filmtörvény tervezete, és a Tartományi Művelődési Érdekközösség filmegységének a megalakításáról szóló öngazgatási megegyezés munkaszövege. Tehát a vajdasági filmgyártásnak az alkotmánnyal összhangban való átszervezése szintén a legjobb úton halad... A törvény és a filmegység megalakításának tervezete a lehetőségeket veszi számba csupán, de nem tartalmaz konkrét megoldást, aminek nyilván megvannak az objektív okai. A helyzet azonban pillanatnyilag a következő: Szerbiában például az idén a művelődési érdekközösség 30 millió dinárral támogatja a filmgyártást, Horvátországban, ahol most is létezik filmjárulék, sőt újabban a televízió is fizeti, megvan rá a lehetőség, hogy 40 milliót költsenek az évi produkcióra, Kosovóban pedig 13 milliót szántak az idén a filmgyártásnak. Ezzel szemben Vajdaságban a művelődési érdekközösség 3 700 000 dinárt juttat filmgyártásra és egyéb filmtevékenységre, s ebből 1 milliót a forradalmi filmek forgatására tartalékol. A tavalyihoz képest majdnem 1 300 000 dinárral több ez, és mégis alig éri el azt az összeget, amivel 1973-ban rendelkezett a vajdasági film. Ugyanakkor tavaly decemberben az országos tanácskozáson el-

hangzott adat szerint egy játékfilm forgatása átlag 4 800 000 dinárra rúgott, a filmmunkások szövetségének legújabb adata szerint pedig a gyártási költség ma már átlag 7 millió dinár.

FOLYÓIRATAINKRÓL. — A Vajdaságban havonta, illetve kéthavonként hat magyar nyelvű folyóirat jelenik meg, pontosabban évente 45 folyóiratszám, összesen 45 000—50 000 példányban. Az irodalmi folyóiratok példányszáma 600 és 1500 között ingadozik, a tudományos és szakfolyóiratoké pedig esetenként eléri az ezret. Hat folyóiratunk közül három kimondottan irodalmi jellegű (*Híd, Új Symposion, Uzenet*), kettő kifejezetten tudományos (*A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* és *a Létünk*), egy pedig tudományos igényű szakfolyóirat (*Oktatás és Nevelés*).

Brasnyó Istvánnak a *Magyar Szó*-ban közölt cikkéből idéztünk. A szerző az elmúlt hetek folyamán megszólaltatta a vajdasági magyar folyóiratok főszerkesztőit, s cikkében e beszélgetések tapasztalatait sommázza. Igen érdekes és tanulságos Brasnyó István több megállapítása, ezért kivonatossan tovább idézünk cikkéből.

— Az ország vezető folyóiratait tartva szem előtt, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy, mondjuk, irodalmi folyóirataink példányszáma az országos átlag szintjén mozog. Ha azonban figyelembe vesszük a magyar nyelven olvasók számát, roppant érdekes következtetésre jutunk: folyóirataink példányszám tekintetében felveszik a versenyt némely ismert és népszerű szerbhorvát nyelvű folyóirattal is.

— Folyóirataink — főleg az irodalmi folyóiratok — példányszáma alaposabb szervezéssel tovább növelhető, hiszen a szerkesztőségek a folyóiratok népszerűsítésében és az olva-

sókhöz való közelítésben nem jutottak túl a kezdeti szakaszon.

— Egyes folyóirataink, amelyek már az ötödik vagy hatodik évfolyamukban járnak, még mindig olyan gondokkal küszködnek, hogy nem tudnak egyetlen állandó alkalmazottat sem fizetni, esetleg máig nem tudtak szerkesztőségünknek megfelelő helyiséget biztosítani.

— Folyóirataink életében teljes egészében jelen van társadalmunknak az a törekvése, hogy a kultúra minden formáját a dolgozó ember tulajdonává tegyék. A szerkesztőségek figyelme máris a dolgozók mindennapjaira, a mindennapok problémáira irányul, és akciókat szerveznek társadalmi és közösségi életünk feltérképezésére, s íróink figyelmét napjaink eseményeire hívják fel.

— Irodalmi és tudományos folyóirataink rendszeresen foglalkoznak társadalomtudománnyal, s a szerkesztőségek arra töreksenek, hogy az alkotók körében népszerűvé tegyék az ilyen irányú kutatásokat is, mivel ez a terület az utóbbi időben igen elhanyagolt volt és magyar nyelven csak kevés társadalomtudományi munka látott napvilágot.

— Folyóirataink kultúránk döntő fontosságú bizonyítékaiává és eszközeivé válnak, bár ez a szerepük a múltban is egyértelműen kitetszett, a jövőben azonban — ezt a szerkesztőségi programok is biztosítják — alaposabb szervezéssel és a társadalom, az olvasók igényeihez való felelősségteljesebb viszonyulással az eddiginél sokkal nagyobb mértékben hozzájárulhatnak írásbeli kultúránk elmélyítéséhez és kiszélesítéséhez, ami alatt első sorban a munkásosztály és a dolgozók felé való közeledést értik, továbbá a marxista kritika fokozottabb támogatását, amivel az öngazgatás további fejlesztését szándékozzák serkenteni.

A FORDÍTÁSOK VILÁGRANG-LISTÁJA. Nemrégiben jelent meg az UNESCO-nak a fordítások nemzetközi repertóriumát tartalmazó vaskos kiadványa, amely szerint az 1972-ben lefordított könyvek világranglistáján majd 4500 könyvvel a Szovjetunió vezet Spanyolország előtt, amely 3200 fordításával a harmadik helyről a másodikra ugrott. Ezután következik az NSZK (2770), majd az Egyesült Államok (2190) és Japán (2180). Japán egyébként a hetedik helyről tört az ötödikre, Franciaország pedig 2176 fordítással a nyolcadik helyről a hatodikra. A további sorrend Olaszország (1886), Hollandia (1874), Dánia (1511), Magyarország (1109), Törökország (1092), majd Finnország és Jugoszlávia (930). A lefordított könyvek közül most is a biblia van az élen, Marx és Engels 62, illetve 59 fordítással ezúttal valamivel megelőzte Lenint, akinek műveit 57 nyelvre ültették át. Harmincnál több fordítást értek meg a következő szerzők: Dosztojevszkij (44), Tolsztoj (43), Verne (41), Gorkij (40), Buck (38), Balzac (37), Shakespeare (35), Agatha Christie és Andersen (33), Turgenyev (32), Dickens, Jack London, Csehov, Platón, Puskin, Cronin (31), Goethe és Mark Twain (30).

MŰFORDÍTÁSOK 1976-BAN. Az utóbbi években szép számban ültetik át Jugoszláviában és Magyarországon e két szomszédos ország irodalmi műveit. Gazdag tervet készítettek az idén is mind a budapesti, mind a mi kiadóink a jugoszláviai illetve a magyar irodalom fordítására. Jugoszláviában a legtöbbet fordított magyar író továbbra is Zilahy Lajos marad. Műveit a szabadkai Minerva (*Halálos tavasz, Valamit visz a víz*) és a mura-szombati Pomurska založba jelenteti meg (ez utóbbi nem kevesebb mint négy Zilahy-regényt ad ki). A fordításban megjelenő könyvek tekinté-

ben Zilahy Lukács György követi, akinek a BIGZ három könyvét juttatja az olvasóhoz. Passuth László *Esősten siratja Mexikót* című regényét a cetinjei Obod, Mikos György *Humoreszkejeit* a ljubljanei Mladinska knjiga, Mócz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regényét a Nolit, Gárdonyi Géza *Isten rabjai* című regényét pedig ugyancsak a Pomurska založba adja ki. Déry Tibor *Kedves bőpeerjének* két kiadója is akad: a belgrádi BIGZ és az újvidéki Matica srpska. Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című halhatatlan művét a belgrádi Nolit juttatja a kis olvasók kezébe. A zágrábi Matica hrvatska Enver Colaković válogatásában és fordításában kiadja *A magyar költészet aranykönyvét*, a BIGZ megjelenteti Kaiffka Margit *Hangyaboly* című regényét, a belgrádi Narodna knjiga egy kötetre való magyar népmesét iktatott tervébe, a ljubljanei Državna založba Slovenije és a Pomurska založba közös kiadásban jelentet meg magyar lírai antológiát.

És mi jelenik meg az idén a jugoszláviai irodalmakból a budapesti kiadóknál?

Az Európa Könyvkiadó és a Móra Ferenc Ifjúsági Kiadó tervezi 1976-ban a jugoszláviai írók műveinek fordítását. Az Európa megjelenteti Ivan Bratktól az *Egy lány naplóját*, Ivan Cankar két regényét, a *Szegénysoron* és a *Jernej szolgálégény igazsága* címűt, továbbá Miroslav Krleža regényét, *Az ész határán* címűt, Meša Selimović legújabb művét, *A szigetet*, Aleksandar Tiš na újvidéki író *A Blam-ügy* című regényét, valamint *Adriai-tengernek műzsája* címmel a tengerpartunkhoz fűződő költemények antológiáját. A Móra Kiadónál Čedo Vuković crnagorai író egy regényének megjelentetésére készülnek.

IGÉRETES BEMUTATKOZÁS. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hunga-

rológiai Kutatások Intézete Csoporttanácsának kezdeményezésére megalakult irodalmi, színi és képzőművészeti csoport május 18-án és 19-én tartotta bemutatkozó föllépését az Ifjúsági Tribünön.

Az Intézet hallgatóinak képzőművészeti kiállítását Sziveri János nyitotta meg, és megnyitó beszédében kiemelte, hogy „nem hivatásos képzőművészekről van szó, hanem amatőrökről, akik közül sokan csak kedvtelésből alkotnak, és viszonylag kevesen vannak, akiket komolyabb művészi célok vezéreltek festményeik, rajzaik, kollázsaik stb. megalkotásában”. A kiállítás anyaga műfajilag és technikailag is igen változatos. Így néhány hallgatónál már tudatos alkotói koncepcióról is beszélhetünk — egy magasabb szintű alkotói képességről. Különösen Fenyvesi Ottó érdekes conceptualista kísérletei, Juhász Illés absztrakt rajzai, Léphaft Pál plakáttervei, Barta Ildikó kollázsai és Tari István szitalenyomatai emelkednek ki a tárlat anyagából.

A tárlatmegnyitó után az Intézet Irodalmi Kisszínpada *Türelmjáték* címmel érdekes összeállítást mutatott be Hernádi Gyula *Megfigyelési réte-*

lek I., II. és Örkeny István Egyperces novelláiból. A Hernádi-szöveget intim közvetlenséggel, szép szövegmondással tolmácsolta a két szereplő, Pribilla Valéria és Balázs Attila. Az egész csoport közreműködésével került színre az *Egypercesek* jó néhány novellája. A jól összeválogatott, gyors ritmusú, meghökkentő, gondolkodásra készítő, sokszor fekete humorral átszótt szöveget egyesek igen magas előadói szinten interpretálták. A csoport játékból — különösen az *Egy magyar író dedikációi* című novella megelevenítésében — biztos, nyugodt, jól értelmezett szövegmondásával és enyhén karikírozó gesztusaival, mozgásával emelkedett ki Keszég Károly.

Másnap, május 19-én az Intézet Irodalmi Csoportja önálló irodalmi estet tartott Beretka Ferenc (novella), Csányi Erzsébet (vers, prózavers), Fenyvesi Ottó (vers), Kopeczky Csaba (novella), Sziveri János (vers), Szügyi Zoltán (vers), Túri Gábor (vázlat egy készülő tanulmányból) és Vass Éva (vers, prózavers) közreműködésével. Az eddig csak „formálisan” létező irodalmi csoport, reméljük, hamarosan cselekvő és működő része lesz irodalmi életünknek.

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Bori Imre

FRIDOLIN ÉS TESTVÉREI

Az ismert kritikus és irodalomtörténész legújabb tanulmánykötetében Cholnoky Viktorral, Cholnoky Lászlóval, Kosztolányi Dezső regényeivel és Krúdy Gyula munkásságának egy időszakával foglalkozik. Vizsgálatának szempontjai és eredményei igen jelentőssé teszik ezt a kötetet. Vászonkötés borítóval, 376 l. Ára 60 dinár.

Jovan Pavlovszki

SÁRFÉSZEK

A macedón író első regénye egy gyilkosság ürügyén a mai macedón falu életének kérdéseit és a változó idők emberének sorsát boncolgatja. Regényét Racin-díjjal jutalmazták. Magyarra Csuka Zoltán fordította. Vászonkötés borítóval, 149 l. Ára 25 dinár.

Majtényi Mihály

BETŰTÁNC

Riportok, kromik, útirajzok, tárcák, arcélek, emlékezések, elmélkedések az író rendkívül gazdag publicisztikai munkásságának tízéves, 1963 és 1973 közötti periódusából. Válogatta és sajtó alá rendezte Tomán László. Papírkötés, 463 l. Ára 40 dinár.

SZENTELEKY KORNÉL — KORNEL SENTELEKI

Egyedülálló vállalkozása ez a kétnyelvű kötet a Forum Könyvkiadónak: a kulai Közművelődési Közosséggel, a Szenteleky-napok Tanácsával és a sziváci Helyi Közosséggel összefogva jelentette meg a könyvet. Így lehetővé vált, hogy a nem magyar ajkú olvasóközönség is megismerkedhessen irodalmunk nagy alakjának életével és műveivel. A kötet előszavát, mely az író életét mutatja be és műveit méltatja, dr. Bori Imre írta. Verseket, tárcákat, novellákat, esszéket tartalmaz a könyv. Szerbhorvátra a legjobb fordítók ültették át Szenteleky írásait és a bevezető tanulmányt. Ára 30 dinár.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Emlékezés Gál Lászlóra

Gál László Böngészőjéből és kései verseiből

*Bori Imre, Végel László, Fehér Ferenc, Ács Károly, Pap József
és Bányai János írása Gál Lászlóról*

Pintér Lajos regényének befejező része

Varga Zoltán: Hallgatás (kisregény)

Tandori Dezső új versei

Kubát János: Lesz-e olimpia 2000-ben?

Fehér Gyula: Hol tart a tévé?

Bordás Győző jelentése az országos tévéfesztiválról

Jung Károly: Hogyan kell/lehet a történelemről írni?

Lőrinc Péter: A Pleitz család kiadói tevékenysége

Dudás Károly riportja

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Utasi Csaba:* Történelmi lecke fiúknak 791
Fülöp Gábor: Újszerű tankönyv 793
Thomka Beáta: Két kéve vessző 795
Tomán László: Az író siratja fiát és önmagát 797
Vajda Gábor: Vegytani kiséposz 799
Vajda Gábor: Palástolt idegenség 802

S z í n h á z

- Gerold László:* Színpadi kancsiságok 803

K é p z ő m ű v é s z e t

- Tolnai Ottó:* Benes József tárlata 805

F i l m

- Hajnal Jenő:* Keresztapa II. 807

Z e n e

- Pándi Oszkár:* Király Ernő zeneszerzői műhelyéből 808
Pándi Oszkár: Szuperstruktúrák 810

KRÓNIKA

Bordás Győző: Könyv az írókongresszusról; Lexikográfiánk múltja; Tizenkétezer könyvvel a budapesti vásáron; A Liliomfi század-szor; Huszonöt kötetes kritikaantológia; Tanácskozás a külföldön levő középkori szerb kultúrtörténeti emlékekről; Filmgyártásunk pénzeléséről; Folyóiratainkról; A fordítások világranglistája

Tomán László: Műfordítások 1976-ban

Hajnal Jenő: Ígéretes bemutatkozás

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. — 1976. június. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-196-os folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 50, fél évre 25, egyes szám ára 5 dinár, külföldre egy évre 100, fél évre 50 dinár; külföldön egy évre 6 dollár, fél évre 3 dollár. — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken.
